

I n d e k s 3 8 1 5 4 3 ■ I S S N 0 1 3 7 - 7 2 7 2

WOJSKOWY
PRZEGLĄD
PRAWNICZY

LIPIEC-WRZESIEŃ ■ WARSZAWA 2018

3
[287]

ROK XCI

Indeks 381543 ■ ISSN 0137-7272 ■ Egz. bezpłatny

WOJSKOWY
PRZEGLĄD
PRAWNICZY

LIPIEC-WRZESIEŃ ■ WARSZAWA 2018

3
[287]

R A D A N A U K O W A

Przewodniczący
Członkowie

- Przemysław Funiok
- Sebastian Chwałek
- Marcin Warchoł
- Tomasz Zdzikot
- Grzegorz Ociecek
- Elżbieta Karska
- Katarzyna Chałubińska-Jentkiewicz
- Krzysztof Indeckci
- Błażej Wojnicz
- Jacek Wygoda
- Marek Mozgawa
- Justyn Piskorski
- Hanna Paluszkiewicz
- Katarzyna Dudka
- Małgorzata Manowska
- Piotr Steczkowski
- Bartosz Kownacki
- Mariusz Antoni Kamiński
- Helmut Radtke
- Alexandre Ferreira Baptista Coelho
- Veronika Huštova
- Mykola Khavroniuk
- Bohdan Telefanko

K O L E G I U M R E D A K C Y J N E

Redaktor Naczelny
Członkowie

- Jarosław Duś
- Marek Piotrowicz
- Magdalena Rosiak
- Katarzyna Sioma

WYDAJE

PROKURATURA KRAJOWA

Adres Redakcji:

02-010 Warszawa, ul. Nowowiejska 26 B

tel. 22 62-77-325

e-mail: redakcja.wpp@pk.gov.pl

Druk, skład i korekta

Centrum Poligrafii sp. z o.o., www.jakubiccy.com.pl

Wersją podstawową (referencyjną) czasopisma jest wersja papierowa.
Artykuły i recenzje w „Wojskowym Przeglądzie Prawniczym” nie mają
charakteru urzędowego, lecz są wyrazem poglądów ich autorów.

WOJSKOWY PRZEGLĄD PRAWNICZY KWARTALNIK

LIPECZ-WRZESIEŃ ■ WARSZAWA 2018

WYDAJE PROKURATURA KRAJOWA

SPIS TREŚCI

MGR JACEK WYGODA

sędzia Sądu Najwyższego

Od odpowiedzialności karna za podjęcie służby

wojskowej w obcej armii bez zezwolenia

5

**MGR ALEKSANDRA
MIŚKIEWICZ**

absolwentka Uniwersytetu
Kardynała Stefana
Wyszyńskiego

*Rozkaz bezprawny – zakamuflowana kolizja
obowiązków? Analiza art. 344 k.k. w świetle
art. 26 § 5 k.k.*

17

**MGR MARCIN
JACHIMOWICZ**

Zastępca Prokuratora
Rejonowego w Świebodzinie

*Tłumacz w regulacjach procesowych
i jego karno materialna ochrona*

27

MGR SŁAWOMIR GŁUSZEK

prokurator Prokuratury
Rejonowej w Inowrocławiu
del. do Prokuratury Okręgowej
w Bydgoszczy

*Studium możliwości graficznych przypadku
wykonawcy leworęcznego*

52

**MGR PATRYK
PALCZEWSKI**

absolwent Wydziału Prawa
i Administracji UJ

*Ochrona integralności terytorialnej
w konstytucjach europejskich*

79

MICHAŁ SZYMAŃSKI

student V roku prawa
na Wydziale Prawa
i Administracji UJ

**MGR TOMASZ
SŁAPCZYŃSKI**

doktorant w Katedrze Prawa
Administracyjnego UJ

*Charakterystyka podmiotów podlegających podatkowi
dochodowemu od osób prawnych oraz analiza
strukturalna wpływów podatkowych*

95

*Odpowiedzialność karna za podjęcie służby
wojskowej w obcej armii bez zezwolenia.*

*Criminal responsibility for undertaking
official activities in the army*

S T R E S Z C Z E N I E

Autor przedstawia opracowanie przepisów karnych dotyczących wykonywania przez obywateli polskich, bez zezwolenia właściwych władz, obowiązków wojskowych w armii zagranicznej lub organizacji wojskowej. Demonstruje wadliwość art. 141 kodeksu karnego i proponuje zmianę tego przepisu.

W tak zwanym Kodeksie Karnym Makarewicza¹ zwanym dalej K.k. z 1932 r., służba obywateli polskich w obcej armii była spenalizowana przez przepis art. 101 K.k. z 1932 r. w brzmieniu następującym:

„§ 1 Kto będąc obywatelem polskim przyjmuje obowiązki w wojsku nieprzyjacielskim lub takich obowiązków nie porzuca, choćby przez wstąpienie do obcego wojska uzyskał obce obywatelstwo podlega karze więzienia nie krótszy od lat 10.

§ 2 Jeżeli sprawca bierze udział w działaniach wojennych przeciw Państwu Polskiemu, podlega karze więzienia na czas nie krótszy od lat 10 lub dożywotnio albo karze śmierci.”

Jak napisał w swoim komentarzu twórca tego kodeksu J. Makarewicz: „Przepis ten dotyczy wyłącznie sytuacji, w której obywatel polski „w czasie” wojny (bo tylko wtedy można mówić o wojsku nieprzyjacielskim) i to wojny, która już wybuchła a nie grozi tylko”² pełnił służbę w wojsku nieprzyjacielskim albo osoby „która przed wojną wstąpiła do wojska obcego (jeszcze nie nieprzyjacielskiego), a z chwilą wybuchu wojny nie porzuciła swych obowiązków”³.

¹ Rozporządzenie Prezydenta RP z 11 lipca 1932 r. Kodeks karny, Dz.U. 132 Nr 60, poz. 571.

² J. Makarewicz, *Kodeks karny z komentarzem, Lwów 1932 r.*, s. 187.

³ *Op. cit.*, s. 187.

Kodeks karny z 1932 r. w części ogólnej podobnie jak obowiązujący aktualnie kodeks karny z 1997 r. zawierał przepis stanowiący, że „warunkiem odpowiedzialności karnej za czyn, popełniony zagranicą, jest uznanie tego czynu za przestępstwo przez ustawę obowiązującą w miejscu popełnienia”,⁴ ale jednocześnie ów kodeks zawierał w art. 8, iż „niezależnie od przepisów obowiązujących w miejscu popełnienia przestępstwa i od obywatelstwa sprawcy, ustawę karną polską stosuje się do osób, które popełniły zagranicą przestępstwa przeciwko m.in. bezpieczeństwu wewnętrznemu lub zewnętrznemu Państwa Polskiego”. Służba „w wojsku nieprzyjacielskim” **w okresie wojny**, którą penalizował art. 101 K.k. z 1932 r. była niewątpliwie czynem wymierzonym w bezpieczeństwo zewnętrzne Państwa Polskiego, ów hipotetyczny obywatel-sprawca walczył przeciw (lub co najmniej godził się na taką walkę) zbrojnie z własnym państwem a zatem pod rządami K.k. z 1932 r. możliwym było ściganie sprawców tego przestępstwa niezależnie od tego czy sprawcy „przyjęli obowiązki w wojsku nieprzyjacielskim” na terenie Polski lub zagranicą gdzie co oczywiste tego typu zachowanie nie mogło być spenalizowane.

Gdyby nie przepis art. 8 K.k. z 1932 r. ściganie obywateli Polski, sprawców czynu zabronionego z art. 101 K.k. z 1932 r. popełnionego zagranicą wymagałoby zgodnie z art.6 K.k z 1932 r. ustalenia czy ów czyn nie stanowi przestępstwa w rozumieniu ustawy karnej obowiązującej w kraju w którym obywatel Polski podjął służbę wojskową, a co naturalne przestępstwo służby w obcej armii można popełnić co do zasady głównie na terenie państwa w którego armii się służy ,a więc za granicą. Biorąc pod uwagę charakter służby wojskowej, specyficzne okoliczności w jakich mógł być popełniony czyn o którym mowa w art. 101 K.k. z 1932 r. (stan wojny) i fakt, iż trudno sobie wyobrazić sytuację, w której jakieś państwo werbuje do swojego wojska wbrew swojemu prawu obywateli obcych państw, tego typu wymóg uznać by należało za absurdalny, w swej istocie czyniący niemożliwym do pociągnięcia sprawców zbrodni (w rozumieniu art.12 K.k z 1932 r.) przyjęcia obowiązków w wojsku nieprzyjacielskim. Ustawą z dnia 9 kwietnia 1938 r. o powszechnym obowiązku wojskowym (zwanej dalej ustawą z dnia 9 kwietnia 1938 r.) wprowadzono w Polsce przepis (art. 177) stanowiący że: *”Kto, będąc obywatelem polskim, przyjmuje bez zgody polskiej władzy obowiązki w wojsku obcym lub w obcej organizacji wojskowej – podlega karze więzienia do lat 5 lub aresztu”*⁵. Ta regulacja „uzupełniła” K.k. z 1932 r. o nowe przestępstwo polegające na podjęciu służby wojskowej bez zezwolenia „władzy polskiej” w każdej obcej, a nie tylko „nieprzyjacielskiej” armii, czyli spenalizowano

⁴ Art. 6 §1 k.k. z 1932 r.

⁵ Dz.U. z 1938 r. Nr 25, poz. 220, ze zm.

przyjęcie obowiązków wojskowych, przez obywatela polskiego, bez zezwolenia **w każdej obcej** armii, a nie jak dotychczas tylko w armii nieprzyjacielskiej. Pomiędzy przepisami art. 101 §1 K.k. z 1932 r., a art. 177 ustawy z dn. 9 kwietnia 1938 r. zachodziła relacja *lex specialis derogat lex generalis* (*lex specialis* stanowił w tym wypadku art. 101 §1 K.k. z 1932 r.). Ustawodawca tworząc przepis art. 177 ustawy z 9 kwietnia 1938 r. dostrzegając potrzebę wynikającą z art. 92 K.k. z 1932 r., który to przepis stanowił, że: „Przepisy części ogólnej niniejszego kodeksu (a zatem i art. 6 – uwaga Autora) stosuje się do zbrodni i występków (...) przewidzianych w innych ustawach, o ile ustawy te nie zawierają przepisów odmiennych”, w art. 180 teje ustawy zawarł przepis wyłączający stosowanie art. 6 K.k. z 1932 r. wobec m.in. sprawców czynu zabronionego określonego w art. 177 wymienionej ustawy o treści: „Jeżeli jednego z czynów, określonych w art. 168-178 dopuszczono się za granicą sprawca podlega karze niezależnie od okoliczności, czy ten czyn uznany jest za przestępstwo przez przepis obowiązujący w miejscu jego popełnienia”. Tworząc ten przepis ustawodawca wyeliminował wynikającą z art. 6 K.k. z 1932 r. niemożność ścigania osób które mając obywatelstwo polskie przyjęły za granicą, bez zgody polskiej władzy obowiązki w „wojsku obcym”, nie będącym wojskiem „nieprzyjacielskim”⁶. Ustawa z 09 kwietnia 1938 r. utraciła moc obowiązującą na podstawie art. 112 ustawy z dnia 4 lutego 1950 r. o powszechnym obowiązku wojskowym⁷ (zwana dalej ustawą o POW). Ustawa ta w art. 92 utrzymała karalność pełnienia przez obywatela Polski w „obcym wojsku” zaostrzając w stosunku do obowiązującej dotychczas ustawy sankcję karną aż do kary śmierci. Ustawa o POW podobnie jak ustawa z 9 kwietnia 1938 r. zawierała przepis (art. 96) wyłączający stosowanie do przestępstw określonych m.in. w art. 92 art. 6 K.k. z 1932 r. Ustawa o POW została uchylona przez art. 161 ust. 1 pkt 1 ustawy z dnia 30 stycznia 1959 r. o powszechnym obowiązku wojskowym⁸ (zwanej dalej ustawą o POW z 1959 r.). Ustawa o POW z 1959 r., jak wcześniej obowiązująca ustawa z 1950 r., zachowała przepis (art. 143) penalizujący służbę obywateli polskich bez zezwolenia w „obcym wojsku” zmniejszając jednak górne zagrożenia za ten czyn do kary 10 lat pozbawienia wolności⁹. Także ustawa o POW z 1959 r. zawierała przepis wyłączający stosowanie do przestępstw określonych w jej art. 135-146 (a więc i art. 143), art. 6 K.k. z 1932 r. Ustawa o POW została uchylona przez art. 213 ust. 2 pkt 1 obowiązującej do dzisiaj ustawy z dnia 21 listopada 1967 r. o powszechnym

⁶ Odnośnie osób służących w „wojsku nieprzyjacielskim” miał już wcześniej zastosowanie przepis art. 110 k.k. z 1932 r.

⁷ Dz.U. z 1950 r. Nr 6, poz. 46, ze zm.

⁸ Dz.U. z 1959 r. Nr 14, poz. 75, ze zm.

⁹ Art. 143, a po zmianach art. 149 zob. tj. Dz.U. z 1963 r. Nr 20, poz. 108.

obowiązku obrony Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej¹⁰ (zwanej dalej ustawą z 21 listopada 1967 r.). Ustawa ta w art. 192 zawierała przepis o treści:

„1. Obywatel polski, który przyjmuje bez zgody właściwego organu obowiązki w obcym wojsku lub w obcej organizacji wojskowej, podlega karze więzienia do lat 10.

2. Tej samej karze podlega, kto werbuje obywateli polskich lub przebywających w Polsce cudzoziemców do służby w obcym wojsku lub w obcej organizacji wojskowej.

3. Kto dopuszcza się czynu określonego w ust. 1 lub 2 w czasie stanu bezpośredniego zagrożenia bezpieczeństwa Państwa albo w czasie mobilizacji lub wojny, podlega karze więzienia na czas nie krótszy od lat 5 albo karze śmierci.”

Ustawa z 21 listopada 1967 r. nie zawierała tak jak jej poprzedniczki przepisu wyłączającego stosowanie art. 6 K.k. z 1932 r. do przestępstwa określonego przez nią w art. 192 ust. 1. Zawierała jedynie przepis (art. 200) nakazujący stosowanie jedynie w sprawach o przestępstwa z art. 188, 189, **192 ust. 3 (zaznaczenie Autora)** oraz art. 193-195 przepisów części ogólnej Kodeksu Karnego Wojska Polskiego¹¹ (zwanego dalej KKWP). KKWP w art. 4 nakazywał stosowanie swoich przepisów wobec „osób podlegających jego właściwości, które popełniły przestępstwo za granicą, niezależnie od przepisów obowiązujących w miejscu popełnienia przestępstwa”. Takie brzmienie art. 200 ustawy z 21 listopada 1967 r. przywróciło obowiązek stosowania wobec sprawców czynu zabronionego (obywateli Polski) polegającego na przyjęciu przez nich bez zgody właściwego organu obowiązków wojskowych w obcym wojsku lub obcej organizacji wojskowej (stypizowanego przez art. 192 ust. 1 ustawy z 21 listopada 1967 r.) przepisów CZĘŚCI OGÓLNEJ K.k. z 1932 r. Przepis art. 200 cyt. ustawy uchylał jedynie stosowanie art. 6 K.k. z 1932 r. wobec osób które dopuściły się przestępstwa o którym mowa w art. 192 ust. 1 tejże ustawy **w jego typie kwalifikowanym** określonym przez art. 192 ust. 3 ustawy z 21 listopada 1967 r. Kodeks karny z 1932 roku utracił swoją moc 1 stycznia 1970 roku na podstawie art. IV pkt 1 ustawy z dnia 15 kwietnia 1969 r. przepisy wprowadzające Kodeks karny¹². Na mocy art. IV pkt 3 tejże ustawy przestał obowiązywać też Kodeks Karny Wojska Polskiego, ale formalnie art. 200 ustawy z 21 listopada 1967 r.¹³ obowiązywał „w niezmienionej postaci do dnia 1 września 1979 r. (sic) kiedy to weszła w życie ustawa z dnia 28 czerwca 1979 r. o zmianie ustawy

¹⁰ Dz.U. z 1967 r. Nr 44, poz. 220, od 9 grudnia 1991 r. noszącej tytuł: O powszechnym obowiązku obrony Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. z 1991 r. Nr 113, poz. 491).

¹¹ T.j. Dz.U. z 1957 r. Nr 22, poz. 107, ze zm.

¹² Dz.U. z 1969 r. Nr 13, poz. 95.

o powszechnym obowiązku obrony Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej¹³, która to ustawa w art.1 pkt 84 wykreśliła zdanie 2 art. 200 ustawy z 21 listopada 1967 r. Od momentu uchylecia Kodeksu Karnego Wojska Polskiego tj. od 1 stycznia 1970 r. do wszystkich przestępstw określonych w ustawie z 21 listopada 1967 r. miały zastosowanie przepisy części ogólnej Kodeksu karnego z 1969 r.¹⁴ (dalej jako k.k. z 1969 r.). A art. 113 tegoż kodeksu stanowił że: „Ustawę karna polską stosuje się do obywateli polskich ,którzy popełnili przestępstwo za granicą” zaś art. 116 k.k. z 1969 r. ograniczał nieco tę zasadą stanowiąc iż: „jeżeli czyn popełniony za granicą nie stanowi przestępstwa w miejscu jego popełnienia ściganie następuje gdy tak zarządzi Prokurator Generalny PRL”. Taki zapis umożliwiał ściganie, w oparciu o zarządzenie Prokuratora Generalnego PRL sprawców min przestępstwa z art. 192 ust. 1, a następnie (po licznych nowelizacjach nastąpiła zmiana numeracji przepisów tej ustawy.) art. 237 ust 1 ustawy z 21 listopada 1967 r.

Kodeks karny z 1969 r.¹⁵ roku nie zawierał odpowiednika art. 101 K.k. z 1932 r. W okresie jego obowiązywania, tj. do dnia 1 września 1997 roku każda (a nie tylko jak w K.k. z 1932 r w okresie wojny) służba obywateli polskich w zagranicznych formacjach wojskowych bez zezwolenia właściwego organu wojskowego była spenalizowana przepisami wspomnianej już ustawy z 21 listopada 1967 roku, które to przepisy utraciły moc obowiązującą na podstawie art. 3 ustawy z 6 marca 1997 r. przepisy wprowadzające Kodeks karny¹⁶ w dniu wejście życie Kodeku karnego z 6 marca 1997 roku¹⁷ zwanego dalej K.k. z 1997 r. lub k.k.

Aktualnie obowiązujący K.k. z 1997 r.¹⁸ zawiera w art. 141 w brzmieniu:

„§ 1. Kto, będąc obywatelem polskim, przyjmuje bez zgody właściwego organu obowiązki wojskowe w obcym wojsku lub w obcej organizacji wojskowej, podlega karze pozbawienia wolności od 3 miesięcy do lat 5.

§ 2. Kto przyjmuje obowiązki w zakazanej przez prawo międzynarodowe wojskowej służbie najemnej, podlega karze pozbawienia wolności od 6 miesięcy do lat 8.

§ 3. Nie popełnia przestępstwa określonego w § 1 obywatel polski będący równocześnie obywatelem innego państwa, jeżeli zamieszkuje na jego terytorium i pełni tam służbę wojskową.”penalizuje przyjęcie bez zgody właściwego organu obowiązków wojskowych w obcym wojsku lub

¹³ Dz.U. z 1979 r. Nr 15, poz. 97.

¹⁴ Art.121 k.k. z 1969.

¹⁵ Wersja pierwotna ogłoszona w Dz.U. z 1969 r. Nr 13, poz. 94.

¹⁶ Dz.U. z 1997 r. Nr 88, poz. 554, ze zm.

¹⁷ Dz.U. z 1997 r. Nr 88, poz. 553.

¹⁸ T.j. Dz.U. z 2017 r., poz. 2204, ze zm.

organizacji wojskowej bez względu na to czy jest to „wojsko nieprzyjacielskie” i czy jest to czas wojny.

Czyn ten na co już wskazywano wcześniej, obywatel Polski może popełnić jedynie za granicą RP. Trudno bowiem sobie wyobrazić sytuację, w której przyjmuje się obowiązki wojskowe w obcym wojsku lub organizacji wojskowej działających na terytorium polski¹⁹.

Ten „zagraniczny” charakter czynu zabronionego stypizowanego w art. 141 k.k. rodzi następujące problemy. Zgodnie z art. 111 § 1 K.k. z 1997 r. warunkiem odpowiedzialności za czyn popełniony za granicą jest uznanie takiego czynu zabronionego przez ustawę obowiązująca w miejscu jego popełnienia.

Jak podniesiono tu już wcześniej trudno sobie wyobrazić sytuację, w której jakieś Państwo jak Francja lub USA lub w przyszłości RFN²⁰ dopuszczające do przyjęcia cudzoziemców do służby wojskiej w swoich siłach zbrojnych jednocześnie penalizując podjęcie takiej służby przez cudzoziemców.

Symptomatyczny będzie tu przykład Legii Cudzoziemskiej legalnie działającej przy formacji wojskowej Francji, która w swoje szeregi przyjmuje wyłącznie cudzoziemców²¹ albo armii Stanów Zjednoczonych lub hiszpańskiej La Legion Española²².

Taka redakcja przepisów części ogólnej K.k. z 1997 r. rodzi następującą trudność :na jakiej podstawie karać obywateli polskich, którzy nie występują o zgodę do właściwej Wojskowej Komendy Uzupelnień podejmując służbę np. w Legii Cudzoziemskiej albo Armii Stanów Zjednoczonych? Art. 111 § 1 K.k. z 1997 r. wszak wyraźnie uzależnia zostanie pociągnięciem obywatela Polski do odpowiedzialności karnej za czyn popełniony za granicą od tego czy czyn ten stanowi także przestępstwo w kraju jego popełnienia.

Nie sposób uznać, aby podejmując decyzję o ściganiu sprawcy czynu zabronionego z art. 141 §1 k.k. z 1997 r. można było w sposób „formalny” powołać się na przepis art. 112 K.k. z 1997 r., który to przepis stanowi:

¹⁹ Zgodnie z orzecznictwem i poglądem doktryny nie stanowi przyjęcia obowiązków wojskowych podjęcie pracy o charakterze cywilno-usługowym w charakterze pracownika cywilnego – por. wyrok SN z 10 lipca 1992 r. w WRN 75/92 OSNKW 1993, nr 1-2, poz. 12 i „Kodeks karny praktyczny komentarz” pod red. M. Mozgawy, Zakamycze 2006, str. 280, tez. 3. Zatem przepis ten nie będzie miał zastosowania do np. pracowników cywilnych jednostek NATO w Polsce lub Batalionu Kawalerii Panczernej USA w Orzyszu.

²⁰ Aktualnie w RFN toczą się dyskusje na przyjmowaniem do zawodowej służby wojskowej cudzoziemców <<https://www.stern.de/politik/deutschland/bundeswehr-mit-personalmangel-kommen-auslaender-als-soeldner-8179078.html>>; dostęp na dzień 17 sierpnia 2018 r.

²¹ <<https://pl.legion-recrute.com/>>; dostęp na dzień 17 sierpnia 2018 r.

²² Stosunkowo mało znany jest fakt istnienia hiszpańskiej La Legion Española rekrutującej w swoje szeregi obywateli obcych państw; <<https://www.lalegion.es/>>; dostęp na dzień 17 sierpnia 2018 r.

„Niezależnie od przepisów obowiązujących w miejscu popełnienia czynu zabronionego, ustawę karną polską stosuje się do obywatela polskiego oraz cudzoziemca w razie popełnienia:

- 1) przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu wewnętrznemu lub zewnętrznemu Rzeczypospolitej Polskiej;
 - 1a) (utracił moc);
- 2) przestępstwa przeciwko polskim urządóm lub funkcjonariuszóm publicznym oraz przestępstwa wyłudzenia poświadczenia nieprawdy od polskiego funkcjonariusza publicznego lub innej osoby uprawnionej na podstawie prawa polskiego do wystawienia dokumentu;
- 3) przestępstwa przeciwko istotnym polskim interesóm gospodarczym;
- 4) przestępstwa fałszywych zeznań, złożenia fałszywego oświadczenia, opinii lub tłumaczenia, posłużenia się dokumentem stwierdzającym tożsamość innej osoby, poświadczającym nieprawdę lub fałszywym – wobec urzędu polskiego;
- 5) przestępstwa, z którego została osiągnięta, chociażby pośrednio, korzyść majątkowa na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej.”

Podjęcie służby bez zezwolenia właściwych organów wojskowych przez obywatela polskiego np. w którejś armii paktu NATO, którego przecież lojalnym członkiem od lat pozostaje Polska, i w którego działaniach zbrojnych wielokrotnie brała udział, nie sposób „z urzędu”, bez przeprowadzenia stosownych ustaleń zakwalifikować jako przestępstwo przeciwko bezpieczeństwu wewnętrznemu lub zewnętrznemu RP albo przestępstwo przeciwko intratnym polskim interesóm gospodarczym czy przestępstwo przeciwko polskim urządóm lub funkcjonariuszóm publicznym.

Nie sposób zgodzić się z poglądem, iż do służby bez zezwolenia w obcym wojsku niejako „z automatu”, bez konieczności wykazania iż ów czyn godził (lub narażał) w bezpieczeństwo wewnętrzne zastosowanie znajdzie art. 112 pkt 1 K.k. 1997 r.²³

Autor tego poglądu dr J. Kulesza uważa, że „Rodzajem przedmiotu ochrony przestępstw za art. 141 § 1 i 2 K.k. 1997 r. jest obronność Państwa Polskiego. Jest ona narażona na niebezpieczeństwo uszczerbku poprzez podjęcie służby w obcym wojsku (...) Zagrożenie wynika z faktu potencjalnej niemożności wypełnienia przez sprawcę jednocześnie obowiązku służby wojskowej w polskim wojsku, założonego przez sprawcę braku woli wypełnienia tego obowiązku, jak również z potencjalnego zagrożenia bezpieczeństwa państwa jeśli sprawca wykonując obce obowiązki wojskowe zwróci się

²³ *Kodeks karny. Część szczególna tom I*, pod red. M. Królikowski i R. Zawłocki, Warszawa 2017, s. 181-182.

przeciwko RP²⁴. Autor cytowanego powyżej poglądu zapomniał chyba, że obecna zawodowa służba wojskowa w Polsce ma charakter dobrowolny, zatem nie można mówić o istnieniu o obowiązkowej takiej zawodowej służby w Polskich Siłach Zbrojnych.

Zaś z konstytucyjnej zasady domniemania niewinności²⁵ wynika przecież nie tylko nakaz traktowania kogoś jako niewinnego dotąd dopóki jego wina nie zostanie uznana przez sąd, ale także zakaz domniemywania istnienia u kogoś braku woli wypełnienia jego ustawowych obowiązków wobec Polski oraz zakładania „z góry”, że ktoś w określonych warunkach popełni przestępstwo, jak inaczej bowiem rozumieć stanowisko dr J. Kuleszy, że po stronie osoby pełniącej bez zezwolenia organów wojskowych służbę w obcym wojsku zachodzi „potencjalne zagrożenie” (...), że wykonując obce obowiązki wojskowe zwróci się przeciwko RP. Inną kwestią, którą w swoich rozważaniach pominął dr J. Kulesza jest to w jakim to sposób zgoda organu na podjęcie służby wojskowej w obcej armii, która to zgoda zapewnia bezkarność – znosi potencjalną niemożność wypełnienia przez sprawcę jednocześnie obowiązku służby wojskowej w wojsku polskim i w jakim to sposób taka zgoda przesądza o tym, że po stronie potencjalnego sprawcy nie zachodzi brak woli wypełnienia obowiązku służby wojskowej na rzecz Polski.

Nie sposób też zaakceptować dotychczasowy pogląd większości doktryny, iż dobrem naruszonym przez przestępstwo z art. 141 § 1 K.k. z 1997 r. jest bezpieczeństwo państwa, a zatem ściganie jego sprawców możliwym jest niezależnie od tego czy czyn ten uznany jest za przestępstwo obowiązujące w miejscu jego popełnienia (jak wymaga tego art. 111 § 1) na podstawie art. 112 k.k., który to przepis stanowi, że:

„Niezależnie od przepisów obowiązujących w miejscu popełnienia czynu zabronionego, ustawę karną polską stosuje się do obywatela polskiego oraz cudzoziemca w razie popełnienia:

- 1) przestępstwa przeciwko bezpieczeństwu wewnętrznemu lub zewnętrznemu Rzeczypospolitej Polskiej;”

Chociaż pojęcie bezpieczeństwa państwa funkcjonuje nie tylko w kodeksie karnym, ale i w Konstytucji RP²⁶ jego dekodowanie może rodzić problemy²⁷.

Zaprezentowany przez J. Raglewskiego pogląd, iż „katalog przestępstw przeciwko bezpieczeństwu wewnętrznemu lub zewnętrznemu

²⁴ *Op. cit.*, s. 181, nb 12.

²⁵ Art. 42 ust. 3 Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 roku, Dz.U. Nr 78, poz. 483.

²⁶ Np. art. 126 ust 2, art. 135, art. 146 ust. 4 pkt 7 i 8 Konstytucji RP.

²⁷ Zob. *Kodeks karny Część ogólna Komentarz*, pod red. G. Rejman, Warszawa 1999, s. 1369, nb 3, podobnie *Kodeks karny Komentarz art. 1-116*, pod red. M. Królikowski i R. Zawłocki, Warszawa 2017, s. 1333, nb 5.

Rzeczypospolitej Polskiej obejmuje przede wszystkim przestępstwa zawarte w rozdziale XVII oraz XVIII k.k.²⁸ uznać należy za zbyt uproszczone i będący wynikiem zastosowania niedopuszczalnej przecież analogii na niekorzyść oskarżonego (*nullum crimen nulla poena sine lege stricta*)²⁹.

Przy dekodowaniu pojęcia bezpieczeństwa państwa użytego przez ustawodawcę w art. 112 pkt 1 k.k. proponuję odwołać się do poglądów konstytucjonalistów wyrażonych w związku z wykładnią wcale licznych przepisów Konstytucji RP, które traktują o bezpieczeństwie państwa.

Według Pawła Sarneckiego państwo bezpieczne to „państwo, którego instytucje nie doznają istotnych przeszkód i perturbacji w swym funkcjonowaniu, a zorganizowana w nim społeczność (naród) korzysta z niezakłóconej egzystencji, utwierdza swą tożsamość, a jego poziom życia i kultury znajduje sprzyjające warunki rozwoju. Bezpieczeństwa Rzeczypospolitej nie można więc oderwać od bezpieczeństwa społeczeństwa polskiego. Bezpieczeństwo państwa zostaje zagrożone, gdy pojawia się groźba destabilizacji jego struktur organizacyjnych lub powstania instytucji dysfunkcyjnych wobec dotychczas funkcjonującej stabilizacji. Tradycyjnie rozróżnia się bezpieczeństwo wewnętrzne i bezpieczeństwo zewnętrzne (por. art. 146 ust. 4 pkt 7 i 8). To pierwsze oznacza brak zagrożeń lub sprawne eliminowanie zagrożeń wewnętrznych, tak społecznych jak i wywołanych przez siły natury, a mogących poważnie zakłócić normalne funkcjonowanie instytucji publicznych i zachowań ludzkich. To drugie – brak lub eliminowanie zagrożeń mających swe źródła poza granicami państwa.”³⁰

Bogusław Banaszak pojęcie bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego łączy ściśle z obowiązkiem zapewnienia porządku publicznego i bezpieczeństwa obywateli, które to pojęcie definiuje jako „działalność władz publicznych przeciwdziałającą zagrożeniom porządku publicznego, życia, zdrowia i mienia obywateli oraz powstrzymującą i odpierającą wszelkie działania godzące w te dobra zarówno pochodzące z zewnątrz, spoza granic RP, jak i z wewnątrz kraju. Współcześnie rozumieć je należy szerzej, włączając w to strefę bezpieczeństwa ekologicznego i energetycznego.”³¹

O porządku publicznym można mówić jako o „systemie urządzeń prawnopublicznych i stosunków społecznych powstających i kształtujących się w miejscach publicznych, niepublicznych, którego celem i zadaniem

²⁸ *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Komentarz do art. 53-116*, pod red. W. Wróbla i A. Zolla, Warszawa 2016, s. 897, nb 4.

²⁹ Zob. R. Zawłocki, M. Królikowski, *Kodeks karny. Część ogólna. Tom I. Komentarz do art. 1-31*, Warszawa 2015, s. 42, nb 98; Z. Jędrzejewski, *Nullum crimen sine lege. Kontratypy a zasada jedności porządku prawnego (jednolitej bezprawności)*, „Ius novum”, 1/2011, s. 7-27.

³⁰ *Konstytucja RP komentarz*, pod red. L. Garlickiego, Warszawa 1999, Tom. 1, Rozdział V, s. 12.

³¹ *Konstytucja RP komentarz*, B. Banaszak, Warszawa 2012, s. 73, nb 6.

jest zwłaszcza ochrona życia, zdrowia, mienia obywateli i mienia społecznego i zapewnienie normalnej działalności instytucji, zakładów, przedsiębiorstw państwowych, społecznych i prywatnych oraz eliminowanie (usuwanie) różnego rodzaju uciążliwości niebezpiecznych lub niedogodnych dla społeczeństwa i jednostek.”³².

Przedstawiciele nauki o bezpieczeństwie RP, bezpieczeństwo RP definiują jako zbiór wartości, w który wpisuje się podstawowe cele polskiej polityki bezpieczeństwa, które określone są następująco:

- ochrona suwerenności i niezawisłości Rzeczypospolitej,
- utrzymanie nienaruszalności granic i integralności terytorialnej kraju,
- zapewnienie bezpieczeństwa obywateli Polski, w tym praw człowieka i podstawowych wolności oraz demokratycznego porządku,
- stworzenie niezakłóconych warunków do cywilizacyjnego i gospodarczego rozwoju Polski oraz wzrostu dobrobytu jej obywateli,
- ochrona dziedzictwa narodowego i tożsamości narodowej,
- realizacja zobowiązań sojuszniczych, a także obrona i promowanie interesów państwa polskiego³³.

Według słownika terminów i definicji NATO AAP-6 definicją bezpieczeństwa jest „Stan osiągalny, gdy określona informacja, sprzęt, personel, działania i obiekty są chronione przed szpiegostwem, sabotażem, dywersją i terroryzmem, jak również przed utratą lub nieuprawnionym ujawnieniem.”³⁴.

Prof. dr hab. Marek Szydło definiuje bezpieczeństwo państwa jako „stan uwarunkowań, w których państwo nie czuje się zagrożone presją militarną ani polityczną czy gospodarczą i jednocześnie posiada warunku do własnego rozwoju i postępu”³⁵.

Analizując zaprezentowane powyżej poglądy uznanych konstytucjonalistów, jak i przedstawicieli nauki o bezpieczeństwie, trudno zaakceptować pogląd, iż każde przyjęcie przez obywatela polski bez zgody właściwego organu obowiązków wojskowych w obcej armii może być *ex definitione* zakwalifikowane zawsze jako przestępstwo przeciwko bezpieczeństwu wewnętrznemu lub zewnętrznemu Rzeczypospolitej Polskiej, a przypomnę że tylko to warunkuje ściganie sprawców tego czynu niezależnie od tego czy czyn ten stanowi przestępstwo w kraju, na terenie którego obywatel RP przyjął bez zezwolenia obowiązki wojskowe w obcym wojsku.

³² *Op. cit.*, s. 220, nb 8.

³³ Z. Ścibiorek i in., *Bezpieczeństwo wewnętrzne. Podręcznik akademicki*, Toruń 2015, s. 31.

³⁴ <http://wcnjk.wp.mil.pl/plik/file/N_20130808_AAP6PL.pdf>; dostęp na dzień 17 sierpnia 2018 r.

³⁵ *Konstytucja RP, Tom I, Komentarz art. 1-86*, pod red. M. Safjan i L. Bosacki, Warszawa 2016, s. 787.

Sam ustawodawca decydując się na to, że w art. 112 ust. 1 k.k. nie odwołał się do ustawowych określeń takich jak np. przestępstwo przeciwko obronności czy przestępstwo przeciwko Rzeczypospolitej Polskiej wykluczył możliwość przyjęcia z „urzędu”, że czyn stypizowany w art. 141 § 1 k.k. ma być ścigany niezależnie od tego czy jest uznany za przestępstwo przez ustawę obowiązująca w miejscu jego popełnienia. Gdyby zamiar ustawodawcy był inny wówczas powinien na wzór chociażby ustawy 9 kwietnia 1938 r. lub innych wskazanych wcześniej ustaw zamieścić w kodeksie karnym przepis wyłączający zastosowanie wobec czynu określonego w art. 141 k.k. z 1997 przepisu art. 111 § 1 k.k. z 1997 r.

Tak redakcja przepisów (tj. art. 141 w zw. z art. 111 i art. 112 k.k. z 1997 r.) oznacza niewątpliwie, że wymóg karalności za przestępstwa popełnione za granicą, o których mowa w art. 112 pkt 1, 3 i 4 k.k. albo godzenie przez sprawcę konkretnego czynu określonego w art. 141 §1 k.k. z 1997 w np. bezpieczeństwo wewnętrzne lub zewnętrzne Polski uznać należy za **znamię uzupełniające**³⁶, znamiona podstawowe zawarte w przepisie art. 141 k.k. z 1997 r.

Nakłada to na organy ścigania lub sądy polskie, w sytuacji gdy sprawca (obywatel Polski) dopuścił się za granicą czynu zabronionego przez polską ustawę karną, a polegającego na przyjęciu bez zgody właściwego organu „obowiązków wojskowych w obcym wojsku”, w kraju gdzie taki czyn nie jest uznany za przestępstwo, wykazanie nie tylko tego, że czyn takiego sprawcy wyczerpał znamiona „polskiego” przestępstwa, ale także tego, że czyn jakiego dopuścił się za granicą co najmniej zagrażał bezpieczeństwu wewnętrznemu lub zewnętrznemu Rzeczypospolitej lub jej istotnym interesom gospodarczym albo przysporzył mu, choćby pośrednio, korzyści majątkowe na terenie Polski. Tego typu wymóg bardzo komplikuje, o ile wręcz nie uniemożliwia z uwagi na „zagraniczny” charakter czynu określonego w art. 141 § 1 k.k. i związaną z jego istotą niemożność uzyskania przez Polskę od kraju, w którym sprawca pełnił obowiązki wojskowe dowodów pozwalających ustalić, że służba taka zagrażała polskiemu bezpieczeństwu, przeprowadzenie rzetelnego czyniącego zadość wymogom określonym w art. 2 k.p.k. śledztwa.

W wypadku gdy nie uda się tego wykazać koniecznym będzie umorzenie postępowania przygotowawczego lub zakończenia postępowania przed sądem na podstawie art. 17 § 1 pkt 2 k.p.k. ew. na podst. art. 17 § 1 pkt 4 k.p.k.

³⁶ Zob. *System Prawa Karnego. Tom 3. Nauka o przestępstwie. Zasady odpowiedzialności*, pod red. R. Dębskiego, Warszawa 2013, s. 375–376; zawarte tam prezentacja poglądów doktryny niemieckiej na istotę zespołu znamion czynu zabronionego, s. 381, nb 207.

Z uwagi na podane powyżej okoliczności celowym wydaje się zreformowanie art. 141 § 1 k.k. poprzez nadanie mu brzmienia identycznego z art. 101 § 1 K.k. z 1932 r., co umożliwi „z urzędu” zakwalifikowanie takich czynów jako przestępstw wymierzonych w bezpieczeństwo wewnętrzne lub zewnętrzne Polski, a co za tym idzie ułatwi orzekania w takich sprawach, gdyż uwolni od obowiązku wykazania przez prokuratora lub sąd, iż podjęcie służby w obcej armii bez zezwolenia godziło w bezpieczeństwo wewnętrzne lub zewnętrzne Polski lub inne dobra wymienione w art. 112 k.k. z 1997 r.

A B S T R A C T

The author presents the development of the criminal regulations of undertaking by Polish nationals, without authorization from a relevant authority, of military duties in a foreign army or military organization. He demonstrates the defectiveness of Article 141 of the Criminal Code and proposes to amend this provision.

Rozkaz bezprawny – zakamufLOWANA kolizja obowiązków? Analiza art. 344 k.k. w świetle art. 26 § 5 k.k.

Unlawful order – a camouflaged collision of duties? Analysis of article 344 of the Polish penal code in the light of article 26 § 5 of the Polish penal code.

STRESZCZENIE

Artykuł ma na celu przybliżenie uregulowania kolizji obowiązków w art. 26 § 5 k.k. oraz jej komparatystyczne ujęcie w zestawieniu z art. 344 k.k. Autorka, w oparciu o poglądy doktryny oraz przepisy ustawy, analizuje podobieństwa i różnice między dwoma wspomnianymi artykułami, jako wniosek końcowy ujmując podrzędny charakter art. 344 wobec art. 26 § 5 k.k.

1. Wprowadzenie

Przystępując do analizy poszczególnych zagadnień w polskiej karnistyce należy nieuchronnie spodziewać się jednego lub więcej sporów w doktrynie. Nie inaczej sytuacja przedstawia się w kwestii tzw. „kolizji obowiązków”, opisaney w art. 26 § 5 kodeksu karnego¹. Jest to swoiste *novum* wprowadzone po raz pierwszy w kodeksie karnym z 1997 r., które po ponad 20 latach obowiązywania nadal nastręcza najwybitniejszym przedstawicielom doktryny wielu trudności interpretacyjnych.

Na potrzeby niniejszego artykułu, analizie poddana zostanie wspomniana wyżej konstrukcja w zestawieniu z treścią art. 344 k.k., określającego zakres usprawiedliwionej odmowy wykonania rozkazu. Wybór przepisu z części wojskowej kodeksu karnego podyktowany został wyjątkowym w stosunku do reszty ustawy pochodzeniem aksjologicznym oraz zakresem

¹ Ustawa kodeks karny z dnia 6 czerwca 1997 r., t.j. Dz.U. z 2017 r., poz. 2204, ze zm., dalej jako „k.k.”.

ochrony – służba wojskowa jest bowiem szczególnym rodzajem służby publicznej. Organizacja sił zbrojnych opiera się na dwóch podstawowych elementach, jakimi są hierarchiczna budowa oraz dyscyplina wojskowa. Powyższe uwarunkowania strukturalne stanowią o sile wojska oraz jego zdolności do wykonywania zadań związanych zarówno z obronnością państwa, jak i misjami koalicyjnymi czy pokojowymi. Fundamentem dowodzenia jest zaś kwestia wydawania rozkazów – od niej zależy efektywność realizacji zadań armii.

2. Definicja rozkazu

Definicja rozkazu ujęta została w art. 115 § 18 kodeksu karnego, zgodnie z którym „rozkazem jest polecenie określonego działania lub zaniechania wydane służbowo żołnierzowi przez przełożonego lub uprawnionego żołnierza starszego stopniem.” Regulaminowe ujęcie opiera się na pkt 13 Regulaminu Ogólnego Sił Zbrojnych Rzeczypospolitej Polskiej – „rozkaz jest poleceniem podjęcia określonego działania lub jego zaniechania wydanym służbowo żołnierzowi przez przełożonego (uprawnionego starszego)”². Definicja regulaminowa w pełni koreluje zatem z ustawową.

Ważnym aspektem jest również rozróżnienie rozkazu od polecenia, a wężiej – rozkazu w rozumieniu potocznym – *sensu largo* od rozkazu wojskowego *sensu stricto*. Rozgraniczenie odbywa się w oparciu o różne natężenie obowiązku posłuszeństwa podwładnych wobec przełożonych oraz klasyfikacja sankcji za niezastosowanie się do niego. Rozkaz w sensie potocznym oznacza zatem polecenie zwierzchnika cywilnego, a rozkaz *sensu stricto* winien być rozumiany jako rozkaz wojskowy, wydany przez wojskowego przełożonego i występujący tylko w związkach militarnych³. Elementem zapewniającym odpowiednie egzekwowanie posłuszeństwa jest sankcja karna, stanowiąca także granicę między poleceniem cywilnym a rozkazem wojskowym. Z powyższego wynika wzajemne nakładanie się oraz eliminowanie tych dwóch pojęć – każdy rozkaz jest poleceniem, lecz nie każde polecenie jest rozkazem. Wyrażenie woli w postaci rozkazu powinno mieć formę niepozostawiającą wątpliwości co do swojej istoty, tzn. należy wyraźnie zaznaczyć, iż nie jest to prośba ani życzenie. Dopuszcza się przekaz słowny w formie nakazowej lub zakazującej, potwierdzony przez żołnierza słowem „rozkaz”⁴.

² Regulamin Ogólny Sił Zbrojnych RP, Dz. Urz. Ministra Obrony Narodowej, Warszawa, dnia 30 grudnia 2013 r., poz. 398.

³ J. Ziewiński, *Rozkaz wojskowy w prawie karnym*, Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, Warszawa 1986.

⁴ W. Marcinkowski, *Kodeks karny. Część wojskowa. Komentarz.*, Lex, Warszawa 2011.

Za działanie w warunkach rozkazu wojskowego nie może być uznane działanie, które nie zostało wprost nakazane przez rozkazodawcę lub działanie w porozumieniu czy za zgodą przełożonego. Analogicznie, przepisów o rozkazie nie stosuje się do wykorzystania sytuacji, jaką daje wykonanie polecenia przełożonego, w celu popełnienia czynu zabronionego, np. poprzez dokonanie kradzieży „przy okazji” wykonywania rozkazu ani do sytuacji, gdy czyn przestępny jest konsekwencją nienależytego lub niewłaściwego wykonania rozkazu, niezależnie od motywacji⁵.

Podsumowując powyższe założenia, nakładając na siebie definicje leksykalne, kodeksowe oraz elementy formalnoprawne, można sformułować następującą definicję rozkazu wojskowego: „wyrażenie woli przełożonego w sprawach służbowych, zobowiązującej podwładnego do ściśle określonego zachowania się (działania lub zaniechania), pod rygorem zastosowania środków przymusu i odpowiedzialności karnej (dyscyplinarnej i sądowej)”⁶.

3. Odpowiedzialność za wydanie rozkazu przestępnego i bezprawnego

3.1. Rozkaz przestępny a rozkaz bezprawny

Związek rozkazu z prawem karnym zachodzi w sytuacji, kiedy jego wykonanie narusza normy tego prawa. Istota tego konfliktu zasadza się na sprzeczności dwóch kardynalnych z punktu widzenia sił zbrojnych zasad – pełnego posłuszeństwa oraz wytyczenia jego granicy. Wynika z tego, że połączeniem między prawem karnym a wojskowością nie jest sama konstrukcja rozkazu, a reguły odpowiedzialności rozkazobiorcy, który w wyniku wykonania rozkazu popełnia przestępstwo. Strona rozkazodawcy nie budzi wątpliwości, gdyż odpowiada on zarówno za wydanie rozkazu przestępnego, jak i za czyn stanowiący jego przedmiot. Dotyczy to różnych form zjawiskowych przestępstwa – podżeganie, sprawstwo bezpośrednie, sprawstwo kierownicze czy polecające. Należy zwrócić uwagę na fakt, iż wbrew opinii części doktryny⁷, celem art. 318 k.k. nie jest wyznaczanie granic posłuszeństwa wobec rozkazu, a określenie zasad odpowiedzialności żołnierza za popełnienie czynu zabronionego – przedmiotu rozkazu przestępnego⁸.

⁵ J. Majewski [w:] A. Barczak-Oplustil [et al.], *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, t. III, red. A. Zoll, Warszawa 2016.

⁶ J. Ziewiński, *op. cit.*

⁷ A. Zoll, *Polecenie służbowe jako element kształtujący odpowiedzialność karną*, „Palestra” 1986, Nr 4, s. 46 i n.

⁸ M. Czyżak, *Odrębność polskiego prawa karnego wojskowego wobec prawa karnego powszechnego*, Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2010.

Zakres semantyczny rozkazu przestępnego określa orzecznictwo Sądu Najwyższego⁹ poprzez stwierdzenie, że pojęcie rozkazu bezprawnego jest szersze niż rozkazu przestępnego i nie zachodzi między nimi związek tożsamościowy. Bezprawność można określić jako sprzeczność z obowiązującym porządkiem prawnym, przestępność zaś jako nakaz popełnienia przestępstwa. Między tymi pojęciami zachodzi wzajemne przenikanie i eliminacja – każdy rozkaz przestępny jest rozkazem bezprawnym, ale nie każdy rozkaz bezprawny prowadzi do naruszenia norm prawa karnego. Podwładny nie jest związany rozkazem przestępnym i nie może się nim zastrajać, a jego wykonanie pociąga za sobą odpowiedzialność karną. Wykonanie rozkazu bezprawnego jest obligatoryjne, a wszelkie konsekwencje obciążają rozkazodawcę.

3.2. Odpowiedzialność karna rozkazodawcy i wykonawcy rozkazu

Definicja ustawowa zawarta w art. 115 § 18 k.k., niemalże tożsama z regulaminową definicją pkt 13 Regulaminu Ogólnego SZ RP, stwarza teoretyczne pole do sformułowania hipotezy o umyślności żołnierza popełniającego przestępstwo na rozkaz. Należy jednak pamiętać o analizie dokonywanej *in concreto* dla każdego przypadku, bowiem potwierdzenie tego podejrzenia uniemożliwia ekskulpowanie wykonawcy czynu na podstawie art. 318 k.k.¹⁰. Rozkazodawca, jak każdy człowiek, może kierować się zasadą, iż dozwolone jest wszystko to, co nie jest zakazane przepisami prawa. Możliwa jest konstrukcja rozkazu bezprawnego, który nie jest przestępny, a mianowicie jego wykonawca nie popełnia przestępstwa umyślnego. Tego typu rozkaz nie jest objęty klauzulą wyłączenia odpowiedzialności opisaną w art. 318 k.k., a jego niewykonanie powoduje odpowiedzialność dyscyplinarną lub karną zobowiązanego żołnierza. Adekwatną konstrukcją ma także wydanie służbowego polecenia zaniechania konkretnego działania. Przepisy o umyślności i wyłączeniu stosowania art. 318 k.k. są stosowane analogicznie – jeżeli żołnierz umyślnie popełnił przestępstwo poprzez wykonanie rozkazu w postaci zaniechania działania¹¹. W odniesieniu do treści art. 318 k.k. kluczowe jest odróżnienie rozkazu, który podlega wykonaniu (nieprzestępnego) od rozkazu, który nie podlega wykonaniu, ponieważ jest poleceniem popełnienia przestępstwa (przestępnego). *A contrario*, z treści przytoczonego przepisu wynika, iż wypełnienie rozkazu przestępnego, pod warunkiem świadomości rozkazobiorcy o charakterze tego polecenia, wyklucza uchylenie odpowiedzialności. Co więcej, w tej sytuacji rozkazobiorca jest zobowiązany do odmowy posłuszeństwa. Redakcja polecenia nie

⁹ Wyrok SN z 7 listopada 1986 r., N 24/86.

¹⁰ W. Marcinkowski, *Kodeks karny. Część...*, s. 44.

¹¹ *Ibidem*, s. 45.

musi bezpośrednio wskazywać na zlecenie dokonania czynu przestępnego. Werbalne odzwierciedlenie znamion przestępstwa nie musi pokrywać się ze wszystkimi znamionami ustawowymi, wystarczy, aby prowadziło rozkazobiorcę do umyślnego popełnienia przestępstwa¹². Wykonawca takiego rozkazu nie jest zwolniony z konieczności wykonania go z chwilą otrzymania. Punktem wyłączającym ochronę z art. 318 k.k. jest moment, w którym rozkazobiorca uzyskuje świadomość o przestępnym charakterze ewentualnej kontynuacji wykonywania nakazanych czynności. Ocena odpowiedzialności rozkazodawcy oparta jest na ogólnej zasadzie indywidualizacji winy opisanej w art. 20 k.k. i zależy bezpośrednio od jego świadomości co do przestępnego charakteru wydanego rozkazu. Z tego powodu rozkazodawca odpowiada tylko i wyłącznie za treść polecenia oraz możliwe do przewidzenia skutki jego wykonania, wykonawca zaś za skutki i sposób realizacji rozkazu. Możliwe jest także pociągnięcie rozkazodawcy do odpowiedzialności jako sprawcy polecającego na gruncie art. 18 § 1 k.k. Z punktu widzenia rozkazobiorcy, możliwa jest również sytuacja wykonania rozkazu przestępnego w warunkach nieumyślności, w tym świadomej nieumyślności (tzw. lekko-myślności). Jest to sytuacja, kiedy wykonawca wiedział o naruszeniu obowiązujących zasad ostrożności oraz przewidywał możliwość dokonania czynu zabronionego, jednak nie godził się na jego popełnienie. Ocena odpowiedzialności wykonawcy i rozkazodawcy może być niezależna. Jednakże uchylenie winy podwładnego nie unieważnia podstaw odpowiedzialności karnej przełożonego. Może on odpowiadać jako podżegacz lub sprawca polecający, jeżeli konstrukcja nakazu odpowiada definicji terminu „polecenie”¹³ – warto zauważyć, iż jest ona szersza niż definicja rozkazu.

Winno się dokonać dychotomicznego podziału kwalifikacji odpowiedzialności: za sam fakt wydania rozkazu oraz za czyn zabroniony stanowiący jego wykonanie. Przed wprowadzeniem kodeksu Makarewicz w 1969 r., wydanie rozkazu przestępnego utożsamiane było z podżeganiem do czynu zabronionego objętego poleceniem, a w tymże kodeksie zrównane zostało ze sprawstwem. Kodeks karny z 1997 r. w art. 18 § 1 wprowadził natomiast nową postać sprawczego współdziałania – „Odpowiada za sprawstwo nie tylko ten, kto wykonuje czyn zabroniony sam albo wspólnie i w porozumieniu z inną osobą, ale także ten, kto kieruje wykonaniem czynu zabronionego przez inną osobę lub wykorzystując uzależnienie innej osoby od siebie, poleca jej wykonanie takiego czynu”. Jako element konstytuujący sprawstwo polecające traktować należy jako zależność między osobą wydającą polecenie wykonania czynu zabronionego a wykonawcą.

¹² J. Ziewiński, *Rozkaz...*, op. cit., s. 251.

¹³ M. Szczepaniec, *Sprawstwo polecające a sprawstwo kierownicze – problemy z rozgraniczeniem*, „Palestra” 2007, Nr 70–84.

Może mieć ona charakter sformalizowany (np. Policja czy wojsko) jak i nieformalny (np. grupa przestępcza)¹⁴. Wykorzystuje się obawę wykonawcy przed negatywnymi konsekwencjami w wypadku zaniechania, a więc faktyczną zależność między współdziałającymi osobami i uzależnienie sprawy wykonawczego od sprawy polecającego¹⁵.

Kwestia form stadialnych sprawstwa polecającego nie różni się od innych konfiguracji sprawczych. O samym dokonaniu można mówić wtedy, gdy wykonawca dokonał już czynu zabronionego będącego przedmiotem rozkazu. Usiłowanie zaś zaistnieje wtedy, kiedy sprawca polecający przekazał polecenie lub zmierzał do jego przekazania sprawcy¹⁶. W odniesieniu do regulacji z obowiązującego kodeksu karnego, wyłania się zasadniczy problem wyznaczenia granic wyłączenia bezprawności czynu będącego wykonaniem rozkazu przestępczego. W treści przepisu art. 318 § 1 k.k. – „Nie popełnia przestępstwa żołnierz, który dopuszcza się czynu zabronionego będącego wykonaniem rozkazu, chyba że wykonując rozkaz umyślnie popełnia przestępstwo” – użycie słowa „umyślnie” wprowadza możliwość popełnienia tego przestępstwa zarówno w zamiarze bezpośrednim, jak i ewentualnym. Zatem granicą nieodpowiedzialności żołnierza za czyn zabroniony dokonany w warunkach działania na rozkaz jest umyślność po stronie wykonawcy.

Końcowym zagadnieniem w kwestii konstrukcji prawnej odpowiedzialności za wykonanie rozkazu przestępczego jest wykonanie przestępstwa skutkowego popełnionego przez zaniechanie. W myśl art. 2 k.k., odpowiedzialność gwaranta wynika z obciążenia sprawcy prawnym, szczególnym obowiązkiem zapobiegnięcia skutkowi. W innym wypadku będzie odpowiadał tylko za przestępstwo formalne, którego znamiona realizuje zaniechanie działania pożądanego przez ustawodawcę. Przepis wskazuje także, iż obowiązek ten ma wynikać bezpośrednio z normy prawnej lub innego aktu o znaczeniu prawnym. Ze względu na swój charakter, przestępstwo niezapobiegnięcia skutkowi zawsze stanowić będzie przestępstwo indywidualne. W myśl ustawy, źródłem obowiązku gwaranta mogą być także akty prawne niższego rzędu, a nawet oparte na prawie rozkazy służbowe i polecenia – dzięki temu rozkaz wojskowy winien zostać włączony do tejże grupy.

Warto zwrócić również uwagę na fakt, iż żołnierz wykonujący rozkaz bezprawny w sposób świadomy musi liczyć się ze wszystkimi konsekwencjami, także prawnymi, tego czynu. Dopuszczalna jest zatem obrona konieczna (art. 25 k.k.) w odpowiedzi na czyn będący przedmiotem rozkazu

¹⁴ M. Czyżak, *Odrębność...*, s. 115.

¹⁵ K. Buchała, A. Zoll, *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz do art. 1-116 kodeksu karnego*, Zakamycze, 2000.

¹⁶ M. Czyżak, *Odrębność...*, s. 116.

bezprawnego, zarówno polecającego dokonanie jak i doprowadzającego do dokonania czynu przestępnego.

4. Kolizja obowiązków w świetle kodeksu karnego z 1997 r.

Uregulowanie kwestii kolizji obowiązków w obecnie obowiązującym kodeksie karnym jest oszczędne i enigmatyczne. Tak z treści art. 26 § 5 k.k. wynika, iż „przepisy § 1-3 stosuje się odpowiednio w wypadku, gdy z ciężących na sprawcy obowiązków tylko jeden może być spełniony”, tzn. na sprawcy ciążyą przynajmniej dwa obowiązki, które pozostają ze sobą w kolizji, czyli nie mogą być jednocześnie wykonane. Tego rodzaju lakoniczna redakcja przepisu siłą rzeczy tworzy pole do odmiennych jej interpretacji, skutkujących sporami w doktrynie prawa karnego. J. Majewski pozostaje w przekonaniu, iż kolizja obowiązków jest tylko pozorna, bowiem w tym przypadku nie znajdują zastosowania wszystkie, teoretycznie niezgodne ze sobą normy, a aktualizuje się jedynie część z nich. Według m.in. W. Wróbla, analizując art. 26 k.k. jako całość, nasuwa się wniosek, iż kolizja ta jest zasadniczo kolizją dwóch wartości, które są jednocześnie zagrożone¹⁷.

W sytuacji kolizji obowiązków ustawodawca nakazał odpowiednie stosowanie przepisów o stanie wyższej konieczności, co implikuje rozróżnienie dwóch funkcji tej konstrukcji – może ona wyłączać bezprawność czynu lub wyłączać winę. Kryterium odróżnienia będzie stanowiła proporcja wartości dóbr, dla zachowania których mają być spełnione pozostające w kolizji obowiązki. Analogicznie jak w § 1–3 art. 26 k.k., w § 5 wypełnienie obowiązku w stosunku do dobra o większej wartości, skutkujące niewykonaniem go w stosunku do dobra o wartości niższej, stanowić będzie zachowanie legalne, a bezprawność czynu zostanie wyłączona.

Punktem zapalnym jest kwestia kolizji obowiązków w odniesieniu do dóbr tej samej wartości. W przypadku stanu wyższej konieczności, który według wskazania ustawodawcy obieramy za przykład modelowy, jest to okoliczność wyłączająca winę (art. 26 § 2 k.k.). Inaczej sytuacja kształtuje się w przypadku kolizji obowiązków. Według W. Wróbla¹⁸ i A. Wąska¹⁹ zachowanie niemożliwe do zrealizowania nie może być podstawą do uznania czynu za bezprawny – ustawodawca nie wskazuje bowiem, które z dwóch

¹⁷ A. Zoll [w:] A. Barczak-Oplustil et al., *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, t. I, red. A. Zoll, W. Wróbel, Warszawa 2016

¹⁸ A. Zoll [w:] A. Barczak-Oplustil et al., *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, t. I, red. A. Zoll, W. Wróbel, Warszawa 2016.

¹⁹ A. Wąsek, R. Zawłocki, *Kodeks karny. Część ogólna.*, t. 1.

kolidujących dóbr ma być ratowane. Jeżeli bierzemy pod uwagę dwa dobra o nieoczywście różnej wartości, to stosując odpowiednio art. 26 § 2 k.k., wyłącza się winę w stosunku do niewykonania obowiązku dotyczącego dobra o nieoczywście wyższej wartości. Stosowanie przepisów o stanie wyższej konieczności odpowiednio, a nie wprost, daje pole do wysnucia wniosku, że w przypadku kolizji dóbr o równej wartości, należy wykonać obowiązek w stosunku do tego dobra, którego szanse uratowania są większe²⁰.

Wracając do poglądów J. Majewskiego, odnoszącego się do konstrukcji art. 26 § 5 k.k. nader krytycznie, należałoby się zastanowić, czy aby formalna sprzeczność norm nie podlega eliminacji już na poziomie odpowiedniej egzegezy (reguł kolizyjnych czy dyrektyw interpretacyjnych). Jest to niewątpliwie novum w obecnych poglądach doktryny – autor poddaje w wątpliwość założenie o samej możliwości ciążenia na sprawcy przynajmniej dwóch obowiązków pozostających ze sobą w kolizji. Logiczną konsekwencją jest rozciągnięcie tej wątpliwości na fakt jednoczesnej aktualizacji norm formalnie ze sobą niezgodnych. W sytuacji, kiedy przychodzi nam te normy ważyć, spór winien być rozstrzygany za pomocą reguł kolizyjnych lub dyrektyw interpretacyjnych, co każdorazowo musi prowadzić do eliminacji niezgodności i niweluje problem, zanim zdążył on w ogóle powstać. J. Majewski jako jedyny przypadek możliwej kolizji obowiązków podaje hipotetyczną sytuację, gdy sprawca swoim bezprawnym działaniem lub zaniechaniem uniemożliwił sobie wypełnienie wszystkich zbiegających się norm²¹. Nietrudno jednak zauważyć, że nie jest to przypadek wypełniający znamiona art. 26 § 5 k.k. i winien być rozstrzygany według reguł oceny samopozbawienia się możliwości zachowania się w sposób wymagany przez prawo.

5. Żołnierz w obliczu rozkazu bezprawnego – analiza art. 344 k.k.

Znając ramy prawne oraz poglądy doktryny w kwestii kolizji obowiązków, a także omówienie rozkazu według obowiązującego kodeksu karnego, warto skonfrontować te dwie regulacje. Otrzymanie przez żołnierza rozkazu bezprawnego stawia go w sytuacji konfliktu dwóch wartości – z jednej strony dyscypliny wojskowej, z drugiej zaś każdorazowo innego dobra prawnego (przypadki te należy rozpatrywać kazuistycznie). Z treści art. 344 k.k. wynika, iż „nie popełnia przestępstwa określonego

²⁰ A. Zoll [w:] A. Barczak-Oplustil et al., *Kodeks karny. Część ogólna. Komentarz*, t. I, red. A. Zoll, W. Wróbel, Warszawa 2016.

²¹ J. Majewski, *Tak zwana kolizja obowiązków w prawie karnym*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, Warszawa 2002, s. 233.

w art. 343²² żołnierz, który odmawia wykonania rozkazu polecającego popełnienie przestępstwa albo nie wykonuje go”. Kształtuje się zatem nieuchronnie kolizja normy nakazującej posłuchu dla rozkazu wojskowego z jakąkolwiek inną normą rangi ustawowej, która nie musi być adresowana *stricto* do żołnierzy, może dotyczyć wszystkich podległych jurysdykcji polskiego kodeksu karnego – wykonując rozkaz, adresat nie może spełnić obowiązku wyznaczonego przez drugą normę.

Nietrudno wyobrazić sobie taką sytuację w sferze legalnej – np. z zastosowaniem przepisów o stanie wyższej konieczności (wyłączającym bezprawność) lub obronie koniecznej. Jednakże żołnierz jako adresat rozkazu bezprawnego, czyli odwołując się do pkt 3.1 niniejszego artykułu – wydanego bez umocowania prawnego, niewątpliwie znajduje się w sytuacji kolizji obowiazków, gdyż realizując obowiazek dyscypliny wojskowej narusza tym samym normę nakazaną mu w porządku powszechnym i *vice versa*. Warto zwrócić uwagę na fakt, że w przypadku rozkazu przestępnego druga z norm musi być sprzężona chociażby w pewnym zakresie z sankcją karną.

Jako swoistą „igłę magnetyczną” w wyjściu z tego impasu możemy traktować art. 344 k.k., jednak z uwzględnieniem zakresów znaczeniowych pojęć „rozkaz bezprawny” i „rozkaz przestępny”. Jak omówiono w pkt 3.2. niniejszego artykułu, żołnierz ma wręcz obowiazek niewykonania rozkazu, którego przestępnosc obejmuje swoją świadomością. Zestawiając tę wiedzę z kwestią kolizji obowiazków, należy stwierdzić, iż kwalifikacja norm w art. 344 k.k. winna przebiec w taki sposób, aby w przypadku wydania rozkazu przestępnego aktualizował się obowiazek żołnierza co do normy karalnej, a w przypadku wydania rozkazu bezprawnego, obowiazek co do zachowania dyscypliny wojskowej. Tego rodzaju wykładnia pozostaje w zgodzie z treścią przepisu art. 318, 343 oraz 344 k.k. W przypadku otrzymania rozkazu bezprawnego, żołnierz staje w obliczu konfliktu obowiazków: posłuchu dla rozkazu oraz powszechnego posłuchu dla prawa. Ustawodawca w dyrektywie zawartej w art. 344 wskazuje na następującą relację między tymi normami:

- 1) dyscyplina wojskowa ustępuje przed dobrem prawnym chronionym pod groźbą sankcji karnej;
- 2) dobra prawne niechronione sankcją karną ustępują przed dyscypliną wojskową²³.

Rozwiązanie to pozostaje jednak obarczone pewną wadliwością. Jeżeli przyjmujemy, że żołnierz jest co do zasady związany wykonaniem każdego rozkazu z wyjątkiem rozkazu przestępnego, to należy się zastanowić, jak uargumentować konieczność wykonania przez żołnierza rozkazów

²² Niewykonanie rozkazu – przyp. aut.

²³ J. Majewski [w:] A. Barczak-Oplustil et al., *Kodeks karny. Część szczególna. Komentarz*, t. III, red. A. Zoll, Warszawa 2008, teza 6 do art. 344.

bezpprawnych (a jednocześnie nie-przestępnych), ową bezprawność zauważając i akceptując? Czy aby przypadkiem sytuacja konfliktu obowiązku przestrzegania dyscypliny wojskowej i z drugiej strony chronienia normy naruszonej przez bezprawność rozkazu nie jest per se kolizją obowiązków z art. 26 § 5 k.k.? Według niektórych przedstawicieli doktryny, nieposłuszeństwo wobec rozkazu nieprzestępnego może skutkować wyłączeniem odpowiedzialności karnej na podstawie art. 26 § 2 k.k., a zatem stanu wyższej konieczności. Pozostając przy interpretacji J. Majewskiego, rozwiązaniem tej sytuacji jest kwestia odpowiedniej klasyfikacji i aktualizacji norm – bezprawność, wprowadzie nie w formie przestępności, ale w dalszym ciągu sprzeczności z całościowo postrzeganym porządkiem prawnym, winna ustąpić dyscyplinie wojskowej i pokierować żołnierza do wykonania rzeczowego rozkazu, konsekwencjami tego czynu obarczając rozkazodawcę.

6. Podsumowanie

Nakładając na siebie wszystkie wyciągnięte w toku niniejszego artykułu wnioski należy stwierdzić, iż art. 344 § 1 k.k. stanowi *lex specialis* wobec art. 26 § 5, tym samym reguluje on szczególny przypadek kolizji obowiązków. Pogląd ten spotyka się z akceptacją części przedstawicieli doktryny. Jest to w zasadzie sposób na ominięcie niejako wadliwej i nastęrczającej trudności interpretacyjnych konstrukcji przepisu art. 26 § 5 k.k. Kluczowym dla wykładni powołanych przepisów jest rozstrzygnięcie kwestii bezprawności i przestępności wydanego rozkazu, bowiem na podstawie art. 344 k.k., ten właśnie element wyznacza granice odpowiedzialności żołnierza za niewykonanie rozkazu. Jednocześnie, niezależnie od głoszonych poglądów, pozwala odpowiednio klasyfikować normy pozostające, jakby się mogło wydawać, na kursie kolizyjnym.

A B S T R A C T

The article aims to approximate the settlement of conflicts of duties in art. 26 § 5 of the Penal Code and its comparative approach in combination with art. 344 of the Penal Code. The author, on the basis of the views of the doctrine and the provisions of the Penal Code, analyzes the similarities and differences between the two mentioned articles, and as the final conclusion, mentions the inferior character of art. 344 in comparison with art. 26 § 5 of the Penal Code.

Tłumacz w regulacjach procesowych i jego karno-materialna ochrona

Court interpreter in procedural regulations and its material punitive protection

S T R E S Z C Z E N I E

Przedmiotem artykułu są zagadnienia prawne dotyczące pozycji tłumacza w regulacjach procesowych. Autor przedstawia status i zadania tłumacza w postępowaniu karnym, karno-skarbowym, wykroczeniowym, cywilnym, administracyjnym, podatkowym oraz sądowno-administracyjnym. W tekście podejmowana jest problematyka dotycząca przesłanek wezwania tłumacza na potrzeby konkretnych postępowań. Analizie poddana została również kwestia ochrony tłumacza przez art. 245 k.k., który penalizuje zachowanie polegające na wywieraniu wpływu na tłumacza jako pomocnika sądu lub organu prowadzącego postępowanie na podstawie ustawy.

Art. 245 k.k. penalizuje zachowanie polegające na użyciu przemocy lub groźby bezprawnej w celu wywarcia wpływu na świadka, biegłego, tłumacza, oskarżyciela albo oskarżonego lub w związku z tym naruszeniu jego nietykalności cielesnej. Bezsprzecznie zatem, z ochrony wskazanego tu przepisu, korzysta także tłumacz.

Kodeks karny nie definiuje pojęcia „tłumacza”. Pojęcia tego nie definiuje również żaden przepis ani z zakresu postępowania karnego, postępowania cywilnego, postępowania administracyjnego, ani postępowania podatkowego, czy sądowno-administracyjnego; pojęcie to nie zostało dookreślone w żadnym z pozakodeksowych aktów prawnych, które dopuszczają możliwość jego powołania.

W języku potocznym mianem tłumacza określa się osobę, która dzięki znajomości co najmniej dwóch języków dokonuje przekładu wypowiedzi lub tekstu pisanego z języka źródłowego na język docelowy.

Udział tłumacza w regulacjach procesowych traktowany jest jako środek do usunięcia przeszkody faktycznej do przesłuchania, rozumienia czynności lub oświadczenia procesowego osoby nie władającej w sposób

dostateczny językiem polskim, osoby głuchej lub niemej, a także rozumienia treści dokumentu¹.

Stosownie do treści art. 27 Konstytucji² w Rzeczypospolitej Polskiej językiem urzędowym jest język polski, co jest jednym z przejawów suwerenności państwa. Konkretyzację tej zasady stanowi art. 4 ustawy z dnia 7 października 1999 r. o języku polskim³ (dalej jako u.j.p.), w świetle którego oczywistym jest, że język polski jest językiem urzędowym organów władzy publicznej (organów rządowych i samorządowych, urzędów, instytucji władzy publicznej), w tym organów ścigania i wymiaru sprawiedliwości, w związku z czym podmioty wykonujące zadania publiczne na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej dokonują wszelkich czynności urzędowych oraz składają oświadczenia woli w języku polskim, chyba że przepisy szczególne stanowią inaczej (art. 5 ust. 1 u.j.p.). Powinność stosowania języka polskiego dotyczy również oświadczeń woli, podań oraz innych pism jakie składane są organom władzy publicznej (art. 5 ust. 2 u.j.p.). Z art. 4 u.j.p. wynika zatem obowiązek prowadzenia w języku polskim wszystkich czynności procesowych, do których zaliczyć należy nie tylko czynności dokonywane ustnie, lecz także prowadzenie w języku polskim pełnej dokumentacji postępowania, a zwłaszcza posługiwania się w procesie tłumaczeniami dokumentów⁴. Obowiązek stosowania języka polskiego odnosi się *ergo* do wykonywania przez podmioty publiczne wszystkich czynności i innych aktów władczych w ramach wyznaczonych prawem kompetencji, w sprawach interesu publicznego, interesu społeczeństwa, czy jednostki⁵.

Określona w art. 4 u.j.p. zasadę, że językiem urzędowym organów władzy publicznej jest język polski, dla potrzeb postępowania sądowego, eksponuje art. 5 § 1 ustawy z dnia 27 stycznia 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych⁶ (dalej jako p.u.s.p.), zgodnie z treścią którego: „językiem urzędowym przed sądami jest język polski”, zaś osoba niewładająca w wystarczającym stopniu językiem polskim ma prawo do występowania przed sądem w znanym przez nią języku i bezpłatnego korzystania z pomocy tłumacza (art. 5 § 2 p.u.s.p.). Zapewnienie bezpłatnego korzystania z pomocy tłumacza przed sądem jest jedną z gwarancji realizacji materialnego prawa do sądu, powinno więc dotyczyć nie tylko samej ustnej części postępowania (rozprawy), ale także zapewniać osobie nieznającej

¹ S. Śliwiński, *Polski proces karny przed sądem powszechnym, Zasady ogólne*, Warszawa 1948, s. 292.

² Dz.U. z 1997 r., Nr 78, poz. 483, ze zm.

³ T.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 931.

⁴ wyrok WSA w Warszawie z 4 kwietnia 2006 r., V SA/Wa 1558/05, LEX nr 220993.

⁵ M. Trzebiatowski, *Zasada wykonywania czynności urzędowych w języku polskim*, „Przeegląd Legislacyjny” 2011, nr 1, s. 75.

⁶ T.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 23, ze zm.

w wystarczający sposób języka polskiego tłumaczenie dokumentów. Obowiązek, o którym mowa w art. 5 § 2 p.u.s.p. jest dwukierunkowy, co oznacza że sąd musi dbać również o to by składane w postępowaniu dokumenty, sporządzone w języku obcym, zostały przetłumaczone na język polski⁷. Wszystkie dowody zatem sądy muszą przeprowadzać w języku polskim. Dotyczy to tak przesłuchań, jak i dowodów z dokumentów, co oznacza że każde zeznanie świadka, biegłego, oraz wyjaśnienia składane przez oskarżonego bądź obwinionego, dowód z dokumentu zagranicznego sądy przeprowadzają dopiero po przetłumaczeniu na język polski przez tłumacza.

O tym czy konkretnej osobie przyznać pomoc tłumacza decyduje sąd właściwy do rozpoznania sprawy w pierwszej instancji, a w przypadku zgłoszenia wniosku o przyznanie takiej osobie tłumacza w toku rozprawy, rozpoznaje go sąd tej instancji, w której sprawa się toczy (art. 5 § 3 p.u.s.p.). Podejmując decyzję w tym przedmiocie, sąd powinien mieć na uwadze, że odmowa nie może być warunkowana samą możliwością porozumienia się z obcokrajowcem w języku polskim, ale uzasadnionym przekonaniem, że osoba ta dostatecznie rozumie również znaczenie zasadniczych zwrotów prawnych, które wchodzi w grę (terminologii prawniczej).

Korzystanie w postępowaniu sądowym z pomocy tłumacza jest traktowane jako uprawnienie przysługujące stronie. Z tego powodu sposób wypełnienia przez sąd obowiązków dotyczących udziału w sprawie osoby niewładającej w wystarczającym stopniu językiem polskim będzie mieć bezpośredni wpływ na ocenę „możności obrony praw” tej osoby w postępowaniu, a w konsekwencji decydować o tym, czy postępowanie nie będzie obciążone wadą nieważności z powodu pozbawienia prawa do obrony⁸ (w postępowaniu cywilnym i sądowno-administracyjnym) lub względną przesłanką odwoławczą w postaci obrazy przepisów postępowania, która miała wpływ na treść orzeczenia (w postępowaniu karnym, karno-skarbowym oraz wykroczeniowym).

Regulacje powyższe dotyczą wszystkich postępowań jakie toczą się przed sądem, a więc postępowania karnego, karno-skarbowego, wykroczeniowego, cywilnego oraz sądowno-administracyjnego⁹ i wszystkich uczestników

⁷ A. Górski [w:] S. Dąbrowski, B. Godlewska-Michalak, K. Gonera, A. Górski, J. Kramer, A. Łazarska, G. Ott, J. Sawiński, Z. Strus, *Prawo o ustroju sądów powszechnych, Komentarz*, Warszawa 2013, s. 30.

⁸ Por. wyrok NSA z 30 października 2008 r., II OSK 1097/07, ONSA WSA 2009, nr 5, poz. 90.

⁹ Stosownie do treści art. 5 § 2 p.u.s.p., który, na podstawie art. 29 ustawy z dnia 25 lipca 2002 r. – Prawo o ustroju sądów administracyjnych (t.j. Dz.U. z 2017 r., poz. 2188), ma odpowiednie zastosowanie do sądów administracyjnych, osoba niewładająca w wystarczającym stopniu językiem polskim ma prawo do występowania przed sądem administracyjnym w znanym sobie języku i bezpłatnego korzystania z pomocy tłumacza. W świetle przytoczonej regulacji nie ulega wątpliwości, że korzystanie w postępowaniu sądowno-administracyjnym z pomocy tłumacza jest traktowane jako

tych postępowań, nie obejmują natomiast postępowania przygotowawczego, administracyjnego oraz podatkowego. Nie oznacza to jednak, że w przypadku tych ostatnich procedur ich uczestnik, który nie włada w sposób dostateczny językiem polskim, pozbawiony będzie pomocy tłumacza. Organy władzy państwowej nie mają bowiem żadnych podstaw prawnych, aby wymagać władania językiem polskim od osoby uczestniczącej w postępowaniu, tak jak i wymagać od obywatela polskiego władania językiem obcym w celu zapoznania się z treścią dowodu lub dokumentu jakiego sporządzony jest w języku obcym. Język polski jest bowiem uznawany za język urzędowy także przed innymi organami, takimi jak np. prokuratura, Policja, czy Urząd Celno-Skarbowy lub wojewoda, które podejmują czynności procesowe poprzedzające postępowanie przed sądem powszechnym lub administracyjnym. Pozbawienie osoby nie władającej językiem polskim pomocy tłumacza w toku tych postępowań obciążyć je może wadą nieważności (postępowanie administracyjne i podatkowe). Może stanowić również przesłankę zwrotu takiej sprawy prokuratorowi do uzupełnienia, w oparciu o dyspozycję art. 344a k.p.k.

Zapewnienie możliwości skorzystania z pomocy tłumacza znajduje swoje odzwierciedlenie również w regulacjach międzynarodowych, na których wzorowane są, w znakomitej większości, przepisy krajowe w tym zakresie, w tym w Europejskiej Konwencji o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności sporządzonej w Rzymie 4 listopada 1950 r. (dalej jako EKPC), zmienionej następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełnionej Protokołem nr 2¹⁰, Międzynarodowym Pakcie Praw Obywatelskich i Politycznych¹¹ (dalej jako MPPOiP), orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (dalej jako ETPC), rezolucjach i zaleceniach Komitetu Ministrów Rady Europy oraz orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej. W świetle art. 14 ust. 3 lit. a MPPOiP oraz art. 6 ust. 3 lit. a EKPC każdy oskarżony ma prawo do „niezwłocznego otrzymania szczegółowej informacji w języku dla niego zrozumiałym o istocie i przyczynie skierowanego przeciwko niemu oskarżenia”. Wymóg powyższy jest niezależny od prawa do korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza przez osobę, która nie rozumie lub nie mówi językiem używanym

uprawnienie procesowe przysługujące stronie. Z tego względu o prawie do bezpłatnego korzystania z pomocy tłumacza (art. 5 § 2 p.u.s.p.) sąd administracyjny powinien poinformować osobę niewładającą językiem polskim, stosownie do dyspozycji art. 6 ustawy z dnia 30 sierpnia 2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (t.j. Dz.U. z 2017 r., poz. 1369, ze zm.; dalej jako p.p.s.a.), w każdym wypadku, gdy mogą zachodzić uzasadnione wątpliwości odnośnie władania przez nią w wystarczającym stopniu językiem polskim – por. wyrok NSA z 30 października 2008 r., II OSK 1097/07, ONSA WSA 2009, nr 5, poz. 90.

¹⁰ Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284, ze zm.

¹¹ Dz.U. z 1977 r., Nr 38, poz. 167.

w sądzie (art. 14 ust. 3 lit. f MPPOiP i art. 6 ust. 3 lit. e EKPC). W orzecznictwie ETPC przyjmuje się, że uprawnienia te nie przysługują jedynie osobie, która w sposób dostateczny rozumie i potrafi mówić językiem kraju, w którym jest oskarżana; nie wyklucza się przy tym tłumaczenia jedynie ustnego, jeżeli z okoliczności wynika, że tą drogą oskarżony został dostatecznie poinformowany o istocie i przyczynie zarzutów¹². W świetle przyjętej 20 października 2010 r. przez Parlament Europejski i Radę dyrektywy w sprawie prawa do tłumaczenia ustnego i tłumaczenia pisemnego w postępowaniu karnym¹³ rola tłumacza tak w polskim, jak i europejskim systemie wymiaru sprawiedliwości nabrała jeszcze większego znaczenia. Celem przyjęcia dyrektywy było w szczególności zapewnienie podejrzanym lub oskarżonym prawa do tłumaczenia ustnego i pisemnego w postępowaniu karnym z myślą o zagwarantowaniu im rzetelnego procesu karnego.

Tłumacz w regulacjach procesowych traktowany jest jako osoba, bez której nie jest możliwe skuteczne prowadzenie postępowania dowodowego¹⁴, a znajomość języka obcego przez świadka, biegłego, strony postępowania, członków składu orzekającego lub funkcjonariusza publicznego prowadzącego postępowanie lub wykonującego czynność dowodową nie ma w tym wypadku żadnego znaczenia; musi bowiem istnieć zobiektywizowany – niezależny od umiejętności językowych poszczególnych osób oraz od sposobu objaśniania przez nich pojęć wyrażanych w języku obcym – punkt odniesienia pozwalający na rzeczową, bezstronną interpretację tekstu stanowiącego dowód w postępowaniu lub relacji procesowej. Zatem jedynie tłumaczenie dokonane przez tłumacza może stanowić miarodajny punkt odniesienia dla decyzji procesowej sądu lub innego organu władzy publicznej prowadzącego postępowanie¹⁵. Wynika to z potrzeby rozdzielenia funkcji sędziego lub prowadzącego postępowanie funkcjonariusza publicznego i funkcji tłumacza w sprawie. Zarówno sędzia orzekający, jak i prowadzący postępowanie funkcjonariusz nie mogą w tym samym postępowaniu realizować dodatkowo jakiegokolwiek innej funkcji.

Możliwość korzystania z pomocy tłumacza jest jedną z gwarancji rzetelnego procesu. Jak podkreślił SN w wyroku z 28 września 2008 r.: „Pozbawienie oskarżonego pomocy tłumacza stanowi rażące naruszenie normy gwarancyjnej sformułowanej w art. 204 § 1 pkt 2 k.p.k., a zarazem ograniczenie prawa do obrony (art. 6 k.p.k.)”¹⁶. Również NSA w wyroku z 17 sierpnia 1999 r. stwierdził, że: „Postępowanie administracyjne,

¹² M.A. Nowicki, *Wokół konwencji europejskiej*, Warszawa 1992, s. 62–63, 71.

¹³ Dz. Urz. UE z 26 października 2010 r., L 280.

¹⁴ P. Hofmański, *Konwencja Europejska a prawo karne*, Toruń 1995, s. 172.

¹⁵ Postanowienie SN z 24 lipca 2013 r., III CZ 34/13, LEX nr 1375423.

¹⁶ Wyrok SN z 28 września 2008 r., III KK 98/08, OSNKW 2008, nr 11, poz. 95.

w którym bierze udział cudzoziemiec, winno toczyć się w języku, którym władza w dostateczny sposób dla przedstawienia faktów i okoliczności, które mogą stanowić o jego sytuacji prawnej”¹⁷.

Kodeks postępowania karnego, podobnie jak k.k.s., k.p.s.w., k.p.c., k.p.a., o.p.¹⁸, czy p.p.s.a. nie określa bliżej pozycji tłumacza. W niektórych spośród wskazanych ustaw proceduralnych ograniczono się jedynie do sformułowania, że do tłumacza stosuje się odpowiednio przepisy dotyczące biegłych (art. 204 § 3 k.p.k., a także art. 204 § 3 k.p.k. w zw. z art. 113 § 1 k.k.s., art. 204 § 3 k.p.k. w zw. z art. 42 § 3 k.p.s.w., art. 265 § 2 zd. 1 k.p.c.).

W literaturze procesowej tłumacz traktowany jest jako:

- 1) pewien typ biegłych¹⁹ – co wynika z faktu odesłania w kwestiach nieunormowanych w ustawach procesowych do stosowania przepisów dotyczących biegłych. Pogląd ten jest o tyle uzasadniony, że tłumacz, tak jak i biegły, ma udzielić pomocy organowi procesowemu, a pomoc ta polega, w jego przypadku, na porozumieniu się z określoną osobą lub zaznajomieniu się z treścią pisma, a „wiadomościami specjalnymi” tłumacza jest znajomość przez niego języka obcego (nie wystarczy zwykła znajomość języka, albowiem niejednokrotnie konieczna jest znajomość gwary, języka potocznego, jak i zwrotów specjalistycznych). Odpowiednie zastosowanie do tłumacza przepisów o biegłych skutkuje m.in. wyłączeniem tłumacza od udziału w sprawie w tych samych wypadkach, w których następuje wyłączenie biegłego (art. 196 k.p.k. w zw. z art. 204 § 3 k.p.k.²⁰, art. 196 k.p.k. w zw. z art. 204 § 3 k.p.k. w zw. z art. 113 § 1 k.k.s., art. 196 k.p.k. w zw. z art. 204 § 3 k.p.k. w zw. z art. 42 § 3 k.p.s.w., art. 280 i 281 k.p.c. w zw. z art. 265 § 2 zd. 1 k.p.c.²¹, art. 8 k.p.a.

¹⁷ Wyrok NSA z 17 sierpnia 1999 r., V SA 89/99, LEX nr 49870.

¹⁸ Ustawa z 29 sierpnia 1997 r. Ordynacja podatkowa, t.j. Dz.U. z 2018 r., poz. 800, ze zm.

¹⁹ J. Nisenon, M. Siewierski, *Kodeks postępowania karnego*, Częstochowa 1947, s. 96.

²⁰ W postępowaniu karnym (karno-skarbowym oraz wykroczeniowym) nie może być tłumaczem osoba, która: 1) jest bezpośrednio zainteresowana wynikiem sprawy; 2) była świadkiem czynu, o który sprawa się toczy lub została przesłuchana w tej sprawie w charakterze świadka lub występowała w tej sprawie jako biegły; 3) jest małżonkiem strony lub pokrzywdzonego albo ich obrońcy, pełnomocnika lub przedstawiciela ustawowego albo pozostaje we wspólnym pożyciu z jedną z tych osób; 4) jest krewnym lub powinowatym w linii prostej, a w linii bocznej aż do stopnia pomiędzy dziećmi rodzeństwa osób wymienionych w pkt 3 albo jest związana z jedną z tych osób węzłem przysposobienia, opieki lub kurateli; 5) brała udział w sprawie jako prokurator, obrońca, pełnomocnik, przedstawiciel ustawowy strony, albo prowadziła postępowanie przygotowawcze; 6) jako świadek mogłaby odmówić składania zeznań lub być od nich zwolniona - choćby spełniała kryteria fachowe stawiane tłumaczowi. Powody wyłączenia tłumacza od udziału w sprawie trwają mimo ustania uzasadniającego je małżeństwa, wspólnego pożycia, przysposobienia, opieki lub kurateli.

²¹ Regulacje k.p.c. nie przewidują wprost instytucji tłumacza wyłączonego z mocy ustawy (*interpres inhabilis*), tak jak ma to miejsce w k.p.k. Nie ma jednak przeszkód by regulacje zawarte

w zw. z art. 24 § 1 k.p.a. w zw. z art. 84 § 2 k.p.a., art. 121 § 1 o.p. w zw. z art. 130 § 1 i 2 o.p. w zw. z art. 197 § 3 o.p.²²). Ponadto tłumacz, podobnie jak i biegły, musi zachować bezstronność (art. 196 § 3 k.p.k. w zw. z art. 204 § 3 k.p.k., art. 196 § 3 k.p.k. w zw. z art. 204 § 3 k.p.k. w zw. z art. 113 § 1 k.k.s., art. 196 § 3 k.p.k. w zw. z art. 204 § 3 k.p.k. w zw. z art. 42 § 3 k.p.s.w., art. 281 § 1 k.p.c. w zw. z art. 265 § 2 zd. 1 k.p.c., art. 24 § 3 k.p.a. w zw. z art. 84 § 2 k.p.a., art. 130 § 3 o.p. w zw. z art. 197 § 3 o.p.)²³;

w art. 280 oraz 281 k.p.c., które precyzują przesłanki skutkujące wyłączeniem konkretnej osoby od opiniowania w konkretnej sprawie stosować odpowiednio do tłumacza. W postępowaniu cywilnym tłumacz jest wyłączony od udziału w sprawie z mocy samej ustawy: 1) w sprawach, w których jest stroną lub pozostaje z jedną ze stron w takim stosunku prawnym, że wynik sprawy oddziałuje na jego prawa lub obowiązki; 2) w sprawach swego małżonka, krewnych lub powinowatych w linii prostej, krewnych bocznych do czwartego stopnia i powinowatych bocznych do drugiego stopnia; 3) w sprawach osób związanych z nim z tytułu przysposobienia, opieki lub kurateli; 4) w sprawach, w których był lub jest jeszcze pełnomocnikiem albo był radcą prawnym jednej ze stron; 5) w sprawach, w których w niższej instancji brał udział w wydaniu zaskarżonego orzeczenia oraz w sprawach o ważność aktu prawnego z jego udziałem sporządzonego lub przez niego podpisanego; 6) w sprawach, w których występował jako prokurator; 7) w sprawach o odszkodowanie z tytułu szkody wyrządzonej przez wydanie prawomocnego orzeczenia niezgodnego z prawem, jeżeli brał udział w jego wydaniu. Powody wyłączenia tłumacza trwają także po ustaniu uzasadniającego je małżeństwa, przysposobienia, opieki lub kurateli. Ponadto osoba wyznaczona na tłumacza może nie przyjąć nałożonego na nią obowiązku, z przyczyn jakie uprawniają świadka do odmowy zeznań, a także z powodu przeszkody uniemożliwiającej jej wykonanie tłumaczenia.

²² Instytucji tłumacza wyłączono z mocy ustawy nie przewidują wprost przepisy k.p.a. oraz o.p. W tym zakresie do tłumacza powinny znaleźć odpowiednie zastosowanie regulacje zawarte w art. 8 k.p.a. w zw. z art. 24 § 1 k.p.a. w zw. z art. 84 § 2 k.p.a. oraz art. 121 § 1 o.p. w zw. z art. 130 § 1 i 2 o.p. w zw. z art. 197 § 3 o.p. precyzujące zasady i tryb wyłączenia biegłego. W postępowaniu administracyjnym tłumacz podlega wyłączeniu od udziału w sprawie: 1) w której jest stroną albo pozostaje z jedną ze stron w takim stosunku prawnym, że wynik sprawy może mieć wpływ na jego prawa lub obowiązki; 2) swego małżonka oraz krewnych i powinowatych do drugiego stopnia; 3) osoby związanej z nim z tytułu przysposobienia, opieki lub kurateli; 4) w której był świadkiem lub biegłym albo był lub jest przedstawicielem jednej ze stron, albo w której przedstawicielem strony jest jedna z osób wymienionych w pkt 2 i 3; 5) w której brał udział w wydaniu zaskarżonej decyzji; 6) z powodu której wszczęto przeciw niemu dochodzenie służbowe, postępowanie dyscyplinarne lub karne; 7) w której jedną ze stron jest osoba pozostająca wobec niego w stosunku nadrzędności służbowej. Powody wyłączenia tłumacza od udziału w postępowaniu administracyjnym trwają także po ustaniu małżeństwa, przysposobienia, opieki lub kurateli. W postępowaniu podatkowym natomiast, tłumacz podlega wyłączeniu od udziału w sprawie, w której: 1) jest stroną; 2) pozostaje ze stroną w takim stosunku prawnym, że rozstrzygnięcie sprawy może mieć wpływ na jego prawa lub obowiązki; 3) stroną jest jego małżonek, rodzeństwo, wstępny, zstępny lub powinowaty do drugiego stopnia; 4) stronami są osoby związane z nim z tytułu przysposobienia, opieki lub kurateli; 5) był świadkiem lub biegłym, był lub jest przedstawicielem podatnika albo przedstawicielem podatnika jest jedna z osób wymienionych w pkt 3 i 4; 6) brał udział w wydaniu zaskarżonej decyzji; 7) zaistniały okoliczności, w związku z którymi wszczęto przeciw niemu postępowanie służbowe, dyscyplinarne lub karne; 8) stroną jest osoba pozostająca wobec niego w stosunku nadrzędności służbowej. Przyczyny wyłączenia tłumacza od udziału w sprawie, w postępowaniu podatkowym, trwają także po ustaniu małżeństwa, przysposobienia, opieki lub kurateli.

²³ W postępowaniu karnym, a także karno-skarbowym oraz wykroczeniowym, w przypadku ujawnienia się okoliczności wskazujących na to, że dana osoba z przyczyn wskazanych w art. 196

- 1) pomocnik procesowy sądu, albowiem pomaga w procesie sądowi²⁴. Tłumacz jest pośrednikiem pomiędzy uczestnikiem procesu a środkiem dowodowym²⁵. W motywach do k.p.k. z 1928 r. wskazano, że: „W procedurze karnej tłumacz jest potrzebny przede wszystkim wtedy, gdy osoba, mająca składać zeznania lub wyjaśnienia przed sądem, nie zna języka, w którym postępowanie się toczy. Osoba tłumacza odgrywa szczególnie ważną rolę wtedy, gdy język, w którym dana osoba mówi, jest sądowi zupełnie nieznanym, tak że sąd nawet w przybliżeniu nie może zrozumieć przemawiającego. Wtedy od sumienności i umiejętności tłumacza może zależeć los sprawy. Wystarczy żeby tłumacz świadomie lub choćby przez nieumiejętność przekręcił zeznania świadka i sąd może wydać wyrok oparty na zupełnie błędnym materialnie faktycznym”²⁶;
- 2) pomocnik organów procesowych (np. prokuratora, funkcjonariusza Policji, Straży Granicznej, Centralnego Biura Antykorupcyjnego, Żandarmerii Wojskowej, Urzędu Celno-Skarbowego, a także innego organu administracji publicznej, np. wojewody, burmistrza, Szefa Urzędu do Spraw Cudzoziemców) i pomocnik oskarżonego (podejrzanego, obwinionego w postępowaniu wykroczeniowym) – tłumacz pełni podwójną rolę, z jednej strony ułatwia sądowi lub organowi prowadzącemu postępowanie porozumienie się z oskarżonym (podejrzany, obwiniony) lub inną osobą, która jest przesłuchiwana, a nadto zapoznaje oskarżonego (podejrzanego, obwinionego) z treścią przeprowadzonego dowodu (art. 204 § 2 k.p.k. in fine, art. 204 § 2 k.p.k. in fine w zw. z art. 113 § 1 k.k.s., art. 204 § 2 k.p.k. in fine w zw. z art. 42 § 3 k.p.s.w.)²⁷. Tłumacz stanowi pomost pomiędzy źródłem dowodu a organem procesowym, którego zadaniem jest umożliwienie zrozumienia z jednej strony, treści środków dowodowych jakie dostarczane są przez to źródło, z drugiej zaś, z wyłączeniem przypadków, gdy tłumacz ma dokonać przekładu na język polski pisma sporządzonego w języku obcym – przekazanie osobie niepotrafiącej się porozumieć z organem

§ 1 k.p.k. nie może być tłumaczem, organ prowadzący postępowanie powinien powołać innego tłumacza, a tłumaczenie dokonane przez tę osobę nie powinno być brane pod uwagę (art. 196 § 2 k.p.k. w zw. z art. 204 § 3 k.p.k. i odpowiednio art. 196 § 2 k.p.k. w zw. z art. 204 § 3 k.p.k. w zw. z art. 113 § 1 k.k.s. oraz art. 196 § 2 k.p.k. w zw. z art. 204 § 3 k.p.k. w zw. z art. 42 § 3 k.p.s.w.).

²⁴ M. Korcył-Wolska, *Uwagi o obowiązku wzywania tłumacza w polskiej procedurze karnej*, „WPP” 1965, nr 3, s. 310.

²⁵ S. Śliwiński, *Polski proces karny*, op. cit., s. 372.

²⁶ A. Mogilnicki, E.S. Rappaport, *Kodeks postępowania karnego, Cześć II, Motywy ustawodawcze*, Warszawa 1929, s. 16–162.

²⁷ P. Hofmański, E. Sadzik, K. Zgrzyzek, *Kodeks postępowania karnego*, Kraków 2004, s. 964.

procesowym informacji dających sposobność podejmowania czynności procesowych. Rola tłumacza jest zatem dwojaka – umożliwia bowiem przeprowadzenie dowodu, a także gwarantuje oskarżonemu (podejrzanemu, obwinionemu), świadkowi lub stronie postępowania możliwość wykonywania ich obowiązków i korzystania z przysługujących im uprawnień²⁸. Dzięki tłumaczowi organ procesowy ma możliwość realizowania swoich zadań, a jego udział w procesie jest związany z urzędowym językiem w jakim prowadzone jest postępowanie.

Ustawy procesowe, poza art. 256 k.p.c. oraz art. 256 k.p.c. w zw. z art. 106 § 5 p.p.s.a, nie statuuja jakichkolwiek warunków jakim ma odpowiadać tłumacz. Kodeks postępowania karnego, a także k.k.s. i k.p.s.w. odsyłają w tym zakresie do przepisów dotyczących biegłych. Tłumaczem, stosownie do regulacji zawartych w art. 195 k.p.k. w zw. z art. 204 § 3 k.p.k. (i odpowiednio art. 195 k.p.k. w zw. z art. 204 § 3 k.p.k. w zw. z art. 113 § 1 k.k.s. oraz art. 195 k.p.k. w zw. z art. 204 § 3 k.p.k. w zw. z art. 42 § 3 k.p.s.w.) oraz art. 265 k.p.c. *mutatis mutandis* może być: tłumacz przysięgły oraz tłumacz *ad hoc*, wystarczy, że taka osoba w sposób dostateczny włada językiem osoby, której wypowiedzi ma tłumaczyć²⁹. Żadnych rozróżnień formalnych między tymi kategoriami tłumaczy nie przewidują również k.p.a. oraz o.p., a tłumaczenia jednej i drugiej grupy tłumaczy, bez względu na to czy dotyczą tłumaczeń dokumentów, czy też tłumaczeń relacji procesowych mają taką samą wartość dowodową³⁰. Jedynie art. 256 k.p.c. oraz art. 256 k.p.c. w zw. z art. 106 § 5 p.p.s.a. przewidują uprawnienie sądu do żądania przełożenia przez tłumacza przysięgłego dokumentu sporządzonego w języku obcym. Funkcję tłumacza może zatem wykonywać, poza wskazanymi powyżej wyjątkami, obok tłumacza przysięgłego również tłumacz *ad hoc*, czyli każda inna osoba posiadająca „wiadomości specjalne” w zakresie znajomości języka obcego (lub posługiwania się innym językiem naturalnym, np. językiem migowym), którym posługuje się osoba przesłuchiwana, albo w którym sporządzony jest dokument i ma być przetłumaczony na inny język lub osoba dysponująca „wiadomościami specjalnymi” w zakresie posługiwania się innym systemem komunikowania się, niebędącym językiem naturalnym, np. językiem migowym w taki sposób, że będzie mogła dokonać zleconego tłumaczenia.

²⁸ por. B. Zygmunt, *Prawo do korzystania z bezpłatnej pomocy tłumacza w postępowaniu karnym w świetle standardów europejskich*, „Państwo i Prawo” 2004, nr 4, s. 76–87.

²⁹ Por. R.A. Stefański, *Tłumacz w procesie karnym*, *Wojskowy Przegląd Prawniczy* 2004, nr 4, s. 88; wyrok SA w Katowicach z 13 września 2011 r., II AKa 210/11, KZS 2012, nr 1, poz. 65.

³⁰ Por. wyrok WSA w Szczecinie z 9 listopada 2010 r., II SA/Sz 546/10, LEX nr 754820.

W takiej sytuacji każdorazowej ocenie organu procesowego podlega to, czy w danym przypadku osoba dopuszczona do czynności tłumaczenia posiada „odpowiednią wiedzę” do wykonywania tej czynności przy uwzględnieniu skali jej trudności. Za takim rozwiązaniem przemawia wprost m.in. treść art. 195 k.p.k. w zw. z art. 204 § 3 k.p.k. (i odpowiednio art. 195 k.p.k. w zw. z art. 204 § 3 k.p.k. w zw. z art. 113 § 1 k.k.s. oraz art. 195 k.p.k. w zw. z art. 204 § 3 k.p.k. w zw. z art. 42 § 3 k.p.s.w.)³¹.

Z powyższego wynika, że sądy (poza przypadkami określonymi w art. 256 k.p.c. oraz w art. 256 k.p.c. w zw. z art. 106 § 5 p.p.s.a.) i organy władzy publicznej nie są zobligowane do korzystania z usług tłumaczy przysięgłych. Na tłumacza może bowiem zostać wezwana dowolna osoba, w szczególności wtedy, gdy dla danego języka nie został ustanowiony żaden tłumacz przysięgły, albo zrealizowanie tłumaczenia wymaga specjalistycznej wiedzy, jakiej nie posiada żaden tłumacz przysięgły³². W postępowaniu karnym (a także karno-skarbowym oraz wykroczeniowym) tłumacz ad hoc składa przyrzeczenie przed przystąpieniem do tłumaczenia przed sądem (art. 187 § 1 i 2 k.p.k. i art. 197 § 1 k.p.k. w zw. z art. 204 § 3 k.p.k. i odpowiednio art. 187 § 1 i 2 k.p.k. i art. 197 § 1 k.p.k. w zw. z art. 204 § 3 k.p.k. w zw. z art. 113 § 1 k.k.s. oraz art. 187 § 1 i 2 k.p.k. i art. 197 § 1 k.p.k. w zw. z art. 204 § 3 k.p.k. w zw. z art. 42 § 3 k.p.s.w.), chyba że odstąpiono od jego odebrania (art. 187 § 3 k.p.k. w zw. z art. 197 § 3 k.p.k. w zw. z art. 204 § 3 k.p.k. i odpowiednio art. 187 § 3 k.p.k. w zw. z art. 197 § 3 k.p.k. w zw. z art. 204 § 3 k.p.k. w zw. z art. 113 § 1 k.k.s. oraz art. 187 § 3 k.p.k. w zw. z art. 197 § 3 k.p.k. w zw. z art. 204 § 3 k.p.k. w zw. z art. 42 § 3 k.p.s.w.). Również w przypadku przybrania tłumacza ad hoc do przesłuchania świadka (biegłego) nie władającego w sposób dostateczny językiem polskim w postępowaniu cywilnym składa on przyrzeczenie przed rozpoczęciem czynności, chyba że obie strony wyrażą zgodę na zrezygnowanie z przysięgi (art. 282 § 1 k.p.c. i art. 283 § 1 i 2 k.p.c. w zw. z art. 265 § 2 zd. 1 k.p.c.), albo tłumaczem tym jest pracownik organów wymiaru sprawiedliwości, który może pełnić obowiązki tłumacza bez konieczności złożenia przyrzeczenia, lecz z powołaniem się na ślubowanie służbowe (art. 265 § 2 k.p.c.).

W myśl art. 2 ustawy z dnia 25 listopada 2004 r. o zawodzie tłumacza przysięgłego (dalej jako u.z.t.p.)³³ tłumaczem przysięgłym może być osoba fizyczna, która:

³¹ Por. R.A. Stefański, *Udział tłumacza w postępowaniu karnym jako przejaw rzetelnego procesu karnego* [w:] J. Skorupka (red.) *Rzetelny proces karny, Księga jubileuszowa Profesor Zofii Świdry*, Warszawa 2009, s. 365; wyrok SA w Katowicach z 13 września 2009 r., II AKa 210/11, LEX nr 1102910; postanowienie SN z 10 grudnia 2003 r., V KK 115/03, LEX nr 83762; wyrok SA w Krakowie z 2 lipca 2008 r., II AKa 89/08, KZS 2008, nr 10, poz. 42.

³² A.D. Kubacki, *Tłumacz przysięgły w polskim systemie wymiaru sprawiedliwości*, „Kwartalnik Krajowej Szkoły Sądownictwa i Prokuratury” 2014, nr 4, s. 51.

³³ T.j. Dz.U. z 2017 r., poz. 1505.

- 1) ma obywatelstwo polskie albo obywatelstwo jednego z państw członkowskich Unii Europejskiej, państw członkowskich Europejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu (EFTA) – stron umowy o Europejskim Obszarze Gospodarczym, obywatelstwo Konfederacji Szwajcarskiej albo obywatelstwo innego państwa, jeżeli na podstawie i zasadach określonych w przepisach prawa Unii Europejskiej przysługuje jej prawo podjęcia zatrudnienia lub samozatrudnienia na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub, na zasadach wzajemności, obywatelstwo innego państwa;
- 2) zna język polski³⁴;
- 3) ma pełną zdolność do czynności prawnych;
- 4) nie była karana za przestępstwo umyślne, przestępstwo skarbowe lub za nieumyślne przestępstwo przeciwko bezpieczeństwu obrotu gospodarczego;
- 5) ukończyła studia wyższe;
- 6) złożyła z wynikiem pozytywnym egzamin z umiejętności tłumaczenia z języka polskiego na język obcy oraz z języka obcego na język polski, zwany „egzaminem na tłumacza przysięgłego”.

Z brzmienia art. 2 ust. 1 u.z.t.p. wynika wprost, że kandydat na tłumacza przysięgłego musi spełnić kumulatywnie wszystkie warunki formalne jakie określone zostały w tym przepisie. Brak zrealizowania choćby jednego z nich oznacza, że kandydat nie będzie mógł zostać tłumaczem przysięgłym. Wyjątek od warunku formalnego wskazanego w art. 2 ust. 1 pkt 5 u.z.t.p. precyzuje art. 2 ust. 3 u.z.t.p., wskazując, że Minister Sprawiedliwości może, w drodze decyzji, zwolnić kandydata na tłumacza przysięgłego z wymogu posiadania wykształcenia wyższego, w szczególności gdy liczba tłumaczy przysięgłych określonego języka jest niewystarczająca dla ochrony interesu społecznego i potrzeb wymiaru sprawiedliwości. Zwolnienie następuje na wniosek kandydata na tłumacza przysięgłego złożony nie później niż 30 dni przed datą egzaminu. Prawodawca nie przewidział natomiast zwolnień od egzaminu na tłumacza przysięgłego, wskutek czego, zdanie egzaminu jest konieczną przesłanką do nabycia uprawnień tłumacza przysięgłego.

³⁴ Ustawa o zawodzie tłumacza przysięgłego nie przewiduje wymogu potwierdzania znajomości języka polskiego określonymi dokumentami, certyfikatami, czy specjalnym egzaminem. Przepis art. 2 ust. 1 pkt 2 u.z.t.p. powinien być jednak interpretowany w kontekście zapisu zawartego w art. 2 ust. 2 tego aktu prawnego, stosowanie do treści którego znajomość języka polskiego potwierdza zdanie egzaminu na tłumacza przysięgłego. Egzamin taki składa się z dwóch części, tj. tłumaczenia pisemnego z języka polskiego na język obcy oraz z języka obcego na język polski oraz tłumaczenia ustnego z języka polskiego na język obcy i z języka obcego na język polski (art. 4 ust. 1 u.z.t.p.). Przyjąć zatem należy, że egzamin na tłumacza przysięgłego weryfikuje zarówno znajomość języka obcego, jak i języka polskiego.

Prerogatywy osoby do wykonywania zawodu tłumacza przysięgłego potwierdza egzamin z umiejętności określonych w art. 2 pkt 6 u.z.t.p., a nabycie uprawnień do wykonywania zawodu tłumacza przysięgłego potwierdza świadectwo wydane przez Ministra Sprawiedliwości (art. 5 ust. 2 u.z.t.p.). Ten dokument urzędowy pełni rolę deklaracyjną, albowiem „potwierdza” fakt nabycia przedmiotowych uprawnień. Z art. 5 u.z.t.p. wynika zatem, że osoba, która zdała egzamin na tłumacza przysięgłego, czyli nabyła uprawnienia do wykonywania zawodu tłumacza przysięgłego, nie staje się automatycznie tłumaczem przysięgłym. W tym akcie prawnym mamy bowiem do czynienia z dwoma pojęciami: „uprawnienie do wykonywania zawodu tłumacza przysięgłego” oraz „prawo do wykonywania zawodu tłumacza przysięgłego”, które nabywa się po uzyskaniu wpisu na listę tłumaczy przysięgłych (art. 6 u.z.t.p.). Z regulacji zawartej w tym ostatnim przepisie wynika wprost, że osoba, która zdała egzamin na tłumacza przysięgłego uzyskuje prawo do wykonywania zawodu tłumacza przysięgłego po spełnieniu dwóch kolejnych obligatoryjnych przesłanek. Pierwszą z nich jest złożenie ślubowania (wobec Ministra Sprawiedliwości) według roty, której treść wskazana jest w art. 7 ust. 1 u.z.t.p. Drugą natomiast jest konieczność uzyskania wpisu na listę tłumaczy przysięgłych. Osoba fizyczna, która złożyła ślubowanie podlega z urzędu wpisowi na listę tłumaczy przysięgłych, która prowadzona jest przez Ministra Sprawiedliwości, a wpis taki dokonywany jest z urzędu w dniu wydania świadectwa (art. 6 ust. 2 u.z.t.p.).

Tłumacz przysięgły jest uprawniony do:

- 1) sporządzania i poświadczania tłumaczeń z języka obcego na język polski, z języka polskiego na język obcy, a także do sprawdzania i poświadczania tłumaczeń w tym zakresie, sporządzonych przez inne osoby;
- 2) sporządzania poświadczonych odpisów pism w języku obcym, sprawdzania i poświadczania odpisów pism, sporządzonych w danym języku obcym przez inne osoby;
- 3) dokonywania tłumaczenia ustnego³⁵ (art. 13 u.z.t.p.).

Katalog czynności, do wykonywania których uprawniony jest tłumacz przysięgły jaki wskazany został w art. 13 u.z.t.p. to katalog zamknięty. Mamy tutaj do czynienia z wyliczeniem enumeratywnym, co oznacza, że tłumacz przysięgły jest uprawniony do takich i wyłącznie takich działań. Art. 13 u.z.t.p. nie uniemożliwia wprawdzie osobie wykonującej zawód

³⁵ Ustawa o zawodzie tłumacza przysięgłego nie ogranicza w jakikolwiek sposób form tłumaczeń ustnych. Może to być zatem tłumaczenie symultaniczne (równoczesne), w tym szeptane, tłumaczenie konsekwtywne (następcze), tłumaczenie liaison (zdanie po zdaniu), a także tłumaczenie *a vista* – por. G Dostatni, *Komentarz do ustawy o zawodzie tłumacza przysięgłego*, Warszawa 2005, s. 91.

tłumacza przysięgłego dokonywania innych rodzajów tłumaczeń, nie będą to jednak tłumaczenia „autoryzowane” przez państwo, w następstwie czego tłumacz nie będzie uprawniony do posługiwania się do ich poświadczeń pieczęcią tłumacza przysięgłego³⁶.

Do obowiązków tłumacza przysięgłego należy:

- 1) wykonywanie powierzonych mu zadań ze szczególną starannością i bezstronnością, zgodnie z zasadami wynikającymi z przepisów prawa;
- 2) zachowanie w tajemnicy faktów i okoliczności, z którymi zapoznał się w związku z tłumaczeniem;
- 3) doskonalenie kwalifikacji zawodowych (art. 14 ust. 1 u.z.t.p.).

Tłumacz przysięgły wykonując swoje obowiązki powinien zatem dbać o poprawność leksykalną, ortograficzną i gramatyczną tłumaczenia, a także o wierne odzwierciedlenie tłumaczonych treści. W przypadku tłumaczenia ustnego spoczywa na nim obowiązek precyzyjnego relacjonowania treści słyszanych wypowiedzi. Przekład nie może budzić żadnych wątpliwości, a przekazana w translacie treść powinna być zgodna z treścią oryginału. Niedopuszczalne jest zarówno przekręcanie znaczenia tekstu, jak i uznawanie niektórych jego fragmentów za zbędne. Ponadto dokonując tłumaczenia, tłumacz przysięgły zobligowany jest do zachowania bezstronności, nie może w przypadku wieloznaczności tekstu forsować tych jego znaczeń, które są korzystne dla zlecającego tłumaczenie, ani pomijać tych fragmentów tłumaczonego tekstu, które są niekorzystne dla zlecającego tłumaczenie. Nie powinien także dodawać nowych treści do tłumaczonego tekstu. Spoczywa na nim obowiązek zachowania w tajemnicy zarówno samych zapisów tłumaczenia, jak i wszelkich innych informacji, jakie powziął w związku z wykonywanym tłumaczeniem.

Tłumacz przysięgły nie może odmówić wykonania tłumaczenia w postępowaniu prowadzonym na podstawie ustawy, na żądanie sądu, prokuratora, Policji oraz organów administracji publicznej, chyba że zachodzą szczególnie ważne przyczyny uzasadniające taką odmowę (art. 15 u.z.t.p.). Tłumacz przysięgły nie może zatem odmówić tłumaczenia, jeżeli kumulatywnie spełnione są dwie przesłanki, tj. po pierwsze, postępowanie prowadzone jest na podstawie ustawy (bez względu na to czy jest to akt prawa materialnego, czy też procesowego), po drugie wezwanie pochodzi od jednego z uprawnionych organów. Możliwość odmowy wykonania tłumaczenia przez tłumacza przysięgłego warunkowana jest wystąpieniem „szczególnie ważnych przyczyn”, za które uznać należy m.in. chorobę, długotrwały wyjazd lub podróż służbową. Ponadto regulacje proceduralne określają przesłanki wyłączenia tłumacza od udziału w sprawie z mocy ustawy.

³⁶ G. Dostatni, *Komentarz do ustawy o zawodzie tłumacza przysięgłego, op. cit.*, s. 90.

Przepisów u.z.t.p. nie stosuje się do tłumaczy języka migowego oraz innych systemów komunikacji niebędących językami naturalnymi (art. 1 ust. 2 u.z.t.p.). Wyłączenie tłumacza języka migowego spod zakresu przedmiotowego u.z.t.p. podyktowane jest tym, że tłumacze ci mają na ogół status biegłych i w konsekwencji zastosowanie do nich znajdują przepisy dotyczące biegłych sądowych³⁷. Wynika to w szczególności z regulacji zawartych w rozporządzeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 24 stycznia 2005 r. w sprawie biegłych sądowych³⁸. Biegłym – tłumaczem języka migowego może być osoba, która ukończyła 21 lat życia oraz posiada „Certyfikat drugi – T2 – tłumacz – biegły w zakresie języka migowego” lub tytuł eksperta tego języka, wydane przez Polski Związek Głuchych (§ 13 rozporządzenia). Spod zakresu przedmiotowego u.z.t.p. wyłączono również inne systemy komunikacji niebędące językami naturalnymi, a zatem języki sztuczne (np. esperanto), języki formalne, a także języki programowania.

Przepisy ustaw procesowych formułują szczegółowe warunki wezwania tłumacza na potrzeby konkretnego postępowania.

Kodeks postępowania karnego nakazuje wezwanie tłumacza w przypadku, gdy zachodzi konieczność przesłuchania:

- 1) głuchego lub niemego, a nie wystarcza porozumienie się z nim za pomocą pisma (art. 204 § 1 pkt 1 k.p.k.³⁹);
- 2) osoby niewładającej językiem polskim (art. 204 § 1 pkt 2 k.p.k.).

Udział tłumacza jest konieczny również wówczas, gdy zachodzi potrzeba przełożenia na język polski pisma sporządzonego w języku obcym lub odwrotnie albo zapoznania stron z treścią przeprowadzonego dowodu (art. 204 § 2 k.p.k.).

Głuchy to człowiek, który wskutek wrodzonych bądź nabytych chorób ucha, nerwu słuchowego lub ośrodkowego systemu całkowicie lub częściowo utracił zdolność słyszenia. Niemy natomiast to człowiek, który wskutek wrodzonych bądź nabytych wad całkowicie utracił zdolność mówienia. Znaczenie językowe tych stanów wskazuje, że do skorzystania z pomocy tłumacza nie jest wymagana całkowita utrata słuchu lub mowy, a wystarczająca jest ich utrata częściowa, a chodzi o takie upośledzenie zmysłu lub mowy, które nie wykonuje tych funkcji. Art. 204 § 1 pkt 1 k.p.k. ma zastosowanie również do głuchoniemego, a więc osoby, u której wskutek

³⁷ G. Dostatni, *Komentarz do ustawy o zawodzie tłumacza przysięgłego*, op. cit., s. 56.

³⁸ Dz.U. z 2005 r., Nr 15, poz. 133.

³⁹ Z treści art. 204 § 1 pkt 1 k.p.k. wynika, że udział tłumacza jest obligatoryjny w przypadku przesłuchania tak na etapie postępowania przygotowawczego (w tym w ramach czynności sprawdzających, o których mowa w art. 307 k.p.k., oraz w ramach czynności w niezbędnym zakresie uregulowanych w art. 308 k.p.k.), jak i w stadium postępowania jurysdykcyjnego i jest niezależny od tego w jakim charakterze osoba ma być przesłuchiwana. W grę wchodzi zatem przesłuchanie oskarżonego (podejrzanego, obwinionego), świadka, biegłego oraz specjalisty.

wrodzonej lub wczesnej utraty słuchu nie wykształciła się mowa; osoba ta jest jednocześnie głucha i niema⁴⁰.

Nieemożność porozumienia się z osobą głuchą lub niemą wynikać może zarówno ze stopnia upośledzenia, jak również z braku lub niewystarczającej możliwości porozumienia się z osobą przesłuchiwaną za pomocą pisma – z uwagi na to, że osoba ta albo w ogóle nie potrafi pisać albo ma tę umiejętność opanowaną w niewystarczającym stopniu, bądź też przesłuchanie dotyczy problematyki, której przekazanie za pomocą pisma okaże się niewystarczające⁴¹. Z treści art. 204 § 1 pkt 1 k.p.k. wynika jednoznacznie, że jest dopuszczalne przesłuchanie głuchego lub niemego także bez udziału tłumacza (języka migowego) jeśli „wystarczy porozumienie się z nim za pomocą pisma”. Jeżeli zatem wykonanie takiej czynności dowodowej zostanie w prawidłowy sposób udokumentowane protokolarnie, z zachowaniem wszystkich elementów gwarancyjnych (pouczenie o odpowiedzialności karnej za składanie fałszywych zeznań, o warunkach w jakich można uchylić się od składania zeznań lub udzielenia odpowiedzi na poszczególne pytania, brak naruszenia swobody wypowiedzi w trakcie sporządzania pisemnych zeznań przez świadka, itp.) wówczas treści jakie zawarte są w pismach sporządzonych przez świadka nie stanowią materiału, o którym mowa w art. 174 k.p.k., ale pełnowartościowe zeznania świadka, które złożone zostały w formie pisemnej. W związku z powyższym, możliwe jest ich procesowe wykorzystanie⁴².

Pojęcie „niewładania językiem polskim” wyjaśnione zostało na potrzeby procesowe wyrokiem SN z 22 kwietnia 1970 r., w którym stwierdzono, że: „pojęcie niewładania językiem polskim, uzasadniające potrzebę uczestnictwa tłumacza, nie może być zawężone do całkowitej nieznamomości języka polskiego przez osobę przesłuchiwaną. Warunkiem uzasadniającym potrzebę wezwania tłumacza jest stwierdzenie, że osoba przesłuchiwana bądź nie rozumie w sposób dostateczny zadawanych jej pytań, bądź też w związku ze słabą znajomością języka polskiego nie może sformułować myśli odzwierciedlającej przebieg zdarzeń, stanowiących przedmiot przesłuchania”⁴³. Za osobę niewładającą językiem polskim uznać należy zarówno tę, która nie zna czynnie tego języka, jak i tę, która nie posiada biernej jego znajomości.

Kodeks postępowania karnego nakazuje w art. 72 § 3 przetłumaczenie oskarżonemu (podejrzanemu) niektórych aktów procesowych, jeżeli nie włada on językiem polskim wskazując na postanowienia o przedstawieniu,

⁴⁰ R.A. Stefański, *Tłumacz w procesie karnym*, op. cit., s. 93.

⁴¹ L.K. Paprzycki [w:] J. Grajewski, L.K. Paprzycki, M. Plachta, *Kodeks postępowania karnego, Tom I, Komentarz do art. 1 – 424 k.p.k.*, Kraków 2003, s. 536.

⁴² Postanowienie SN z 26 stycznia 2015 r., II KK 80/14, LEX nr 1648182.

⁴³ Wyrok SN z 22 kwietnia 1970 r., III KR 45/70, OSNKW 1970, nr 11, poz. 50.

uzupełnieniu lub zmianie zarzutów, akt oskarżenia oraz orzeczenia podlegające zaskarżeniu lub kończące postępowanie oraz doręczenie ich oskarżonemu (podejrzanemu) wraz z tłumaczeniem, z tym zastrzeżeniem, że za zgodą tego uczestnika postępowania karnego można poprzestać na ogłoszeniu przetłumaczonego orzeczenia kończącego postępowanie, jeżeli nie podlega ono zaskarżeniu. Z powyższego wynika, że przy braku zgody oskarżonego (podejrzanego) orzeczenie kończące postępowanie w sprawie, a niepodlegające zaskarżeniu powinno zostać mu doręczone w tłumaczeniu⁴⁴. Orzeczenia podlegające zaskarżeniu lub kończące postępowanie należy doręczyć wraz z tłumaczeniem również oskarżycielowi posiłkowemu oraz oskarżycielowi prywatnemu, który nie włada w wystarczający sposób językiem polskim; za zgodą tych oskarżycieli można poprzestać na ogłoszeniu przetłumaczonego orzeczenia kończącego postępowanie, jeżeli nie podlega ono zaskarżeniu (art. 56a k.p.k., art. 60a k.p.k.). Ponadto wniosek o ukaranie oraz rozstrzygnięcia podlegające zaskarżeniu lub kończące postępowanie należy ogłosić lub doręczyć wraz z tłumaczeniem także obwinionemu w postępowaniu wykroczeniowym, jeżeli nie zna on języka polskiego (art. 20 § 2 k.p.s.w.).

Kodeks postępowania karnego gwarantuje oskarżonemu prawo do bezpłatnej pomocy tłumacza, jeżeli nie włada w wystarczający sposób językiem polskim (art. 72 § 1 k.p.k.⁴⁵), a także obliuguje organ procesowy do

⁴⁴ Doręczeniu z tłumaczeniem, mimo niewskazania go w wykazie określonym w art. 72 § 3 k.p.k. powinien podlegać również środek odwoławczy od orzeczenia podlegającego doręczeniu z tłumaczeniem wniesiony przez stronę przeciwną. Na konieczność taką wskazuje взгляд na zasadę lojalności procesowej, jako gwarancję rzetelnego procesu i umożliwienia realizacji prawa do obrony na dalszych etapach postępowania – postanowienie SO w Słupsku z 25 marca 2010 r., VI KK 99/09, OSN-KW 2010, nr 3, poz. 26. Zaaprobować należy również pojawiający się w orzecznictwie sądów powszechnych pogląd, że uchylanie się prokuratura od złożenia tłumaczenia sporządzonych przez niego pism procesowych na język, którym włada oskarżony, jest nie tylko sprzeczne z prawidłową wykładnią art. 45 ust. 1 Konstytucji, art. 6 ust. 3 EKPC oraz art. 72 § 3 k.p.k., ale dodatkowo godzi w wizerunek prokuratora jako „strażnika praworządności”, obowiązwanego do zachowania bezstronności i równego traktowania wszystkich obywateli – postanowienie SO w Słupsku z 25 marca 2010 r., VI KK 85/10, KZS 2011, nr 2, poz. 60. Prawo oskarżonego do bezpłatnej pomocy tłumacza nie idzie jednak tak daleko, aby uprawniony mógł się domagać przetłumaczenia mu wszystkich dokumentów i pism procesowych, a tym bardziej całych akt sprawy. Uprawnienie to przysługuje oskarżonemu jedynie w zakresie w jakim, jest to konieczne dla zapewnienia temu uczestnikowi postępowania elementarnych gwarancji procesowych – postanowienie SN z 4 kwietnia 2012 r., III KK 133/11, OSNKKW 2012, nr 8, poz. 81; wyrok ETPC z 19 grudnia 1989 r. w sprawie Kamasiński v. Austria, skarga nr 9783/82, LEX nr 81088.

⁴⁵ W art. 72 § 1 k.p.k. chodzi o brak dostatecznej znajomości języka polskiego w zakresie mowy, zatem w przypadku, gdy oskarżony (podejrzany) jest analfabetą (nie umie pisać i czytać), ale włada w mowie językiem polskim, to nie ma podstaw do powoływania mu tłumacza. Z pomocy tłumacza ma prawo skorzystać poza oskarżonym niewładającym w wystarczający sposób językiem polskim także oskarżony głuchy bądź niemy. Do oskarżonego nie ma bowiem zastosowania ograniczenie wskazane w art. 204 § 1 pkt 1 k.p.k. odnoszące się do tłumacza przesłuchiwanego głuchego lub niemego, z którym nie wystarcza porozumienie się na piśmie, albowiem art. 72 § 1 k.p.k. stanowi *lex specialis* jako normujący odrębne prawo oskarżonego do pomocy tłumacza.

wezwania tłumacza do czynności z udziałem oskarżonego, co dotyczy także czynności jakie wykonywane są z udziałem podejrzanego oraz osoby podejrzwanej (art. 72 § 2 zd. 1 k.p.k.⁴⁶). Na wniosek oskarżonego lub jego obrońcy tłumacza wezwać należy również w celu porozumienia się oskarżonego z obrońcą w związku z czynnością, do udziału w której oskarżony jest uprawniony (art. 72 § 2 zd. 2 k.p.k.). Te same zasady, dotyczące udziału tłumacza, poprzez odpowiednie zastosowanie wskazanego tu przepisu obowiązują również w postępowaniu karno-skarbowym i wykroczeniowym (art. 72 k.p.k. w zw. z art. 113 § 1 k.k.s. oraz art. 72 § 1 i 2 k.p.k. w zw. z art. 20 § 3 k.p.s.w.).

Kodeks postępowania administracyjnego nie unormował w sposób wyczerpujący pozycji tłumacza. Wymienia bowiem zaledwie jedną postać czynności procesowej, w której obowiązkowy jest jego udział – przesłuchanie osoby (świadka, biegłego, strony) składającej zeznanie w języku obcym (art. 69 § 2 k.p.a.). W przepisie tym zaakcentowano konieczność zachowania szczególnych wymogów protokołu z takiej czynności. W ustawie tej brak określenia jakichkolwiek innych przesłanek procesowych dotyczących udziału tłumacza, nie sformułowano również, jak czynią to przepisy k.p.k., czy k.p.c. konieczności odpowiedniego stosowania do tłumacza w postępowaniu administracyjnym przepisów o biegłych. Mimo tych braków należy w postępowaniu administracyjnym dopuścić zasadę stosowania do tłumacza regulacji prawnych dotyczących biegłych. Równie lakonicznie do kwestii udziału tłumacza w postępowaniu podatkowym odnosi się o.p., wskazując w art. 174 § 2, że: „w protokołach przesłuchania osoby, która złożyła zeznanie w języku obcym należy podać w przekładzie na język polski treść złożonego zeznania oraz wskazać osobę i adres tłumacza, który dokonał przekładu”; tłumacz ten powinien podpisać protokół przesłuchania. Również i w tym postępowaniu dopuścić należy zasadę odpowiedniego stosowania do tłumacza przepisów dotyczących biegłych.

Udział tłumacza w postępowaniu cywilnym jest konieczny, jeżeli sąd zażąda by dokument jaki sporządzony jest w języku obcym został przetłumaczony na język polski (art. 256 k.p.c.), a także gdy zachodzi konieczność przesłuchania świadka nie władającego językiem polskim (art. 265 § 1 k.p.c.). Obowiązek tłumaczenia dokumentu jaki sporządzony został w języku obcym aktualny jest również wówczas, gdy członkowie składu orzekającego znają język obcy, w którym dokument zagraniczny jest sporządzony,

⁴⁶ W art. 72 § 1 pkt 1 k.p.k. chodzi o wszystkie czynności procesowe jakie wykonywane są z udziałem oskarżonego (podejrzanego), a więc jego przesłuchanie, oględziny, eksperyment procesowy, konfrontacje, okazania, a także rozprawę oraz posiedzenia z jego udziałem (np. w przedmiocie zastosowania tymczasowego aresztowania, czy badania stanu zdrowia psychicznego oskarżonego połączony z obserwacją w zakładzie leczniczym).

co wynika z konieczności rozdzielenia funkcji sędziego i funkcji tłumacza w sprawie⁴⁷.

W postępowaniu przed sądem administracyjnym, zasadniczo nie jest możliwe prowadzenie postępowania dowodowego, gdyż sąd ten sprawuje kontrolę legalności w oparciu o materiał dowodowy zgromadzony w postępowaniu przed organem administracji publicznej (art. 133 § 1 p.p.s.a.). Wyjątek od tej zasady unormowany został w art. 106 § 3 p.p.s.a., który umożliwia przeprowadzenie w postępowaniu przed sądem dowodu uzupełniającego z dokumentów, jeżeli łącznie spełnione są dwa warunki: po pierwsze, jest to niezbędne do wyjaśnienia istotnych wątpliwości, po drugie, nie spowoduje to nadmiernego przedłużenia postępowania w sprawie. Zgodnie z art. 106 § 5 p.p.s.a. do postępowania dowodowego stosuje się odpowiednio przepisy k.p.c. Wobec tego przedmiot rozpatrzenia przez sąd administracyjny mogą stanowić dokumenty urzędowe (art. 244 § 1 k.p.c.), stanowiące dowód tego, co zostało w nich urzędowo zaświadczone, oraz dokumenty prywatne (art. 245 k.p.c.), stanowiące dowód tego, że osoba, która je podpisała, złożyła oświadczenie zawarte w dokumencie. Z tego powodu przepis art. 256 k.p.c. znajduje odpowiednie zastosowanie w postępowaniu przed sądem administracyjnym, który może w oparciu o ten przepis zażądać, aby dokument (urzędowy lub prywatny) sporządzony w języku obcym, z którego ma przeprowadzić dowód uzupełniający, został przełożony przez tłumacza przysięgłego na język polski.

Tłumaczenie powinno być dokonane na język zrozumiały dla sądu, organu prowadzącego postępowanie, stron tego postępowania, a także świadka, biegłego lub specjalisty⁴⁸. W toku wskazanych tu postępowań może mieć jednak miejsce taka sytuacja, jak ta która dała asumpt do sprecyzowania następującej tezy: „Nie ma przeszkód, by tłumaczenie zeznań cudzoziemca posługującego się językiem, którego tłumacz (na język polski) jest nieosiągalny, dokonywane było z użyciem kilku tłumaczy: jednego tłumaczącego z owego języka, na język którego tłumacz jest obecny, i z kolei z tego języka na język polski. Tłumaczenie bezpośrednio byłoby zapewne lepsze i bardziej sprawne, jednakże w tych okolicznościach niemożliwe⁴⁹”. W takiej sytuacji procesowej każdy z tłumaczy korzysta z ochrony art. 245 k.k.

Art. 245 k.k. chroni tłumacza przed działaniami polegającymi na użyciu przemocy lub na posługiwaniu się groźbą bezprawną, a celem takiego zachowania sprawy jest wywarcie wpływu na tego uczestnika postępowania.

⁴⁷ Postanowienie SN z 24 lipca 2013 r., III CZ 34/13, LEX nr 1375423.

⁴⁸ Por. wyrok SA w Warszawie z 9 lutego 2000 r., II AKa 484/99, OSA 2000, nr 10, poz. 74.

⁴⁹ Wyrok SA w Krakowie z 18 stycznia 1996 r., II AKr 343/95, „Prokuratura i Prawo”, dodatek Orzecznictwo 1996, nr 6, poz. 19.

Sposobem działania jaki wskazany jest w art. 245 k.k. jest również naruszenie, w związku z tym, nietykalności cielesnej tłumacza.

Znamię „użycia przemocy” powinno być interpretowane identycznie, jak w pozostałych przepisach k.k., w których ustawodawca użył pojęcia „przemocy” w sensie ogólnym, a nie jako „przemocy wobec osoby” (art. 118a § 2 pkt 4 i 5, art. 119 § 1, art. 124 § 1, art. 128 § 3, art. 197 § 1 i 2, art. 203, art. 224 § 1 i 2, art. 232 § 1 i 2, art. 242 § 4, art. 249, art. 250, art. 260, art. 264 § 2, 289 § 3, art. 346 § 1). Według Słownika Języka Polskiego znamię „przemoc” rozumieć należy jako użycie siły przewyższającej czyjąś siłę, fizycznej przewagi wykorzystywanej do czynów bezprawnych, narzucenie komuś władzy, panowania, dokonanie czegoś z użyciem siły, fizycznego przymusu lub gwałtu⁵⁰. Tadeusz Hanausek określa przemoc jako: „takie oddziaływanie środkami fizycznymi, które uniemożliwiając albo przełamując opór zmuszanego ma nie dopuścić do powstania lub wykonania jego decyzji woli, albo naciskając aktualnie wyrządzoną dolegliwośćią na jego procesy motywacyjne, nastawić tę decyzję w pożądanym przez sprawcę kierunku”⁵¹. Przemoc ma to do siebie, że zmierza poprzez fizyczne oddziaływanie do opanowania woli osoby, na którą zachowanie tego rodzaju jest skierowane i narzucenia jej jakiegoś zachowania, które jest pożądane przez sprawcę⁵². W orzecznictwie sądowym przemoc oznacza skierowanie środków fizycznych na decyzję woli osoby i to ona, w zamiarze sprawcy, ma odczuć ich nacisk⁵³. Przemoc, o której mowa w art. 245 k.k. może przejawiać się w postaci siły fizycznej, której nie można się oprzeć (*vis absoluta*), jak również może to być tzw. przymus kompulsywny (*vis compulsiva*). *Lege non distinguente* należy przyjąć, że znamię czynnościowe określone w art. 245 k.k. obejmuje stosowanie przemocy, która może polegać zarówno na bezpośrednim oddziaływaniu na osobę zmuszaną (czyli w tym przypadku tłumacza), jak i na oddziaływaniu pośrednim, tj. na środowisko zmuszanego, czyli na otaczające go rzeczy oraz na oddziaływaniu przez postępowanie z osobą trzecią pozostającą ze zmuszanym w takim stosunku, iż: postępowanie wobec niej mógł zmuszany odczuć jako własną dolegliwość⁵⁴. Sąd Najwyższy w uzasadnieniu uchwały z 10 grudnia 1998 r. przyjął, iż” „przemoc tak w judykaturze, jak i w doktrynie jest rozumiana jako fizyczne oddziaływanie na człowieka bezpośrednio lub za pośrednictwem rzeczy, które

⁵⁰ Słownik Języka Polskiego, pod red. M. Szymczak, Warszawa 1996, t. II, s. 941–942.

⁵¹ T. Hanausek, *Przemoc jako forma działania przestępczego*, „Zeszyty Naukowe UJC XII”, Prace Prawnicze 1966, s. 69.

⁵² M. Surkont, *Przestępstwo zmuszania w polskim prawie karnym*, Gdańsk 1991, s. 57.

⁵³ Wyrok SN z 6 listopada 1994 r., II KRN 158/94, „Prokuratura i Prawo” 1995, nr 1, dodatek Orzecznictwo, s. 5.

⁵⁴ Por. T. Hanausek, *Przemoc jako forma działania przestępczego*, *op. cit.*, s. 139.

uniemożliwia opór lub go przełamuje bądź też wpływa na kształtowanie jego woli lub procesy motywacyjne w pożądanym przez sprawcę kierunku (przymus absolutny, jak i względny)”⁵⁵. Zgodnie z prezentowanym poglądem przemoc może być skierowana bezpośrednio na osobę zmuszaną (w tym przypadku tłumacza), jak też przybrać formę pośrednią – przez rzecz lub osobę trzecią. Przemocą na gruncie art. 245 k.k. będzie każde użycie siły, które przybiera postać również innego przestępstwa np. zniszczenia mienia, uszkodzenia ciała, czynnej napaści na tłumacza, gwałtownego zamachu na jego życie lub zdrowie⁵⁶.

Sprawca czynu, o którym mowa w art. 245 k.k., zamiast użycia przemocy w celu wymuszenia zachowania zgodnego z jego wolą może zastosować inny sposób zachowania – groźbę bezprawną, który według jego oceny jest równie skuteczny co przemoc, a jednocześnie bardziej ekonomiczny i mniej ryzykowny⁵⁷. Groźba, o której mowa w omawianym przepisie może być skierowana wyłącznie przeciwko osobie fizycznej. Groźba bezprawna w rozumieniu art. 245 k.k., której określenie znajduje się w art. 115 § 12 k.k. obejmuje obok groźby popełnienia przestępstwa, czyli groźby karalnej z art. 190 § 1 k.k., stanowiącej samoistne przestępstwo, także groźbę spowodowania postępowania karnego (np. groźbę zawiadomienia Policji bądź prokuratora o popełnionym w przeszłości występku bądź zbrodni) lub ogłoszenia wiadomości uwłaczającej czci zagrożonego lub jego najbliższym (szantaż).

Jak trafnie wskazał SN w postanowieniu z 27 marca 2014 r. „Przepis art. 245 k.k. posługuje się znamieniem groźby bezprawnej w rozumieniu definicji zawartej w art. 115 § 12 k.k., która nie zawiera wyrażonego wprost wymagania, aby każde z wymienionych tam zachowań wywołało w zagrożonym uzasadnioną obawę spełnienia groźby; natomiast ten ostatni skutek, ustawodawca związał – i to pośrednio – z postacią groźby opisaną w art. 190 k.k. Gdyby wywołanie stanu obawy w zagrożonym miało być elementem konstytutywnym znamienia groźby bezprawnej we wszystkich jej postaciach, to musiałyby on znajdować się w ramach jej definicji ustawowej. Z punktu widzenia wykładni pojęcia określonego w art. 115 § 12 k.k., istotne znaczenie ma zastosowany przez ustawodawcę sposób zbudowania definicji groźby bezprawnej, polegający na włączeniu do niej groźby karalnej, której znamiona zostały opisane w art. 190 § 1 k.k. (i tylko w nich zawarty jest element subiektywny w postaci uzasadnionej obawy spełnienia groźby), a nadto sformułowaniu dwóch odrębnych postaci zachowania

⁵⁵ Uchwała SN z 10 grudnia 1998 r., II KZP 22/98, OSNKW 1999, Nr 1-2, poz. 2.

⁵⁶ por. Z. Młynarczyk, *Przestępstwa przeciwko wyborom*, „Problemy Praworządności”, 1984, nr 6, s. 8.

⁵⁷ H. Popławski, *Przestępstwa przeciwko wyborom*, „Palestra” 1984, nr 3-4, s. 40.

polegającego na groźeniu spowodowaniem postępowania karnego lub ogłoszeniem wiadomości uwłaczającej czci zagrożonego lub osoby dla niego najbliższej (z wyłączeniem zawartym w zd. drugim § 12), co do których nie ma normatywnej podstawy do ustalenia przekonania zagrożonego o realności spełnienia groźby. Prowadzi to do wniosku, że tylko w tym pierwszym wypadku zachodzi w ogóle potrzeba rozważenia znaczenia tej okoliczności z punktu widzenia prawnej oceny zachowania sprawcy⁵⁸.

Dla wypełnienia przedmiotowych znamion czynu z art. 245 k.k. nie jest wymagane, aby sprawca groził osobiście. Groźba bezprawna może być bowiem skierowana za pośrednictwem osoby trzeciej, która przekazuje, zgodnie z poleceniem sprawcy, treść groźby jej adresatowi. Istotne dla bytu tej formy sprawczej występku z art. 245 k.k. jest tylko, aby jej zapowiedź dotarła do osoby, na którą, według zamiaru sprawcy, ma wywrzeć wpływ. Sąd Najwyższy w wyroku z 17 października 1935 r. stwierdził, że groźba skierowana do innej osoby także wypełnia znamiona omawianego przestępstwa, ale tylko wtedy, gdy miała na celu dotarcie do adresata i wywarcie wpływu na jego psychikę, aby w ten sposób wpłynąć na sposób wykonywania przez niego czynności⁵⁹. Dla bytu przestępstwa z art. 245 k.k. nie jest wymagane, aby sprawca miał rzeczywiście zamiar wykonać groźbę, ani też aby istniały obiektywne okoliczności jej realizacji, a wystarczy, aby z punktu widzenia adresata groźby, w subiektywnym jego odczuciu, groźba ta wywoływała przekonanie, że jest poważna oraz, że może zostać spełniona⁶⁰. Nie stanowi jednak groźby, o której w tym przepisie mowa (nawet w stadium usiłowania nieudolnego), groźba wyrażona wobec osoby trzeciej, ale skierowana przeciw osobom lub osobie niezindywidualizowanej, mającej wywołać, zgodnie z wolą groźącego, określone zachowanie innej jeszcze osoby, nienależącej do kręgu osób zagrożonych lub ich najbliższych jako bezpośrednich adresatów groźby⁶¹. Przepis art. 190 § 1 k.k., ani tym bardziej art. 245 k.k. nie specyfikuje przestępstw, których zapowiedź zalicza do znamion ustawowych odpowiedzialności karnej⁶².

Zagrożenie osobie naruszającej prawo spowodowaniem przeciwko niej postępowania karnego, dotyczącego tych naruszeń, w celu powstrzymania jej od działań sprzecznych z prawem, jest jedynie ostrzeżeniem, które nie może być wartościowane ujemnie. Ma ono bowiem na celu ochronę prawa naruszonego przestępstwem. Jest jednak groźbą bezprawną zagrożenie

⁵⁸ Postanowienie SN z 27 marca 2014 r., I KZP 2/14, <<http://www.sn.pl/sites/orzecznictwo/Orzeczenia3/I%20KZP%202-14.pdf>>.

⁵⁹ Wyrok SN z 17 października 1932 r., Zb. Orz. 144/36.

⁶⁰ Wyrok SA w Katowicach z 20 sierpnia 2009 r., II AKa 123/09, LEX Nr 553860.

⁶¹ Wyrok SA w Lublinie z 27 listopada 2003 roku, II AKa 338/03, OSA 2005, nr 5, poz. 39.

⁶² Wyrok SN z 22 lipca 2010 r., III K 35/10, LEX Nr 603778.

spowodowaniem postępowania karnego, którego przedmiotem ma być inny czyn zabroniony niż ten, któremu groźba ma zapobiec. Nie jest natomiast groźbą bezprawną zagrożenie spowodowaniem postępowania cywilnego, administracyjnego, w przedmiocie wykroczenia, czy też postępowania dyscyplinarnego⁶³. Spowodowanie postępowania karnego to m.in. zapowiedź wniesienia prywatnego aktu oskarżenia, zapowiedź złożenia wniosku o ściganie w przypadku przestępstw ściganych na wniosek, a także zapowiedź zawiadomienia organów ścigania o popełnieniu przestępstwa ściganego z urzędu. Groźba bezprawna ma miejsce zarówno wtedy, gdy zagrożenie spowodowaniem postępowania karnego odnosi się wprost do zagrożonego, jak i osób dla niego najbliższych, o których mowa w art. 115 § 11 k.k. Nie sposób natomiast traktować jako groźby spowodowania postępowania karnego zapowiedzi złożenia zeznań obciążających w już toczącym się postępowaniu karnym⁶⁴. Groźbą, o której mowa w art. 245 k.k., jest także groźba rozgłoszenia wiadomości uwłaczającej czci zagrożonego lub osób dla niego najbliższych. Dotyczy to zachowań wypełniających znamiona czynu z art. 212 § 1 lub 2 k.k., jak i rozgłoszenia wiadomości, które nie realizują znamion tych występków, np. zagrożenie niepublicznym rozgłoszeniem wiadomości prawdziwej (art. 213 § 1 k.k.). Pamiętać przy tym należy, że o rozgłaszaniu możemy mówić, gdy wiadomość skierowana jest do wielu osób, których krąg nie jest zamknięty. Dla bytu tej odmiany przestępstwa z art. 245 k.k. nie jest konieczne wypowiedzenie groźby, wystarcza wywołanie przez sprawcę swoim zachowaniem u osoby, której groźba dotyczy, takiego stanu psychicznego, w którym uznaje ona, że jakiegokolwiek próby przeciwstawienia się woli autora groźby mogą wywołać niebezpieczeństwo.

Groźba bezprawna może być wyrażona nie tylko słowami, lecz także gestem, wyrazem twarzy, w ogóle zachowaniem się groźącego, byle tylko w sposób zrozumiały dla jej adresata dawała mu poznać swoją treść, która musi spełniać wymagania, o których mowa w art. 115 § 12 k.k.⁶⁵ Nie ma tutaj znaczenia czy spełnienie użytej groźby było obiektywnie realne, w szczególności zaś, czy sprawca mógł ją spełnić bez narażania się na ujęcie lub inne skutki. Istotne znaczenie ma użycie groźby wzbudzającej obawę spełnienia, paraliżującej wolę skorzystania z sił lub swobody ruchów, których użycie nie jest fizycznie możliwe⁶⁶. Groźba bezprawna, która stanowi postać przestępstwa z art. 245 k.k. musi być na tyle realna, że u obiektywnego obserwatora zdarzenia wywołuje przekonanie, że jej użycie może wpłynąć na

⁶³ K. Buchała, A. Zoll. *Kodeks karny, Część ogólna, Komentarz do art. 1 – 116 Kodeksu karnego*, Kraków 1998, s. 635–636.

⁶⁴ K. Daszkiewicz-Paluszyńska, *Groźba w polskim prawie karnym*, Warszawa 1958, s. 98.

⁶⁵ Por. wyrok SN z 8 października 1934 r., I K 626/34, OSN(K) 1935, Nr 4, poz. 148.

⁶⁶ Wyrok SA w Krakowie z 7 sierpnia 1997 r., II AKa 143/97, KZS 1997, Nr 8, poz. 32.

określone zachowanie osoby będącej jej adresatem zgodnie z wolą sprawcy, obojętne jest przy tym czy „zmuszany” podporządkował się woli „zmuszającego”⁶⁷. Z groźbą jako znamieniem przestępstwa z art. 245 k.k. mogą się kojarzyć często tzw. „pogróżki”, którym jednak doktryna odmawia przyznania cech owych znamion. Uważa się mianowicie, że „pogróżki” różnią się od groźby w rozumieniu prawa karnego tym, że wyrażane są w sprawach na ogół błahych, w sposób nie sprecyzowany, ogólnikowy, mało konkretny, niestanowczy i kończą się zazwyczaj na etapie słownej zapowiedzi w postaci np. „ja ci pokażę”, „ja cię urządzę”⁶⁸.

Zachowanie sprawcy, który narusza nietykalność cielesną polega na fizycznym oddziaływaniu na ciało drugiego człowieka w formie uderzenia lub w każdej innej formie (np. oblanie wodą, ukłucie, oplucie, itp.). Odpowiedzialność sprawcy nie jest przy tym uzależniona od tego czy naruszenie nietykalności doprowadziło do powstania jakichkolwiek obrażeń u pokrzywdzonego. Nie jest również uzależnione od tego czy zachowanie się sprawcy wywoła ból u pokrzywdzonego. W wyroku z 9 września 1969 r. Sąd Najwyższy stwierdził: „Za naruszenie nietykalności cielesnej może być uznane tylko takie uderzenie, które nie powoduje żadnych zmian anatomicznych lub fizjologicznych w organizmie człowieka i nie pozostawia na jego ciele żadnych śladów lub – co najwyżej – nieznaczny i przemijający ślad np. w postaci niewielkiego i krótkotrwałego zasinienia. Natomiast kilkakrotne uderzenia, które powodują nieznaczny wprawdzie, ale bolesny obrzęk, oraz liczne zaczerwienienia i żółte przebarwienia skóry ze śladami po zadrapaniach, które powodują ból, nie mogą być uznane – ze względu na liczbę i rodzaj śladów, umiejscowienie ich i skutki - tylko za naruszenie nietykalności cielesnej, zmierzające wyłącznie do sprawienia bólu lub przykrego wrażenia. Tego rodzaju działanie wykracza więc poza zakres naruszenia nietykalności cielesnej i stanowi lekkie uszkodzenie ciała”⁶⁹. Według W. Woltera naruszenie nietykalności cielesnej polega na zamachu na ciało w postaci np. uderzenia, potrącenia, przewrócenia, kopnięcia, obcięcia włosów, brody, wąsów, pokrycia ciała farbą itp., który jednak nie pozostawia śladów anatomicznych w powłoce cielesnej albo pozostawia jedynie nieznaczne ślady⁷⁰.

Przyjąć należy, że przestępstwo o jakim mowa w art. 245 k.k. może zostać dokonane przeciwko tłumaczowi zarówno w czasie, kiedy konkretna osoba nie nabyła jeszcze formalnie statusu procesowego tłumacza,

⁶⁷ Wyrok SN z 26 września 2006 r., WA 27/06, OSNwSK 2006, nr 1, poz. 1809.

⁶⁸ T. Hanusek, *Przemoc jako forma działania przestępczego*, op. cit., s. 80.

⁶⁹ Wyrok SN z 9 września 1966 r., V KRN 106/69, OSNKW 1970, nr 1, poz. 3.

⁷⁰ W. Wolter [w:] I. Andrejew, W. Swida, W. Wolter, *Kodeks karny z komentarzem*, Warszawa 1973, s. 532.

w czasie realizacji przez tę osobę czynności tłumacza na potrzeby konkretnego postępowania, jak również po zakończeniu wykonywania tego rodzaju czynności. Nie trudno bowiem wyobrazić sobie sytuację, w której z uwagi na znikomą ilość tłumaczy konkretnego języka działania sprawcy mające postać przemocy lub groźby bezprawnej, celem których będzie wywarcie wpływu na tłumacza zostaną wobec niego podjęte jeszcze przed wezwaniem go przez sąd lub inny organ prowadzący postępowanie w celu dokonania tłumaczenia ustnego lub na piśmie. Również po wykonaniu przez tłumacza jego obowiązków procesowych, a więc sporządzeniu na piśmie tłumaczenia dokumentów na potrzeby konkretnego postępowania lub też przetłumaczeniu przez niego rozprawy lub czynności procesowej (np. przesłuchania świadka, biegłego, podejrzanego, a także eksperymentu procesowego lub wizji lokalnej) możemy mieć do czynienia z potrzebą przesłuchania tłumacza w celu wyjaśnienia sprzeczności występujących w sporządzonych przez niego dokumentach procesowych, jak i koniecznością ponownego jego wezwania, w celu przetłumaczenia kolejnej rozprawy lub czynności procesowej.

Wywieranie wpływu na tłumacza może stanowić również o istocie innych czynów zabronionych, o jakich mowa w ustawie karnej. Przepięstwo wywierania wpływu określone w art. 245 k.k. pozostawać może w zbiegu realnym, co skutkuje kumulatywną kwalifikacją czynu (art. 11 § 2 k.k.) z art. 288 § 1 i 2 k.k. w sytuacji, gdy połączone jest ze zniszczeniem bądź uszkodzeniem mienia. Do przyjęcia kumulatywnej kwalifikacji czynu zabronionego, o którym mowa w art. 245 k.k. z art. 288 k.k. niezbędny jest wniosek pokrzywdzonego o ściganie, o którym mowa w art. 288 § 4 k.k. W razie braku takiego wniosku mamy do czynienia jedynie z występkiem opisanym w art. 245 k.k., który ścigany jest z urzędu.

Przepięstwo wywierania wpływu pozostawać może w zbiegu właściwym (art. 11 § 2 k.k.) z odpowiednimi przepisami przeciwko życiu i zdrowiu np. z art. 156 § 1 k.k., 157 § 1 k.k., czy art. 157 § 2 k.k. jeżeli skutkiem działania sprawcy były obrażenia u tłumacza w postaci np. ciężkiego uszczerbku na zdrowiu, naruszenia czynności narządów ciała lub rozstrój jego zdrowia.

Dopuszczyć należy również kumulatywną kwalifikację przepisu art. 245 k.k. z art. 158 k.k., art. 159 k.k. oraz art. 160 k.k. (art. 11 § 2 k.k.).

Możliwy jest również kumulatywny zbieg przepisu art. 245 k.k. z przepisem art. 189 § 1 lub 2 k.k. (art. 11 § 2 k.k.), w sytuacji, gdy czyn sprawcy polega na wywieraniu wpływu na tłumacza poprzez pozbawienie go wolności np. poprzez zamknięcie w pomieszczeniu, zatrzymanie, zabranie okularów, związanie.

Dopuszczyć należy także kumulatywny zbieg przepisów art. 252 § 1 k.k. z przepisem art. 245 k.k. (art. 11 § 2 k.k.), jeżeli zachowanie sprawcy mające na celu wywarcie wpływu na tłumacza polega na wzięciu zakładnika, np. jego dziecka.

Możliwy jest kumulatywny zbieg art. 245 k.k. z przepisem art. 231 § 1 lub 2 k.k., w sytuacji gdy podmiotem przestępstwa z art. 245 k.k. jest funkcjonariusz publiczny. Osobą taką może być osoba będąca funkcjonariuszem organów wymiaru sprawiedliwości lub organu powołanego do ochrony bezpieczeństwa publicznego (np. sędzia, prokurator, policjant), który np. posługuje się groźbą bezprawną w celu wywarcia wpływu na tłumacza by uzyskać korzystne dla niego tłumaczenie dokumentów procesowych.

A B S T R A C T

The subject of the article is the legal issues concerning the position of court interpreter in procedural regulations. The author presents the status and task of the court interpreter in criminal, penal, tax, civil, administrative, tax and court-administrative proceedings. Issues related to the requirements for calling an interpreter for specific proceedings are addressed. The issue of the protection of translators by art. 245 Penal Code Law, which penalizes the behavior of influencing the interpreter as a court assistant or a body conducting proceedings under the Act.

Studium możliwości graficznych przypadku wykonawcy leworęcznego

The study of graphic abilities in the case of a left-handed maker

S T R E S Z C Z E N I E

Celem niniejszego artykułu jest ukazanie nietypowych możliwości graficznych wykonawcy leworęcznego, które określić można jako unikatowe. Rękopisy tej osoby były przedmiotem ekspertyz biegłych sądowych z zakresu pisma ręcznego w prowadzonych przez Prokuraturę Rejonową w Inowrocławiu postępowaniach. Zostaną tu również zawarte wnioski stanowiące wynik doświadczeń zawodowych autora w zakresie pozyskiwania dowodu z opinii biegłych sądowych z zakresu pisma ręcznego.

Wstęp

Możliwości graficzne osoby określanej w tej pracy jako „ZZ” zostaną zilustrowane graficznie na tle zebranego do badań materiału innych wykonawców leworęcznych. Materiał ten został pobrany wg opracowanej w tym celu „Ankiety” (wzór zamieszczony na końcu). Została ona skomponowana w sposób umożliwiający zilustrowanie danych dotyczących płci, wieku, wykształcenia, właściwości pisarskich tych osób – w celu skonfrontowania ich z rękopisami osoby ZZ – na podstawie analizy cech graficznych właściwych metodzie graficzno-porównawczej.

W artykule dokonano również analizy akt sprawy prowadzonej w Prokuraturze Rejonowej w Inowrocławiu – za zgodą Prokuratora Rejonowego w Inowrocławiu.

Przy opracowywaniu wyników badań oparto się na zgromadzonej literaturze. Obejmowała ona zarówno prace z zakresu kryminalistycznych badań dokumentów jak też dotyczące funkcji i mechanizmów działania mózgu.

Niniejsze opracowanie stanowi efekt również pozazawodowych zainteresowań autora z zakresu psychologii i kryminalistyki.

I. Analiza akt sprawy prowadzonej w Prokuraturze Rejonowej w Inowrocławiu

W Prokuraturze Rejonowej w Inowrocławiu prowadzona była jedna sprawa związana z tematem niniejszego artykułu. Postępowanie wszczęto postanowieniem z dnia 19 kwietnia 2003 r. W dniu 28 listopada 2003 r. śledztwo zawieszono, a podjęto je postanowieniem z dnia 9 kwietnia 2008 r. Postępowanie zostało umorzone wobec niewykrycia sprawców przestępstw. Dlatego też, z uwagi na wymogi proceduralne i przepisy prawa karnego materialnego omawiając tę sprawę nie zostaną podane dane, które mogłyby wskazywać w jakikolwiek sposób na tożsamość osób występujących w postępowaniu. Prokurator Rejonowy w Inowrocławiu wyraził zgodę na wykorzystanie materiałów śledztwa (wiadomości z niego pochodzących) w niniejszym opracowaniu. Prokurator Rejonowy w Inowrocławiu nie wyraził zgody na posłużenie się sygnaturami akt postępowania.

W dniu 16 kwietnia 2003 r. do Komendy Powiatowej Policji w Inowrocławiu stawił się AA referent do spraw windykacji firmy finansującej umowy kredytowe o zakup sprzętu RTV i AGD. Wyżej wymieniony złożył zawiadomienie o wyłudzeniu kredytów gotówkowych w jednym ze sklepów inowrocławskich na szkodę reprezentowanej przez siebie instytucji. Przedstawił zestawienie 54 umów zawartych w tym sklepie w okresie od 6 marca do 6 listopada 2002 r. Łączna suma strat wyniosła 144.061,62 zł.

Według zeznań świadka AA, pracownik inowrocławskiego sklepu zawierał umowy kredytowe z klientami – kredytobiorcami. Był do tego upoważniony i działał w imieniu instytucji finansowej. Umowa taka sporządzana była na komputerze i przesyłana drogą elektroniczną do Oddziału instytucji finansującej obejmującego teren Inowrocławia. Instytucja finansująca przekazywała zapotrzebowanie do Banku X, z którym współpracowała. Bank X przekazywał pieniądze na konto instytucji finansującej, która z kolei przekazywała je na konto danego sklepu – w tym wypadku inowrocławskiego.

Oddział windykacji instytucji finansującej przeprowadził kontrolę umów zawartych w tym inowrocławskim sklepie. Zakwestionowano 54 umowy zawarte w okresie od 6 marca do 6 listopada 2002 r. Kontrola w tym sklepie spowodowana była znaczną ilością wpływających do instytucji finansującej oświadczeń „kredytobiorców”, w których kwestionowano umowy – negowano ich zawarcie. Oświadczenia zawierały również stwierdzenia o zagubieniu albo skradzeniu dokumentów tożsamości.

Umowy, w których przedstawiciel instytucji finansującej miał zastrzeżenia podpisane były przez dwóch pracowników sklepu – XX i YY.

Przywłaszczali oni zbyty „kredytobiorcom” towar. Sprzęt ten następnie zbywali. Kolejny pracownik – ZZ przywożący sprzęt do miejsca zamieszkania „kredytobiorcy” sporządził nieprawdziwe oświadczenie o dostarczeniu sprzętu do miejsca zamieszkania „kredytobiorcy”.

W toku postępowania uzyskano wszystkie 54 umowy oraz zaświadczenia i oświadczenia niezbędne do ich zawarcia.

Postępowanie z doniesienia pracownika Oddziału windykacji instytucji finansującej prowadzone było początkowo wobec 49 umów, gdyż w sprawie 5 pozostałych umów toczyły się odrębne postępowania. Sprawy z uwagi na łączność przedmiotową i podmiotową połączono i prowadzono jako jedną w Prokuraturze Rejonowej w Inowrocławiu.

Pokrzywdzonymi w sprawie oprócz instytucji finansującej były również osoby, których podpisy podrobiono na poszczególnych umowach. Osoby te mieszkały na terenie całego kraju.

Przesłuchano w charakterze świadków wszystkich pokrzywdzonych. Uzyskano od nich wzory pisma i podpisów.

Wszyscy pokrzywdzeni kwestionowali zawarcie umów, podpisy, które były nakreślone pod umowami, a nawet pobyt w Inowrocławiu – jeśli chodzi o mieszkańców innych województw.

W niektórych wypadkach do umów dołączone były zaświadczenia o zatrudnieniu i zarobkach albo oświadczenia o pozostawaniu na emeryturze albo rencie. Również i te dokumenty były kwestionowane przez właścicieli firm, które miały wystawić te zaświadczenia. Od tych firm uzyskano wzory pieczętek.

Pobrano również wzory pisma i podpisów od pracowników inowrocławskiego sklepu – w tym i od XX i YY. Nie pobrano wówczas materiału porównawczego od pracownika ZZ.

W sprawie powołano biegłego z dziedziny badania pisma ręcznego i dokumentów. Biegły w swej opinii (k. 590–661 akt) wskazał, że podpisy „kredytobiorców” nie zostały nakreślone przez poszczególnych pokrzywdzonych oraz pracowników sklepu. W przypadku trzech umów, biegły podał, że podpisy „kredytobiorców” mieszczą się w możliwościach graficznych sprzedawcy XX, w jednym przypadku w możliwościach graficznych sprzedawcy YY oraz w jednym przypadku, że nie można wykluczyć nakreślenia podpisu „kredytobiorcy” przez sprzedawcę YY.

Odnośnie pieczętek – ich odcisków na dowodowych zaświadczeniach o zatrudnieniu i zarobkach, biegły stwierdził, że nie pochodzą od oryginalnych, których wzorcowe odbitki przedstawiono do badań jako materiał porównawczy.

Wszystkie osoby, od których pobrano wzory pisma i podpisów były praworęczne. Udokumentowano to stosownym oświadczeniem tych osób w protokołach pobrania materiału porównawczego.

Ostatecznie pobrano również wzory pisma i podpisów od pracownika ZZ. Jest on osobą leworęczną, nie umiejącą pisać prawą ręką. Takie też oświadczenie złożył w protokole pobrania materiału porównawczego – jego wzorów pisma i podpisów.

W celu uzyskania uzupełniającej opinii powołano biegłego z dziedziny badań pisma ręcznego i dokumentów. I w tym przypadku biegły wykazał niegodność cech graficznych poszczególnych kwestionowanych podpisów z porównawczym pismem ZZ.

Podać należy, że przesłuchani XX, YY i ZZ oświadczyli, że nie wiedzą nic o fałszowaniu umów a sporządzali je i postępowali zgodnie z procedurami nałożonymi przez instytucję finansową.

Treść opinii biegłych pozwoliły na podjęcie decyzji umożliwiającej zakończenie postępowania. Postępowanie zostało umorzone.

II. Analiza zgromadzonych do badań rękopisów

Już w okresie przedszkolnym i we wczesnym etapie szkolnym dochodzi do ostatecznego rozwiązania kwestii przewagi sprawnościowej organów jednej strony ciała nad drugą, które są kierowane przez przeciwległą im półkulę mózgu. W tym też czasie zniknąć powinny wszelkie anomalie jak np. obustronność czy sprawność krzyżowa. Późniejsza, zbliżona do siebie sprawność obu kończyn jest wynikiem długoletnich ćwiczeń i nosi nazwę obustronności wtórnej. Podniesienie stopnia sprawności ręki dotychczas mniej sprawnej może zostać wymuszone na danej osobie poprzez ograniczenie sprawności w ręce dominującej (np. w wyniku kontuzji) czy też w związku z wykonywanym zawodem. Przeważająca ilościowo część ludzi jest praworęczna. Leworęczność jest spotykana u ok. 5-10% populacji. Występuje ona częściej u chłopców (12,8%) niż u dziewcząt (9,6%). Około 10% dzieci dwojga praworęcznych rodziców jest leworęcznych ale odsetek ten wzrasta do 20-30% gdy rodzice mają niejednakową preferencję strony, a do ponad 30 % gdy oboje rodzice są leworęczni. Dzieci matek leworęcznych mają większą szansę zostania leworęcznymi niż dzieci leworęcznych ojców¹. Największa liczba osób leworęcznych występuje wśród Eskimosów i Żydów (20%). Najmniejszy odsetek występuje w Chinach i Japonii (zaledwie 3%). Od 1992 roku leworęczni obchodzą 13 sierpnia święto – Międzynarodowy Dzień Osób Leworęcznych². Nauka pisania odbywa się poprzez poprawne kreślenie części znaków, wiązanie ich w słowa aż po automatyzację graficznych nawyków pisarskich³. Czytanie jest zaś umiejętnością

¹ A. Smith, *Umysł*, Warszawa 1989, s. 121, 129-132.

² <wikipedia.pl>.

³ Z. Czeczot, *Badania identyfikacyjne pisma ręcznego*, Warszawa 1971, s. 18.

czynnościowo złożoną i polega na nawykowym rozpoznawaniu liter, przekształcaniu tych znaków w dźwięki mowy („fomeny”) oraz na rozumieniu semantycznym. Obie sprawności są bezwzględnie związane z mową i zawiadują nimi te same ośrodki znajdujące się w płacie skroniowym. Zostały one odkryte przez francuskiego anatoma Paula Broca w 1861 r. oraz przez uczonego niemieckiego Carla Wernickego w 1874 r. i noszą ich imiona. Około 90% praworęcznych i 65% leworęcznych cechuje dominacja lewej półkuli w zakresie mowy. Pozostała część ludzi (10% praworęcznych i 35% leworęcznych) korzysta przy tej czynności z prawej półkuli mózgowej. Ta druga grupa stanowi ok. 12,5% populacji. U dzieci do czwartego roku życia uszkodzenie półkuli odpowiedzialnej za mowę nie oznacza utraty jej zdolności – w ciągu paru miesięcy następuje jej powrót. Przypuszczalnie oznacza to, iż ośrodki mowy odbudowywane są po przeciwległej stronie⁴.

Badania Doreen Kimury z Kanady wykazały, iż funkcje mózgu odnoszące się do mechanizmów językowych (takich jak gramatyka, ortografia czy fonetyka) zorganizowane są u kobiet i mężczyzn odmiennie. U mężczyzn funkcje te umieszczone są z przodu i z tyłu lewej półkuli mózgowej. U kobiet są one bardziej skupione i koncentrują się z przodu lewej półkuli⁵.

1. Prezentacja zgromadzonych do badań rękopisów

Jako materiał mający zilustrować właściwości graficzne pisma osób leworęcznych pobrano do badań wzory pisma sześciu osób na podstawie skonstruowanej na te potrzeby ankiety. Wśród tej grupy występuje pięć kobiet oraz jeden mężczyzna. Jedna osoba ma 53 lata, jedna 46 lat a pozostałe osoby znajdują się w zbliżonym do siebie przedziale wiekowym 27–36 lat. Jedna osoba posiada wykształcenie średnie zawodowe, jedna średnie ogólnokształcące a cztery osoby wykształcenie wyższe. Cztery spośród nich są osobami leworęcznymi piszącymi ręką lewą a dwie osoby są leworęczne i piszą ręką prawą. Tylko jedna z tych osób posiada ograniczenia ruchowe i to ręki prawej.

Rękopisy te swoim zakresem obejmują zarówno pismo minuskułowe, zapisy zbudowane z cyfr, zapisy skonstruowane z wielkich liter kreślonych na wzór druku oraz podpisy własne probantów. Wśród podpisów występują formy czytelne, uproszczone jak też podpisy o koncepcji graficznej paraf. Materiały te uznać należy za obszerne i szeroko ilustrujące możliwości graficzne tych osób. Zostały one sporządzone swobodnie, w średnim i w szybkim tempie. Nie występują w nich właściwości wskazujące na wyhamowywanie

⁴ A. Smith, op. cit., s. 121–133, 157–164.

⁵ A. Moir, D. Jessel, *Pleć mózgu*, Warszawa 1993, s. 60–61.

tempa kreślenia czy też na maskowanie własnych cech graficznych przez ich wykonawców.

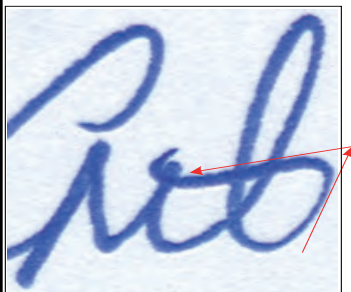
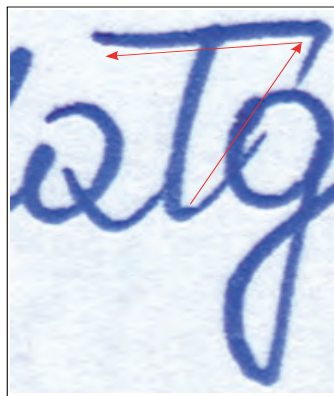
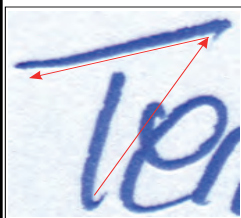
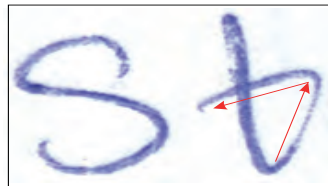
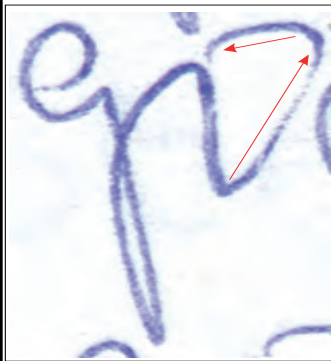
W rękopisach tych osób występują następujące właściwości charakterystyczne dla wykonawców leworęcznych:

- kreowanie elementów poprzecznych od strony prawej do strony lewej
 - właściwe jest dla dominującej części populacji osób leworęcznych. Odstępstwa występują jedynie incydentalnie,
- kreślenie owali zgodnie z ruchem wskazówek zegara – ilościowo częściej występuje u osób leworęcznych niż u osób praworęcznych, wśród których posiada zwykle charakter stylizacji konstrukcyjnej. Dodać należy, iż w rękopisach osoby leworęcznej mogą występować zarówno owale kreślone w kierunku zgodnym z ruchem wskazówek zegara, obok których kreowane są owale kreowane w kierunku przeciwnym do ruchu wskazówek zegara,
- ślad po przyłożeniu narzędzia pisarskiego występujący po stronie lewej reliefu linii graficznej – co wynika z kąta przyłożenia narzędzia pisarskiego do podłoża,
- ślad rozmazania środka kryjącego na podłożu powstały w wyniku ruchu lewej dłoni ku prawej stronie po naniesionych uprzednio liniach graficznych,
- częściowe nakładanie się pola powierzchni następujących po sobie znaków – co wynika z problemów osób leworęcznych z właściwym rozplanowaniem topograficznym niektórych sekwencji ruchowych.

Poniżej zilustrowano wymienione właściwości graficzne.

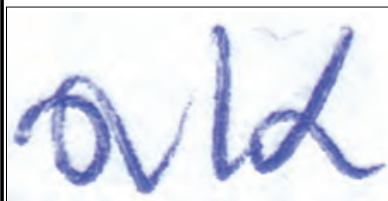
Właściwości graficzne osób leworęcznych

Kreowanie elementów poprzecznych w kierunku od strony prawej do strony lewej:

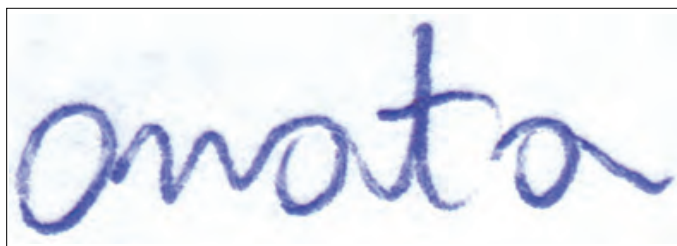

Właściwości graficzne osób leworęcznych

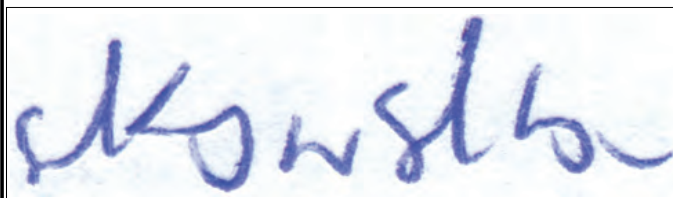
Kreowanie owali w kierunku zgodnym z ruchem wskazówek zegara:

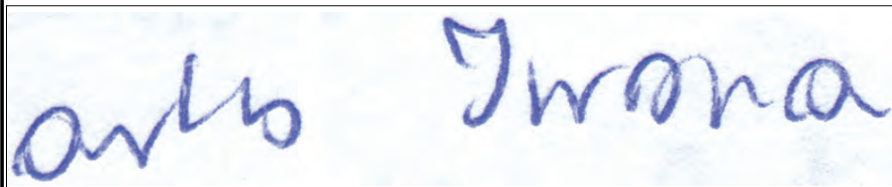
old

mata

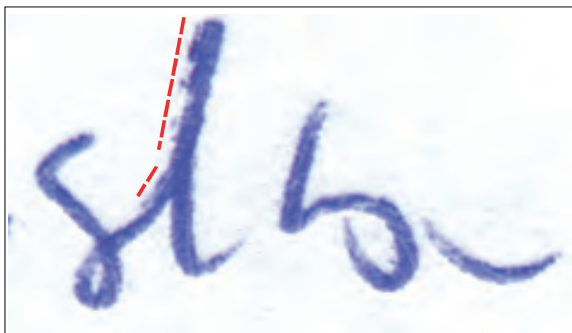
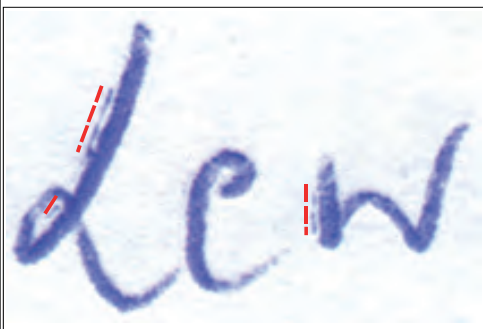
skwstb

artb Iwana

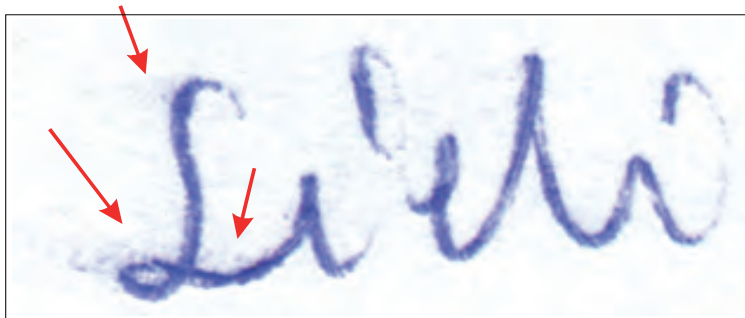
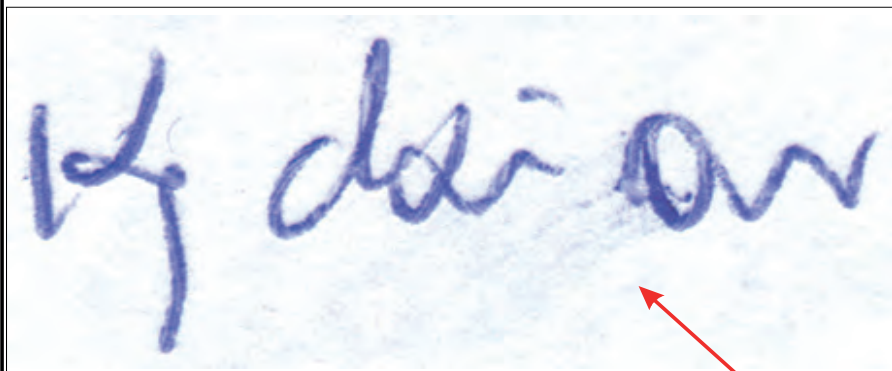
Właściwości graficzne osób leworęcznych

Ślad po przyłożeniu narzędzia pisarskiego występujący po stronie lewej reliefu znaku graficznego:

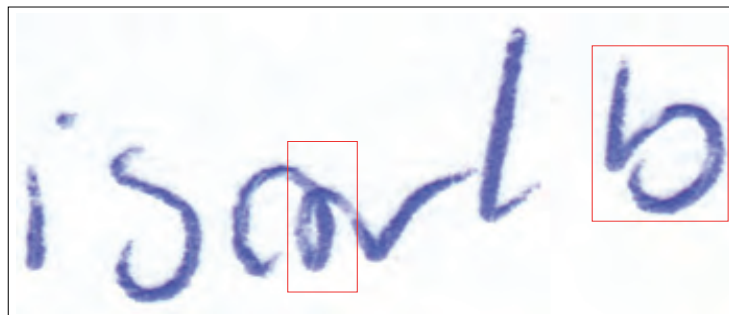
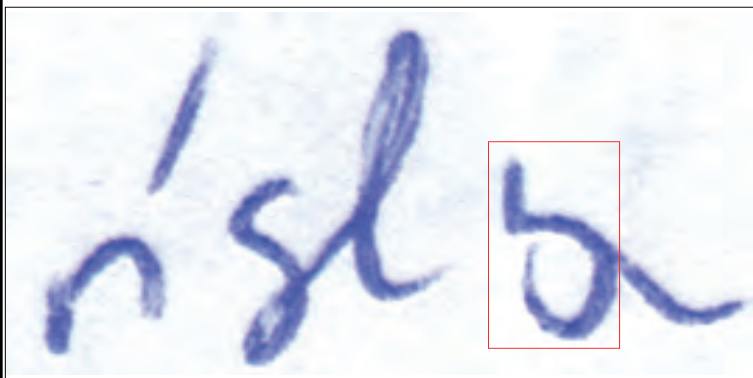
Właściwości graficzne osób leworęcznych

Ślad rozmazania środka kryjącego na podłożu powstały w wyniku ruchu lewej dłoni ku prawej stronie po naniesionych uprzednio liniach graficznych:

Właściwości graficzne osób leworęcznych

Częściowe nakładanie się pola powierzchni następujących po sobie znaków:

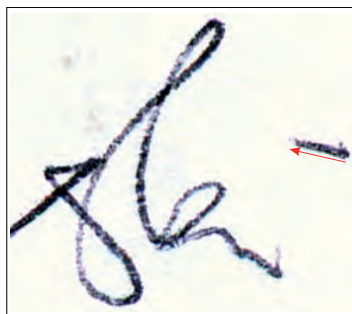
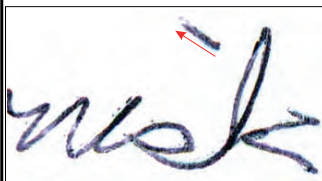
2. Prezentacja nietypowych możliwości graficznych osoby ZZ.

Również we wzorach pisma osoby ZZ wyodrębniono wymienione powyżej właściwości graficzne typowe dla rękopisów wykonawców leworęcznych:

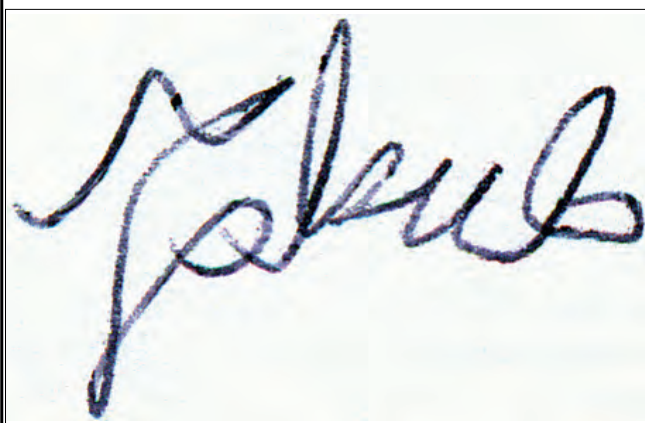
- kreowanie elementów poprzecznych od strony prawej do strony lewej,
- kreślenie owali zgodnie z ruchem wskazówek zegara,
- ślad po przyłożeniu narzędzia pisarskiego występujący po stronie lewej reliefu linii graficznej,
- ślad rozmazania środka kryjącego na podłożu powstały w wyniku ruchu lewej dłoni ku prawej stronie po naniesionych uprzednio liniach graficznych,
- częściowe nakładanie się pola powierzchni następujących po sobie znaków.

Właściwości graficzne osoby leworęcznej ZZ - typowe dla osoby leworęcznej

Kreowanie elementów poprzecznych w kierunku od strony prawej do strony lewej:

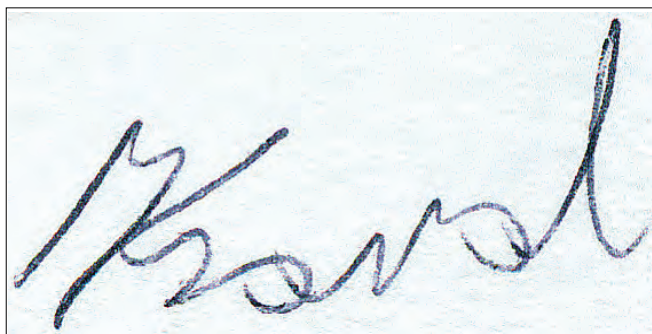
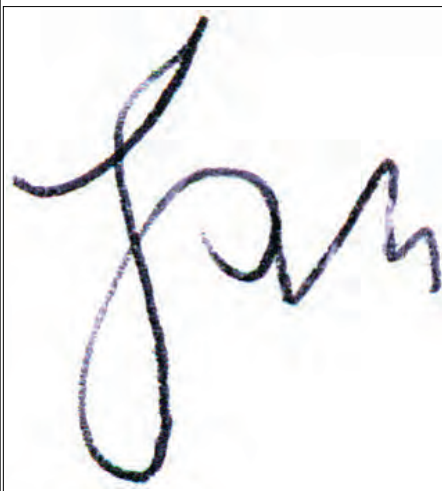
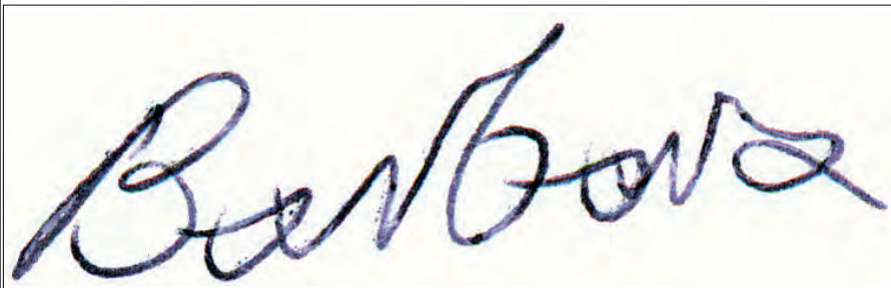

Kreowanie owali w kierunku zgodnym z ruchem wskazówek zegara:

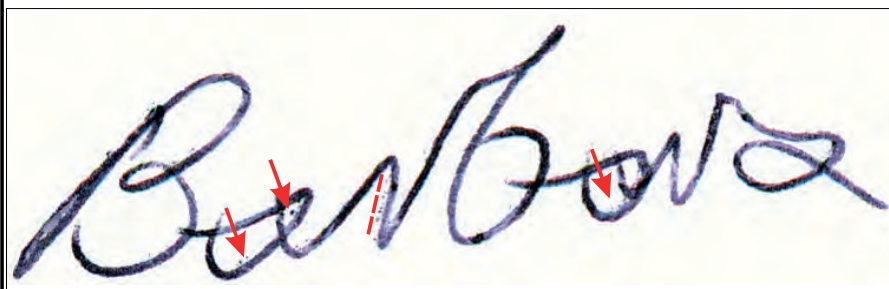
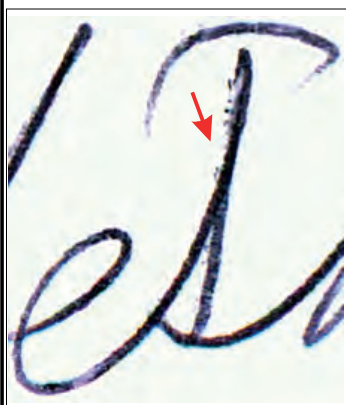
Właściwości graficzne osoby leworęcznej ZZ - typowe dla osoby leworęcznej

Kreowanie owali w kierunku zgodnym z ruchem wskazówek zegara:

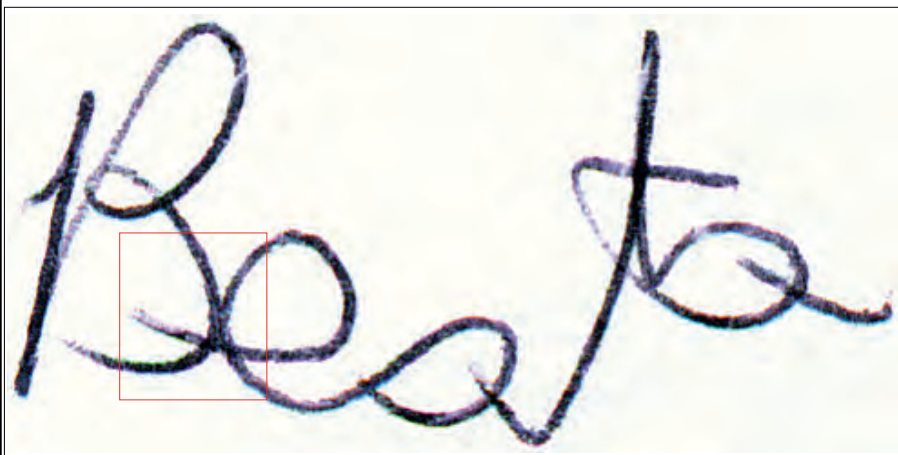
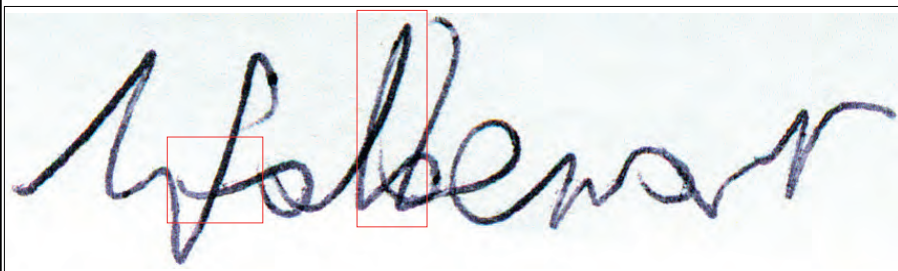
Właściwości graficzne osoby leworęcznej ZZ - typowe dla osoby leworęcznej

Ślady po przyłożeniu narzędzia pisarskiego występujący po stronie lewej reliefu znaku graficznego oraz ślady rozmazania środka kryjącego na podłożu powstały w wyniku ruchu lewej dłoni ku prawej stronie po naniesionych uprzednio liniach graficznych:

Właściwości graficzne osoby leworęcznej ZZ - typowe dla osoby leworęcznej

Częściowe nakładanie się pola powierzchni następujących po sobie znaków:

Natomiast w trakcie analizy wzorów pisma osoby ZZ pobranych do badań z zakresu pisma ręcznego przeprowadzonej pod kątem ich zestawialności z materiałem dowodowym w ramach nadzoru prokuratorskiego – zaob-

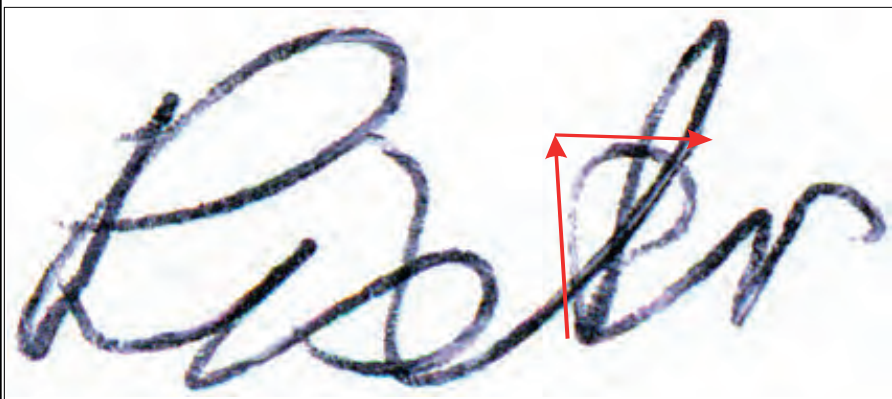
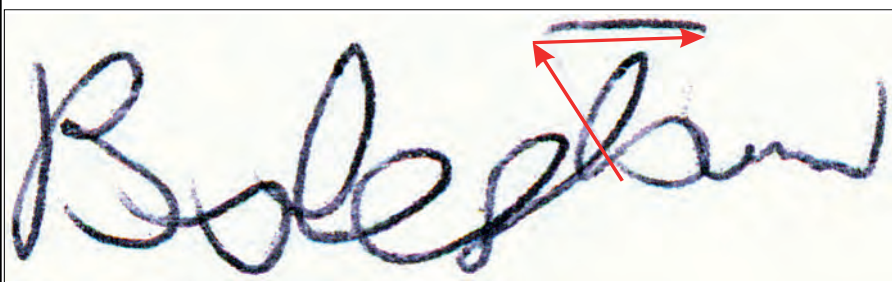
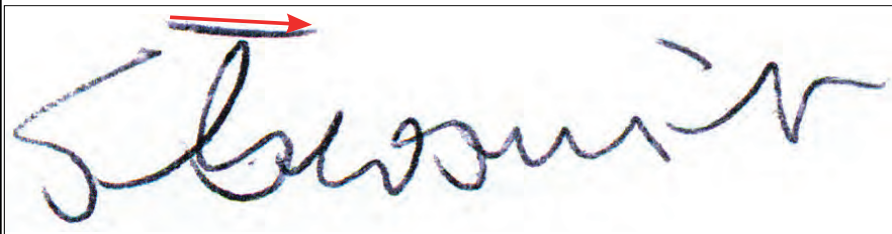
serwowano występowanie właściwości graficznych uznanych początkowo za przejaw maskowania własnych cech graficznych probanta. Konsultacja przeprowadzona pod tym kątem z biegłym sądowym – doprowadziła do ustalenia w tym materiale nietypowych możliwości graficznych probanta a późniejsze badania mikroskopowe potwierdziły ich nawykowy charakter. Rękopisy te zostały sporządzone spontanicznie, zamasyście, w średnim i w szybkim tempie. Prezentują one stabilny zestaw cech konstrukcyjnych, przestrzenno-wielkościowych oraz motorycznych. Występują w nich przejawy usystematyzowanej, zmiennej wartości nacisku narzędzia pisarskiego na podłoże w trakcie kreślenia. W opinii biegłego rękopisy te zawierały cechy o charakterze unikatowym. Właściwości te znalazły również potwierdzenie w dostarczonym do badań i zweryfikowanym pod względem wykonawczym tzw. materiale bezwplywowym (niepowiązanym z toczącym się postępowaniem, pochodzącym np. z wniosków o wydanie dowodów osobistych).

Zaliczyć do nich należy:

1. kreowanie elementów poprzecznych od strony lewej do strony prawej – występujące wśród osób leworęcznych wyłącznie w ilości marginalnej;
2. przemienna kolejność kreślenia elementów konstrukcyjnych sąsiadujących z sobą znaków, np.:
 - zbitki liter „**las**”: 1) trzon litery „l”, 2) wiązanie trzonu litery „l” z owalem litery „o”, 3) owal litery „o”, 4) wiązanie litery „o” z komponentem diakrytycznym litery „l”, 5) komponent diakrytyczny litery „l”, 6) wiązanie komponentu diakrytycznego litery „l” z literą „s” 7) litera „s”,
 - zbitki liter „**ta**”: 1) trzon litery „t”, 2) wiązanie trzonu litery „t” z owalem litery „a”, 3) owal litery „a”, 4) wiązanie owalu litery „a” z komponentem poprzecznym litery „t”, 5) komponent poprzeczny litery „t”, 6) wiązanie komponentu poprzecznego litery „t” z detalem bocznym litery „a”.

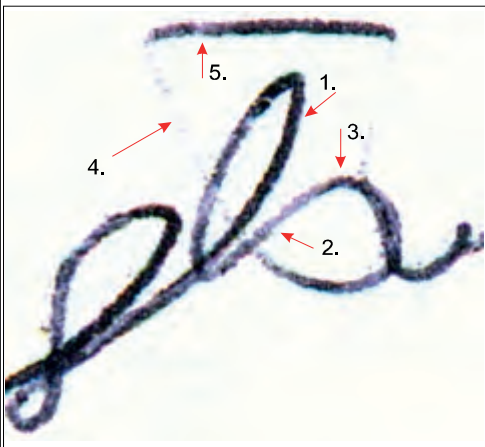
Unikatowe właściwości graficzne osoby leworęcznej ZZ

Kreowanie elementów poprzecznych od strony lewej do strony prawej:

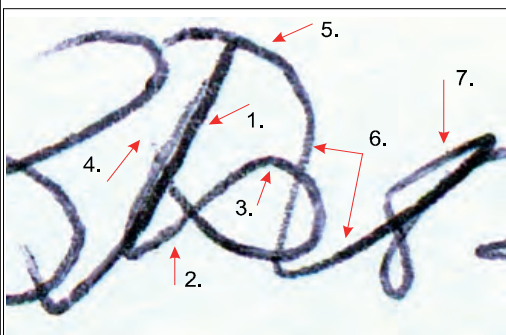
Unikatowe właściwości graficzne osoby leworęcznej ZZ

Przemiennej kolejności kreślenia elementów konstrukcyjnych sąsiadujących z sobą znaków::

Kolejność kreślenia:

- 1 - trzon litery "f"
- 2 - wiązanie trzonu litery "f" z literą "o"
- 3 - owal litery "o"
- 4 - wiązanie litery "o" z komponentem diakrytycznym litery "f"
- 5 - komponent diakrytyczny litery "f"

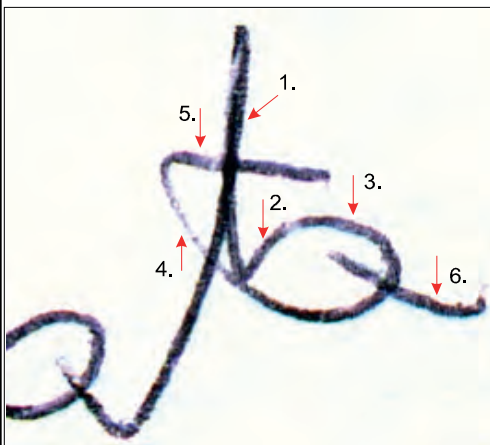

Kolejność kreślenia:

- 1 - trzon litery "f"
- 2 - wiązanie trzonu litery "f" z literą "o"
- 3 - owal litery "o"
- 4 - wiązanie litery "o" z komponentem diakrytycznym litery "f"
- 5 - komponent diakrytyczny litery "f"
- 6 - wiązanie komponentu diakrytycznego litery "f" z literą "s"
- 7 - litera "s"

Unikatowe właściwości graficzne osoby leworęcznej ZZ

Przemienność kolejność kreślenia elementów konstrukcyjnych sąsiadujących z sobą znaków::

Kolejność kreślenia:

- 1 - trzon litery "t"
- 2 - wiązanie trzonu litery "t" z owalem litery "a"
- 3 - owal litery "a"
- 4 - wiązanie owalu litery "a" z komponentem poprzecznym litery "t"
- 5 - komponent poprzeczny litery "t";
- 6 - detal boczny litery "a"..

Długoletnie doświadczenia autora niniejszej pracy związane ze współpracą z biegłymi sędziami z dziedziny pisma ręcznego w zakresie pozyski-

wania dowodu z ekspertyzy identyfikacyjnej – stanowią podstawę do sformułowania następujących spostrzeżeń:

- ze względu na zawartość jakościową pobranie wzorów pisma winno być poprzedzone konsultacją dotyczącą zawartości tego materiału;
- celowe jest przeprowadzenie konsultacji w zakresie oceny przydatności do badań identyfikacyjnych pobranego materiału porównawczego jak też oceny naturalności złożonych wzorów,
- niezbędne jest pobranie wzorów pisma nakreślonych zarówno ręką dominującą pod względem sprawnościowym jak też próbek pisma złożonych ręką mniej sprawną pod względem graficznym,
- niezbędne jest uzupełnienie wzorów pisma ręcznego i podpisów materiałem bezwplywowym, który bywa pomijany a częstokroć stanowi jedyną możliwość identyfikacji osoby fałszerza.

Wnioski:

1. Doświadczenia autora niniejszej pracy związane ze współpracą z biegłymi sądowymi z dziedziny pisma ręcznego w zakresie pozyskiwania dowodu z ekspertyzy – upoważniają do sformułowania następujących spostrzeżeń:
 - pobranie wzorów pisma winno być poprzedzone konsultacją dotyczącą zawartości tego materiału,
 - celowe jest przeprowadzenie konsultacji w zakresie oceny przydatności do badań identyfikacyjnych pobranego materiału porównawczego jak też oceny naturalności złożonych wzorów,
 - niezbędne jest pobranie wzorów pisma nakreślonych zarówno ręką dominującą pod względem sprawnościowym jak też próbek pisma złożonych ręką mniej sprawną pod względem graficznym,
 - niezbędne jest uzupełnienie wzorów pisma ręcznego i podpisów materiałem bezwplywowym.
2. Analiza rękopisów osoby ZZ pozyskanych w toczącym się postępowaniu prowadzonym w Prokuraturze Rejonowej w Inowrocławiu – doprowadziły do ustalenia następujących cech graficznych o charakterze unikatowym:
 - kreowanie elementów poprzecznych od strony lewej do strony prawej- występujące wśród osób leworęcznych wyłącznie w ilości marginalnej,
 - przemienna kolejność kreślenia elementów konstrukcyjnych w obrębie sąsiadujących z sobą znaków.

ANKIETA

1. Kobieta
Mężczyzna
2. Rok urodzenia:
3. Wykształcenie:
- podstawowe w trakcie nauki
 - zawodowe w trakcie nauki
 - średnie zawodowe w trakcie nauki
 - średnie ogólnokształcące w trakcie nauki
 - wyższe w trakcie nauki
4. Jestem osobą:
- praworęczną
 - leworęczną
 - leworęczną piszącą ręką prawą
 - leworęczną piszącą ręką lewą
 - leworęczną piszącą ręką prawą i ręką lewą
5. Przebyte choroby i kontuzje skutkujące ograniczeniem możliwości graficznych:
-
 -
 -
 -
6. Wzór podpisu czytelnego (proszę o trzykrotne nakreślenie):

7. Wzór podpisu uproszczonego (proszę o trzykrotne nakreślenie):

8. Wzór parafy (proszę o trzykrotne nakreślenie):

Tekst do podyktowania:

„Na ostatniej sesji giełdowej za szczególnie interesujące uznać należy notowania spółek:

Agora +1,7 %, Bakaland +0,9 %, DGA +0,8%, Dębica +1,6%, Elzab +8,4%, Forte - 0,7%, Grajewo -0,8%, Hutmenn - 0,9%, Łęczyca - 1,8%, Orbis - 3,9%, Próchnik - 4,6%, Puławy - 5,7%, Regan - 7,5%, Śnieżka - 7,9%, Żywiec - 8,8%”.

Proszę o trzykrotne nakreślenie liczb w zakresie „1-10”:

-
-
-

Proszę o trzykrotne nakreślenie liter alfabetu:

AĄ BĆ CDEĘ FGH IJKLŁ MNŃ OÓ PRS ŚTU VWXYZ ŹŻ

-
-
-

Proszę o trzykrotne nakreślenie liter alfabetu:

a ą b c ć d e ę f g h i j k l ł m n o ó p r s ś t u w x y z ź ż

-

-

-

Zapisy w funkcji i podpisów (proszę o trzykrotne nakreślenie):

„Laskowska Sylwia”

„Kwiatkowska Katarzyna”

„Zalewska Danuta”

„Lewandowska Urszula”

„Kałas Beata”

„Joanna Stępień”

„Arapinowicz Grzegorz”

„Kondracki Paweł”

„Zielińska Zofia”

„Lewandowski Zbigniew”

„Szopa Katarzyna”

„Wierzbicki Bolesław”

„Dawid Grzelak”

„Teresa Kępczyńska”

„Tomasz Borowicz”

„Stopiński Sławomir”

„Małgorzata Kaszubska”

„Teresa Miklaszewska”

„Daniel Milas”

„Piotr Czerniak”

„Błaszak Elżbieta”

„Cwietkow Małgorzata”

„Kut Roman”

„Mirosław Wroński”

„Poświatowska Barbara”

„Klas Waldemar”

„Głowińska Sylwia”

„Misarko Iwona”

„Andrzej Budzik”

„Kalińska Grażyna”

„Kruszka Kazimierz”

„Zenon Pęczkowski”

„Saja Tomasz”

„Małgorzata Grabska”

„Sławomir Lewandowski”

„Jolanta Jaśkowiak”

„Jakub Graczyk”

„Krężelewski Stanisław”

„Stępień Zbigniew”

„Kędziński Artur”

„Sielicka Agnieszka”

„Matyskiewicz Przemysław”

„Mejer Ryszard”

„Lewandowski Robert”

„Bytner Maciej”

„Hałambiec Barbara”

„Trójniak Czesław”

„Zalewski Waldemar”

„Pisarko Teresa”

„Mełnicka Monika”

„Zech Karol”

„Szodrowski Jerzy”

„Archutowska Monika”

„Sielicki Ireneusz”

„Fijałkowski Tadeusz”

„Mariusz Józwiak”

„Paweł Kwiatkowski”

„Dariusz Grabowski”

A B S T R A C T

The aim of the following article is to show the unusual graphic abilities of a left-handed maker, which can be seen as unique. The handwritings of such person were subject to the expertises of expert witnesses in handwriting in the proceedings conducted by the District Public Prosecutor's Office in Inowrocław. The conclusion resulting from the author's experience with work expert witness will also be included in the following article.

Ochrona integralności terytorialnej w konstytucjach europejskich

Protection of territorial integrity in European constitutions

S T R E S Z C Z E N I E

Artykuł wskazuje, że zasada ochrony integralności terytorialnej jest jedną z fundamentalnych wartości, któremu hołduje prawo międzynarodowe publiczne. Opisane jest pojęcie integralności terytorialnej, jego treść prawna, sposoby naruszenia, a także możliwe ograniczenia. W artykule wskazano, że prawnomiędzynarodowa gwarancja integralności terytorialnej państw znajduje odzwierciedlenie w konstytucjach poszczególnych państw, które określają ochronę integralności terytorialnej jako główne zadanie konstytucyjnych organów państwa.

I. Integralność terytorialna w prawie międzynarodowym

1. Pojęcie integralności terytorialnej

Termin *integralność terytorialna* pojawia się w kontekście zdarzeń politycznych i militarnych, i jest odmieniana przez wszystkie przypadki. Zazwyczaj idzie w parze z takimi pojęciami, jak suwerenność i niepodległość państwa oraz nienaruszalność granic i niepodzielność terytorium. Tak duże wzmożone użycie tego pojęcia ostatni raz miało miejsce w przypadku zaanektowania części terytorium Ukrainy, jaką był Półwysep Krymski, przez Federację Rosyjską w roku 2014.

Poszukując znaczenia pojęcia *integralność terytorialna* można próbować sięgać do słowników, bądź encyklopedii z zakresu nauk prawnych, bądź nauk politycznych. Niestety, już ich wstępna kwerenda uwidacznia braki w zakresie definiowania tego terminu. W słowniku języka polskiego nie znajdziemy rzeczownika *integralność*. Jest natomiast zdefiniowany wyraz pokrewny – przymiotnik *integralny* rozumiany w ten sposób, że „jeśli

coś jest integralną częścią czegoś, to należy do tego tak ściśle, że nie może być rozpatrywane oddzielnie”¹. Encyklopedie i leksykony pojęć prawnych stronią od prób definicji *integralności terytorialnej*. Dopiero Wielka Encyklopedia Prawa, jako jedna z nielicznych, wprost definiuje pojęcie *integralność terytorialna*, jako niepodzielność terytorium².

Zwrot integralność terytorialna po raz pierwszy pojawił się po Kongresie Wiedeńskim z 1815 r., który zagwarantował ją Szwajcarii i Sabaudii. Podobną gwarancję otrzymała Turcja na Kongresie Paryskim roku 1856. Kolejna na przełomie wieku XIX i XX Dania, Norwegia i Korea otrzymały integralność terytorialną zapewnioną na gruncie traktatów³. W 1844 roku A.W. Heffter w traktacie o europejskim prawie międzynarodowym pisał o *ius territorii*, a więc zasadzie dotyczącej terytorium, którą rozumieć należało, jako prawie do integralności i nienaruszalności państw⁴.

Jerzy Tyranowski przytacza próbę definicji pojęcia *integralność terytorialna* podjętą przez Janusza Symonidesa, która w odniesieniu do podmiotu prawa międzynarodowego, jakim jest państwo oznacza, iż „terytorium tego państwa pozostaje i winno pozostać nienaruszone, jak też, że nie podlega ono ani nie powinno podlegać żadnemu rozczłonkowaniu. Innymi słowy: „*integralność terytorialna*” oznacza utrzymanie zwierzchnictwa terytorialnego w dotychczasowych granicach państwa”⁵. Co więcej, Jerzy Tyranowski zauważa, że jest kilka perspektyw patrzenia na kwestię integralności terytorialnej (np. radziecka lub zachodnioeuropejska), ale wszystkie mają wspólny mianownik, a mianowicie, że pojęcie to wiąże się z utrzymywaniem zwierzchnictwa terytorialnego państwa w jego dotychczasowych granicach. Dla porządku trzeba wskazać, iż zwierzchnictwo terytorialne nie jest prawem podmiotowym państwa, ale cechą państwa, które prawo międzynarodowe uznaje i chroni, bowiem państwo wykonuje swą władzę na swym terytorium nie dlatego, że tak postanawia prawa międzynarodowe, lecz dlatego, że państwo istnieje⁶.

¹ Red. Mirosław Bańkowski, *Inny słownik języka polskiego PWN* Ia...Ó, Warszawa 2000, s. 541.

² B. Hołyst, *Wielka Encyklopedia Prawa, Tom IV* (red. J. Symonides), Warszawa 2014, s. 128.

³ R. Bierzanek, J. Symonides, *Prawo międzynarodowe publiczne*, Warszawa 2005, s.197–198.

⁴ Ch. Marxsen, *The Concept of Territorial Integrity in International Law – What Are the Implications for Crimea?*, “Zeitschrift für ausländisches öffentliches Recht und Völkerrecht” (“Heidelberg Journal of International Law”), 2015, s. 8.

⁵ J. Tyranowski, *Integralność terytorialna, nienaruszalność granic i samostanowienie w prawie międzynarodowym*, Warszawa – Poznań 1990, s. 12 [za] J. Symonides, *Terytorium państwowe w świetle zasady efektywności*, Warszawa 1971, s. 84; W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych*, Warszawa 1967, s. 337.

⁶ J. Tyranowski, *Integralność terytorialna, nienaruszalność granic i samostanowienie w prawie międzynarodowym*, Warszawa – Poznań 1990, s. 12–13.

2. Zasada ochrony integralności terytorialnej

Aby zrozumieć prawnomiędzynarodową motywację ochrony *integralności terytorialnej* trzeba pokazać jej szersze tło. Zgodnie z powszechną i podstawową teorią prawa międzynarodowego o państwie, jako podmiocie stosunków międzynarodowych, możemy mówić wtedy, gdy spełnione są trzy podstawowe przesłanki, a więc: na określonym terytorium istnieje ludność, nad którą sprawowana jest władza (funkcjonuje rząd).

Jest to definicja nazbyt szeroka przez co została ona obciążona kilkoma kryteriami, które zawężają powyższą definicję. Aby państwo mogło się cieszyć prawnomiędzynarodową podmiotowością musi zachować, oprócz rządu, terytorium i ludności, taką niezależność, która pozwoli na swobodne prowadzenie polityki zagranicznej, tj. takiej, która jest wolna od nacisków zewnętrznych. Ponadto, rząd musi sprawować władzę w sposób efektywny, a więc musi mieć zdolność egzekwowania uchwalonego przez siebie prawa. Dodatkowo, kryterium zawężającym definicję państwa, jako podmiotu prawa międzynarodowego, jest posiadanie przez nie suwerenności, rozumianej jako samodzielne i niezależne od innych podmiotów, występowanie w stosunkach międzynarodowych⁷.

Dookreślenie państwowego charakteru podmiotu prawnomiędzynarodowego o zdolność prowadzenia polityki zagranicznej i efektywnej charakter rządu nie zmienia faktu, że jednym z podstawowych (jeśli nie najważniejszych) atrybutów państwowych, oprócz ludności i rządu, pozostaje terytorium. Patrząc z perspektywy materialnej (namacalnej) państwo rozpatruje się przestrzennie, dlatego terytorium jest kluczowym atrybutem państwa. Niemniej jednak, nie ma ważniejszych norm o charakterze *ius cogens* prawa międzynarodowego publicznego niż te, które odnoszą się do terytorium państwowego: zakaz wykonywania przez państwo swojej suwerenności na terytorium innego państwa i nieużywanie siły w stosunkach międzypaństwowych.

Aby zdefiniować terytorium państwowe prawo międzynarodowe wykuło kilka teorii, których istnienie warto tu dla porządku zasygnalizować. Istota prawna terytorium jest definiowana zasadniczo przez cztery teorie: przedmiotową (terytorium jest obiektem władzy państwowej), podmiotową (jej najbardziej wyrazista postać określa państwo, jako organizm quasi-biologiczny, w którym terytorium jest „ciałem”), przestrzenną (terytorium to granica władzy państwowej, a nie jej obiekt) i kompetencyjną (terytorium to przestrzeń państwa, na którym obowiązuje jego porządek prawny)⁸.

⁷ R. Bierzanek, J. Symonides, *op.cit.*, s. 120-121.

⁸ *Ibidem*, s. 194-196.

Po raz pierwszy wyrażono poszanowanie integralności terytorialnej („całość terytorialna”), jako normy ogólnej prawa międzynarodowego publicznego, w Pakcie Ligi Narodów w art. 10: „Członkowie Ligi zobowiązują się szanować i utrzymywać przeciwko wszelkiej napaści zewnętrznej całość terytorialną i obecną niezależność polityczną wszystkich członków Ligi.” Po II Wojnie Światowej, której przebieg wielokrotnie stawiał pod znakiem zapytania trwałość granic i ich respektowanie oraz niepodzielność terytorium, wprowadzono wprost termin *integralność terytorialna* do Karty Narodów Zjednoczonych, nadając charakter wartości, chronionej przez prawo międzynarodowe. Art. 2 ust. 4 Karty Narodów Zjednoczonych stwierdza, że „wszyscy członkowie powstrzymają się w swych stosunkach międzynarodowych od groźby użycia siły lub użycia jej przeciwko integralności terytorialnej lub niezawisłości politycznej któregośkolwiek państwa bądź w jakikolwiek inny sposób niezgodny z celami Organizacji Narodów Zjednoczonych”.

Karta Narodów Zjednoczonych, jak zauważa Janusz Symonides, w przeciwieństwie do Paktu Ligi Narodów nie zawiera osobnego artykułu o ochronie i poszanowaniu integralności terytorialnej. Nie statuuje jej, jako zasady samodzielnej. Jednak wbrew pozorom, Karta Narodów Zjednoczonych idzie dalej, bo określa zakres przedmiotowy integralności terytorialnej, łącząc ją wprost z zakazem stosowania siły oraz groźby jej użycia w stosunkach międzynarodowych, a także ochronę całości terytorium, zakaz terytorium nabywania siłą oraz nietykalność terytorium⁹. Obowiązek poszanowania integralności terytorialnej wynika właśnie z faktu, że państwa są związane zasadą zakazu odwoływania się do użycia siły lub groźby jej użycia w stosunkach międzynarodowych oraz zasadą suwerennej równości państwa. Według Tyranowskiego te dwie zasady to podstawa, na której opiera się obowiązek poszanowania integralności terytorialnej państw. Trzeba podkreślić, że istnienie obowiązku poszanowania integralności terytorialnej państwa przez społeczność międzynarodową kreuje po stronie tego państwa prawo do integralności swojego terytorium¹⁰.

Podkreśla się, że integralność terytorialna to nie tylko ochrona przed wszelką siłową ingerencją czynników zewnętrznych, ale również jest to ochrona przed nie siłowymi interwencjami, jak np. przekroczenie granicy jednego państwa przez właściwe służby drugiego w pościgu za podejrzanym popełnienia przestępstwa lub wpłynięcie statku na wody terytorialne danego państwa lub wejście w strefę powietrzną danego państwa przez samolot bez pozwolenia¹¹.

⁹ *Ibidem*, s. 197–198.

¹⁰ J. Tyranowski, *op.cit.*, s. 66–67.

¹¹ Ch. Marxsen, *op.cit.*, s. 12–13.

Poszanowanie integralności terytorialnej poprzez zakaz stosowania siły, ochronę całości terytorium, zakaz jego nabywania siłą oraz jego nietykalność, a także wolność od jakichkolwiek środków przymusu potwierdziła również Deklaracja Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie z 1975 r.¹²

Janusz Symonides stawia tezę, że we współczesnych stosunkach międzynarodowych poszanowanie integralności terytorialnej państwa jest jedną z fundamentalnych zasadach powojennego prawa międzynarodowego publicznego¹³. Prawnomiędzynarodowe usankcjonowanie zasady integralności terytorialnej stanowi zasada całości terytorium państwowego (nienaruszalności granic) oraz zasada nietykalności terytorium¹⁴.

3. Sposoby naruszenia integralności terytorialnej

Ochrona integralności terytorialnej jest gwarantem zachowania istnienia państwa w jego dotychczasowych granicach oraz czyni niezgodne z prawem jednostronne zmiany terytorialne zaprowadzane za pomocą siły. Ochrona ta następuje przed bezpośrednim i pośrednim naruszeniem integralności terytorialnej. Bezpośrednie naruszenie integralności terytorialnej charakteryzuje się tym, że dokonane jest przez organy państwowe (przede wszystkim siły zbrojne), które są w pełni zależne od państwa, tj. władze państwowe są władne w czasie rzeczywistym zarządzać swoimi organami (jednostkami wojskowymi). Oprócz tego, takim naruszeniem może być również użycie nieregularnych jednostek o charakterze quasi-militarnym (milicje lub grupy zbrojne), które formalnie są poza strukturą sił zbrojnych danego państwa, ale wykonują rozkazy rządu tego państwa. Warto zaznaczyć, że w tym drugim przypadku nie jest konieczna pełna zależność grup bojowych od rządu, żeby mówić o bezpośrednim naruszeniu integralności terytorialnej¹⁵.

Z pomocą przy ustalaniu nastąpienia naruszenia integralności terytorialnej przychodzi rezolucja¹⁶ Zgromadzenia Ogólnego ONZ z 1974 roku, która w art. 3 stwierdza, że agresją jest inwazja, okupacja, aneksja, bombardowanie, blokada portów oraz użycia wojsk stacjonujących na terytorium

¹² R. Bierzanek, J. Symonides, *op.cit.*, s. 198.

¹³ Tak też Sava Janković, *Prawo międzynarodowe a zmiany terytorialne. Kazus Krymu*, „Problemy Współczesnego Prawa Międzynarodowego, Europejskiego i Porównawczego”, vol. XIV, A.D. MMXVI, s. 70: Jednym z fundamentów, na którym opiera się postwestfalski ład międzynarodowy, jest zasada integralności terytorialnej państw. Zasada poszanowania integralności terytorialnej państw stanowi obecnie naczelną zasadę prawa międzynarodowego i jest wiążąca wobec wszystkich członków społeczności międzynarodowej (*erga omnes*).

¹⁴ J. Tyranowski, *op. cit.*, s. 73.

¹⁵ Ch. Marxsen, *op.cit.*, s. 10, 16–17.

¹⁶ Rezolucja nr 3314 Zgromadzenia Ogólnego ONZ z dnia 14 grudnia 1974 roku.

państwa trzeciego niezgodnie z umową międzynarodową lub wyrażenie przez państwo zgody by jego terytorium, które oddało do dyspozycji innemu państwu było wykorzystane do dokonania agresji przeciwko państwu trzeciemu, a także wysyłanie przez państwo lub w jego imieniu band lub grup zbrojnych, oddziałów nieregularnych lub najemników, które dokonują zbrojnych aktów przeciwko innemu państwu.

Za pośrednie naruszenie integralności terytorialnej należy rozumieć takie sytuacje, gdzie „faktyczne działania wojskowe przeciwko integralności terytorialnej nie są jako takie przypisywane państwu, ponieważ potencjalne państwo ofensywne nie wykorzystano swoich organów ani nie wysłało lub nie korygowało [działań] nieregularnych bojowników”¹⁷. Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości uznaje za pośrednie naruszenie integralności terytorialnej takie działanie, które można uznać za mniej poważne formy użycia siły¹⁸.

4. Limitacja ochrony integralności terytorialnej

Ochrona integralności terytorialnej nie jest pozbawiona ograniczeń. Wynikają one z rozdziału VII Karty Narodów Zjednoczonych. W razie zagrożenia pokoju, naruszenia pokoju lub aktu agresji Rada Bezpieczeństwa ONZ, po wykorzystaniu środków nie-militarnych, zgodnie z art. 42 może przeprowadzić siłami powietrznymi, morskimi lub lądowymi taką akcję, jaką uzna za konieczną dla utrzymania albo przywrócenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Akcja ta może obejmować demonstrację, blokadę i inne operacje sił zbrojnych, powietrznych, morskich lub lądowych członków Organizacji Narodów Zjednoczonych. Użycie środków militarnych może nastąpić na terytorium państw zaangażowanych w konflikt. Zgodnie z art. 51 Karty Narodów Zjednoczonych państwa mają naturalne prawo do samoobrony, jeśli stały się obiektem agresji państw trzecich do czasu, aż Rada Bezpieczeństwa nie podejmie stosownych środków¹⁹.

Oczywistym jest, że nie jest naruszeniem integralności terytorialnej, jeśli państwo trzecie, wykonując zobowiązanie wynikające z umowy międzynarodowej z danym państwem, dyslokuje swoje siły zbrojne na terytorium tego państwa. Takie działanie wyłącza bezprawność naruszenia integralności terytorialnej i nie stanowi naruszenie niepodległości państwa, ponieważ dzieje się to za wolą, wiedzą i przyzwoleniem państwa zapraszającego.

Jakie działania mogą podejmować w zgodzie z prawem międzynarodowym państwa, których integralność terytorialna została naruszona? Zgodnie z art. 51 Karty Narodów Zjednoczonych państwa mają naturalne

¹⁷ Ch. Marxsen, *op.cit.*, s. 18. Tłumaczenie własne.

¹⁸ *Ibidem*.

¹⁹ *Ibidem*, s. 21.

prawo do samoobrony, jeśli stały się obiektem agresji państw trzecich do czasu, aż Rada Bezpieczeństwa nie podejmie stosownych środków. Rodzaj oraz natężenie militarnej odpowiedzi musi być stosowne do okoliczności, w jakich nastąpiło naruszenie integralności terytorialnej, a więc nie może swą intensywnością przekraczać intensywności działań państwa – agresora. Nie można poczytywać incydentów granicznych za bezpośrednie działanie państwa – agresora. Z drugiej strony, zauważa się, że ataki zbrojne, których celem jest naruszenie integralności terytorialnej, nie muszą mieć formy wielkoskalowej inwazji, bo w takiej sytuacji znacznie ograniczone by zostało naturalne prawo każdego państwa do obrony swojego terytorium i swojej ludności²⁰.

Warto zwrócić uwagę, że jest dyskusyjnym uznanie działań podmiotów nie-państwowych za działania zbrojne. Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości przyjmuje, że samoobrona jest możliwa tylko w sytuacji, gdy jedno państwo podejmuje działania zbrojne przeciwko innemu państwu. Toteż samoobrona nie może być wymierzona przeciw działaniom nie-państwowych aktorów stosunków międzynarodowych, np. ludy czy mniejszości narodowe. Ponadto, trzeba podkreślić, że prawo samoobrony – na przykładzie rosyjskiej interwencji na Ukrainie w 2014 roku – przysługuje nie tylko wobec takiego naruszenia integralności terytorialnej przez siły zbrojne danego państwa, ale także wtedy, gdy takie naruszenie jest dokonywane przez podmioty nie mieszczące się w formalnoprawnej strukturze organizacyjnej państwa, ale pozostające pod jego efektywną kontrolą. Nadto, konieczne jest podkreślić, że prawo do samoobrony nie aktualizuje się w przypadku pośrednich naruszeń integralności terytorialnej – nawet w przypadku, gdy grupa rebeliantów otrzymuje wsparcie od państwa-sprawcy naruszenia. O ile w takiej sytuacji użycie sił zbrojnych jest niedopuszczalne w ramach samoobrony, o tyle Międzynarodowy Trybunał Sprawiedliwości dopuszcza użycie środków zaradczych „analogicznych do prawa zbiorowej samoobrony”²¹.

II. Integralność terytorialna na gruncie konstytucyjnym

Z powyższych rozważań wynika, że zasada ochrony integralności terytorialnej, rozwijając się na przestrzeni ostatnich dwóch wieków, na dobre zadomowiła się w systemie międzynarodowego prawa publicznego, jako norma o charakterze *ius cogens*. Jej celem było usankcjonowanie ochrony

²⁰ Ch. Marxsen, *op.cit.*, s. 23.

²¹ Ch. Marxsen, *op. cit.*, s. 23–25.

jedności terytorialnej państw przez społeczność międzynarodową.

Tak zagwarantowana ochrona integralności terytorialnej na gruncie prawnomiędzynarodowym znalazła swoje odzwierciedlenie w nowoczesnych systemach konstytucyjnych państw europejskich. Ochrona integralności terytorialnej jest jednym z nadrzędnych wartości konstytucyjnych. Zobowiązana do jej ochrony wprost na gruncie przepisów konstytucyjnych jest władza wykonawcza i ustawodawcza poprzez instrument, jakim są siły zbrojne. O doniosłości ochrony integralności terytorialnej, jako zadaniu postawionym przed konstytucyjnymi organami państwa świadczy fakt, że już w samych przysięgach głowy państw zobowiązują się do stania na straży bezpieczeństwa terytorium.

1. Integralność terytorialna na gruncie Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej

Nie ulega wątpliwości, że uwzględnienie w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej konieczności ochrony integralności terytorialnej państwa polskiego jest następstwem tragicznych doświadczeń narodu polskiego, jakimi były trzy rozbiory Polski w XVIII wieku oraz tzw. czwarty rozbiór Polski, którym był pakt Ribbentrop-Mołotow z 1939 roku²². Paweł Sarnecki twierdził, że przepisy takie odnaleźć można tylko w ustawie zasadniczej polskiego państwa²³, innego zdania jest (słusznie) – wskazując na konstytucje Szwajcarii, Portugalii i Słowenii – Monika Florczak-Wątor²⁴.

Art. 5. stanowi, że „Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolności i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju”. Wielu autorów, w tym Wiesław Skrzydło czy Waldemar Wołpiuk podkreśla, że strzeżenie niepodległości i nienaruszalności terytorium Rzeczypospolitej Polskiej jest kluczową funkcją państwa²⁵.

Adresatami tej normy są organy państwa polskiego²⁶, wśród których należałoby w szczególności wymienić Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej oraz Siły Zbrojne RP. I tak, wśród zadań Prezydenta RP wymienionych w art. 126. Konstytucji, znajduje się „stanie na straży suwerenności

²² M. Florczak-Wątor, *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 1-86* (red. M. Safjan, L. Bosek), Warszawa 2016, s. 286.

²³ P. Sarnecki, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz. Tom I. Wstęp, art. 1-29* (red. L. Garlicki, M. Zubik), Warszawa 2016, s. 232.

²⁴ M. Florczak-Wątor, *op. cit.*, s. 281.

²⁵ W. Skrzydło, *Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz*, Warszawa 2013, s. 20. W. Wołpiuk, *Konstytucyjna zasada podległości Sił Zbrojnych cywilnej i demokratycznej kontroli*, „Przeгляд Sejmowy”, 6(29)/1998, s. 33.

²⁶ M. Florczak, *op. cit.*, s. 286.

i bezpieczeństwa państwa oraz nienaruszalności i niepodzielności jego terytorium”, z kolei art. 26 stwierdza, że „Siły Zbrojne Rzeczypospolitej Polskiej służą ochronie niepodległości państwa i niepodzielności jego terytorium oraz zapewnieniu bezpieczeństwa i nienaruszalności jego granic”. Wśród innych, konstytucyjnych organów państwa, warto również wymienić Radę Ministrów, której zadaniem jest współdziałać z Prezydentem RP w przypadku stanu szczególnego zagrożenia państwa, np. w trakcie stanu wojennego²⁷. Co oczywiste, katalog ten jest znacznie szerszy i nie ogranicza się jedynie do wyżej wymienionych.

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, zgodnie z art. 126. Konstytucji, ma troszczyć się o niepodzielność polskiego terytorium. Wiesław Skrzydło w swoim komentarzu do polskiej ustawy zasadniczej dokonuje podziału funkcji Prezydenta na dwie, zasadnicze kategorie. Pierwszą z nich jest czuwanie nad przestrzeganiem Konstytucji, drugą zaś stanie na straży suwerenności i bezpieczeństwa państwa oraz nienaruszalności i niepodzielności jego terytorium²⁸.

Jeśli chodzi o zakres obowiązków Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej wynikających z niniejszej normy to, zdaniem Sarneckiego, troska o „niepodzielność terytorium” nie oznacza działań przeciwdziałającym kolejnym rozbirom państwa, gdyż obowiązek takiego postępowania wynika z troski o suwerenność RP i o nienaruszalność jej terytorium. W tym przypadku, jakim jest troska o niepodzielność polskiego terytorium, Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej zobligowany jest do zapobiegnięcia sytuacji, w której doszłoby do dezintegracji terytorialnej państwa poprzez powstawanie, przykładowo, odrębnych, wykraczających poza konstytucyjne zasady decentralizacji władzy, porządków publicznych. Prezydent ma też przeciwdziałać próbom „zbyt mocnego wiązania się obszarów przygranicznych z zagranicznymi jednostkami terytorialnymi”, co nie stoi na przeszkodzie by takowe obszary ze sobą współpracowały na zasadach, które nie zagrażają niepodzielności Polski²⁹.

Zdaniem Piotra Tulei i Krzysztofa Kozłowskiego z tą sferą zadań Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej „związane są w sposób szczególny dwie grupy kompetencji: kompetencje wykonywane przez Prezydenta RP jako Zwierzchnika Sił Zbrojnych RP oraz kompetencje dotyczące stanów nadzwyczajnych”. Te ostatnie wykonywane są we współpracy z Radą Ministrów.

²⁷ M. Bożek, Współdziałanie Prezydenta RP i Rady Ministrów jako konstytucyjny warunek zapewnienia bezpieczeństwa w czasie stanu szczególnego zagrożenia, „Przeгляд Sejmovy”, 2(103)/2011, s. 83–106.

²⁸ W. Skrzydło, op. cit., s. 164.

²⁹ P. Sarnecki, Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej. Komentarz do przepisów, Zakamycze 2000, s. 33–34.

Współdziałanie z rządem może mieć charakter mniej lub bardziej sformalizowany, można tu wskazać choćby możliwość zwołania Rady Gabinetowej czy wykonywania kompetencji zastrzeżonych wyłącznie dla Prezydenta RP lub wykonywanych za kontrasygnatą³⁰. Należy przy tym pamiętać, że rola Prezydenta RP jako Zwierzchnika Sił Zbrojnych ma charakter symboliczny i polityczny i nie wiąże się z podległością w wymiarze administracyjnym³¹.

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej jest związany przysięgą, którą składa przed Zgromadzeniem Narodowym gdy obejmuje urząd. Zgodnie z treścią art. 130. Konstytucji jej treść brzmi: „obejmując z woli Narodu urząd Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, uroczyście przysięgam, że dochowam wierności postanowieniom Konstytucji, będę strzegł niezłomie godności Narodu, niepodległości i bezpieczeństwa Państwa, a dobro Ojczyzny oraz pomyślność obywateli będą dla mnie zawsze najwyższym nakazem” (możliwe jest dodanie zdania „tak mi dopomóż Bóg”). Nie ulega wątpliwości, że w pojęciu „niepodległość i bezpieczeństwo Państwa” zawiera się również integralność terytorialna Rzeczypospolitej.

Wykładnia przepisu art. 26. Konstytucji, mówiąca o tym, że Siły Zbrojne „służą” do „strzeżenia niepodległości i nienaruszalności” terytorium wskazuje, że są one narzędziem, którym Rzeczpospolita Polska może posłużyć się w celu realizacji wymienionych w przepisie zadań. Zdaniem Sarneckiego przepis ten odnosi się, między innymi, do „ochrony niepodzielności terytorium”³² a zatem wnioskować należy, że państwo polskie mogłoby posłużyć się nimi nie tylko w celu odparcia agresji innego państwa, ale również celem likwidacji zagrożeń odśrodkowych dążących do, przykładowo, utworzenia autonomii.

Warto też wspomnieć o zakazie podejmowania przez władze publiczne RP jakichkolwiek działań które prowadziłyby do, chociażby, cesji terytorialnych³³. Tuleja i Kozłowski dodają zaś, że „Prezydent RP powinien przeciwstawiać się wszelkim próbom cesji terytorium państwa oraz naruszeniom art. 3. Konstytucji RP, wyrażającym zasadę jednolitości państwa. Z przepisu tego wynika nakaz przeciwstawiania się próbom tworzenia państwa federalnego oraz nadawania części jego terytorium uprzywilejowanego statusu, przybierającego postać autonomii terytorialnej”³⁴.

Wreszcie, na podstawie Konstytucji możliwe jest ustawowe ograniczanie korzystania z wolności obywatelskich. Zgodnie z orzecznictwem Trybunału

³⁰ P. Tuleja, K. Kozłowski, *Konstytucja RP. Tom I. Komentarz do art. 87-243*, Warszawa 2016, s. 574.

³¹ A. Bień-Kacała, T. Kacała, *Zwierzchnictwo, kierowanie i dowodzenie w Siłach Zbrojnych RP na tle regulacji konstytucyjnej*, „Przeгляд Sejmowy” 2015, Nr 5(130), s. 43-44.

³² P. Sarnecki, *op. cit.*, s. 632.

³³ *Ibidem*, s. 232.

³⁴ P. Tuleja, K. Kozłowski, *op. cit.*, s. 574.

Konstytucyjnego ochrona niepodległości i nienaruszalności terytorium uzasadnia ograniczenie korzystania z wolności przysługującej jednostce. W swoim wyroku z 3 lipca 2001 roku K 3/01 Trybunał podkreślił, że „stoi na stanowisku, iż jeden z zasadniczych celów Rzeczypospolitej Polskiej, jakim jest ochrona niepodległości i nienaruszalności jej terytorium, uzasadnia wprowadzenie ograniczeń w wykonywaniu konstytucyjnych praw i wolności służących jednostkom. (...) Ze wszystkich przepisów ustawy zasadniczej, które przewidują limitowanie praw i wolności wynika wyraźnie, iż ograniczenie podstawowych praw jednostki może nastąpić tylko w drodze ustawy”³⁵. Zważywszy na fakt, że ustawa zasadnicza mówi o konieczności nie tylko ochrony terytorium Rzeczypospolitej Polskiej przed agresją państw trzecich, ale również przed zagrożeniami wewnętrznymi, takimi jak ruchy separatystyczne, nie sposób nie stwierdzić, że również w tego typu przypadkach ograniczanie praw i wolności było zgodne z Konstytucją.

2. Integralność terytorialna a konstytucje państw europejskich

2.1. Integralność terytorialna a cele państwa oraz podstawowe normy ustrojowe

Jak zostało już wskazane wyżej, niektóre z konstytucji europejskich zawierają katalog celów i zadań państwa, wśród których znajduje się obowiązek zapewnienia integralności terytorialnej. Oprócz wymienionych wcześniej, można wskazać również przykład Turcji.

Artykuł 5 tureckiej, określający zasadnicze cele i obowiązki państwa, wymienia następujące – „ochrona suwerenności i integralności Narodu Tureckiego, niepodzielności państwa oraz zasady republiki i demokracji; zapewnienie indywidualnego i społecznego dobrobytu, pokoju i szczęścia; dążenie do usunięcia politycznych, ekonomicznych i socjalnych przeszkód, które ograniczają podstawowe prawa i wolności obywatelskie, jako sprzecznych z zasadami sprawiedliwości oraz socjalnego państwa prawa; stworzenie warunków niezbędnych do duchowego i materialnego polepszenia bytu jednostki”³⁶. Nie sposób nie zauważyć, że ochrona integralności terytorialnej jest, w tym uporządkowaniu, celem kluczowym.

Również w normach regulujących ustrój terytorialny państwa odnaleźć możemy normy mówiące wprost o niepodzielności terytorium. Najlepszym przykładem jest art. 2 ust. 2 konstytucji Bułgarii („Integralność terytorialna Republiki Bułgarii jest nienaruszalna”) a także, wyrażony wprost, zakaz funkcjonowania w ramach republiki jednostek autonomicznych

³⁵ A. Biłgorajski, *Granice wolności wypowiedzi. Studium konstytucyjne*, Warszawa 2013, s. 224. Wyrok TK z 3 lipca 2001 r., K 3/01.

³⁶ W. Stańkiewicz, K. Gralak, *Konstytucja Republiki Tureckiej*, Warszawa 2013.

(art. 2 ust. 1)³⁷. W ramach instytucji tzw. *streitbare Demokratie*, umożliwiającej państwu ograniczanie swobody wypowiedzi i działalności stowarzyszeń oraz partii politycznych celem ochrony ustroju państwa (głównie zakazując działalności ugrupowań o charakterze totalitarnym czy używających przemocy w celu zdobycia władzy)³⁸ konstytucja bułgarska zakłada również zakaz działalności organizacji „których działalność skierowana jest przeciwko suwerenności, integralności terytorialnej kraju i jedności narodu” (art. 44 ust. 2)³⁹. Podobne przepisy zawiera konstytucja chorwacka, wedle której objęte są zakazem działalności stowarzyszenia, których aktywność zagrażałaby „przemocą demokratycznemu porządkowi konstytucyjnemu albo niepodległości, jedności i integralności terytorialnej Republiki Chorwacji” (art. 43)⁴⁰.

Inną wolnością obywatelską, która może być ograniczona – w celu zapewnienia integralności terytorialnej państwa – jest wolność prasy. Zgodnie z art. 14 greckiej konstytucji, decyzją prokuratora, dopuszczalna jest „konfiskata gazet po jej rozpowszechnieniu” w razie, między innymi, „publikacji ujawniającej informacje dotyczące składu, wyposażenia i rozmieszczenia sił zbrojnych lub fortyfikacji kraju, nakłaniającej do obalenia siłą istniejącego ustroju lub zagrażającej integralności terytorialnej państwa”⁴¹.

2.2. Integralność terytorialna a głowa państwa

Zapewnienie państwu integralności terytorialnej to jedno z podstawowych zadań głowy państwa, bez względu na formę ustroju państwa. Świadczy o tym wiele spośród europejskich konstytucji. Oprócz norm mówiących w sposób ogólny o odpowiedzialności monarchy bądź prezydenta za niepodzielność terytorium (przykładowo, zgodnie z art. 93 Konstytucji Chorwacji, „Prezydent Republiki odpowiada za obronę niepodległości i terytorialnej integralności Republiki Chorwacji”), ustawy zasadnicze zawierają bardziej szczegółowe normy⁴².

Wiele z nich zawiera tekst przysięgi składanej przez głowę państwa, w których zobowiązuje się ona, między innymi, do zachowania integralności terytorialnej. Przykładowo, król Belgii podczas ceremonii objęcia tronu ślubuje, że będzie „przestrzegać Konstytucji i praw ludu belgijskiego,

³⁷ J. Karp, *Konstytucja Republiki Bulgarii*, Warszawa 2012.

³⁸ M. Pach, *Niemiecka koncepcja demokracji zdolnej do obrony (zarys problematyki)*, „Przeegląd Konstytucyjny” 2017, Nr 2, s. 55–86.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ A. Garlicka, L. Garlicki, *Konstytucja Republiki Chorwacji*, Warszawa 2007.

⁴¹ *Konstytucja Grecji*, <http://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2015/10/Grecja_pol_010711.pdf> [dostęp on-line: 20.03.2018].

⁴² A. Garlicka, L. Garlicki, *op. cit.*

utrzymać niepodległość narodową i integralność terytorium⁴³. Podobnie, konstytucja luksemburska zawiera tekst przysięgi monarchy – „Przysięgam przestrzegać Konstytucji i ustaw Wielkiego Księstwa Luksemburga, zachowywać niepodległość narodową i integralność terytorialną oraz wolności publiczne i indywidualne”⁴⁴. Konstytucja Cypru przewiduje przysięgę prezydenta o treści – „Uroczycie przyrzekam wierność i poszanowanie Konstytucji i ustaw przyjętych na jej podstawie oraz zachowanie niepodległości i integralności terytorialnej Republiki Cypru”⁴⁵. Art. 13 Konstytucji Księstwa Liechtenstein stanowi z kolei, że „przed przyjęciem przysięgi wierności, każdy następca tronu, w formie pisemnej proklamacji, przysięga na swój książęcy honor i godność, iż będzie rządził Księstwem Liechtensteinu zgodnie z Konstytucją i innymi ustawami, zachowywał jego integralność oraz niepodzielnie i jednolicie przestrzegał jego suwerennych praw”⁴⁶.

Głowa państwa nie tylko, zazwyczaj, jest w europejskiej konstytucji zwierzchnikiem sił zbrojnych swojego kraju, ale może też posiadać pewne kompetencje ku temu, by ich użyć w celu ochrony integralności terytorialnej. Prezydent Chorwacji, zgodnie z art. 93 Konstytucji, w razie bezpośredniego zagrożenia niepodległości, integralności i bytu państwa może, za kontrasygnatą premiera, zarządzić użycie Sił Zbrojnych, mimo iż nie został wprowadzony stan wojny. Chorwacka głowa państwa może również, w przypadku zagrożenia integralności państwa, na wniosek premiera i za jego kontrasygnatą, wydawać rozporządzenia z mocą ustawy⁴⁷. To, czy taki stan zagrożenia niepodzielności terytorium zachodzi, podlega ocenie dokonywanej przez samego prezydenta⁴⁸. Przepis ten jest łudząco podobny do uregulowań z konstytucji francuskiej⁴⁹. Na mocy art. 16 francuskiej ustawy zasadniczej „jeżeli instytucje Republiki, niepodległość państwa, integralność jego terytorium bądź wykonywanie zobowiązań międzynarodowych są zagrożone w sposób poważny i bezpośredni oraz gdy regularne funkcjonowanie określonych w Konstytucji władz publicznych zostało przerwane, Prezydent Republiki podejmuje środki, jakich wymagają okoliczności po oficjalnej konsultacji premiera, przewodniczących izb i Rady Konstytucyjnej”⁵⁰.

⁴³ W. Skrzydło, *Konstytucja Królestwa Belgii*, Warszawa 2010.

⁴⁴ *Konstytucja Wielkiego Księstwa Luksemburga*, <http://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2016/01/Luksemburg_pol_010711.pdf> [dostęp online:20.03.2018].

⁴⁵ P. Osiewicz, *Konstytucja Republiki Cypryjskiej*, Warszawa 2013.

⁴⁶ S. Grabowska, *Konstytucja Księstwa Liechtensteinu*, Warszawa 2013.

⁴⁷ A. Garlicka, L. Garlicki, *op.cit.*

⁴⁸ M. Grzybowski, *Konstytucyjny system rządów Republiki Chorwacji [w:] Konstytucja - Rząd - Parlament. Księga jubileuszowa Profesora Jerzego Ciemniewskiego* (red. P. Radziejewicz, J. Wawrzyniak), Warszawa 2014, s. 115.

⁴⁹ *Ibidem.*

⁵⁰ W. Skrzydło, *Konstytucja Republiki Francuskiej*, Warszawa 2005.

2.3. Integralność terytorialna a parlament

Parlamenty wielu państw europejskich również mają za zadanie dbać o nienaruszalność integralności terytorialnej. Można tu wskazać różnego rodzaju instytucje.

Podstawową, podobnie jak w przypadku głowy państwa, jest treść przysięgi składanej przez parlamentarzystów. Każdy członek cypryjskiej Izby Reprezentantów składa ślubowanie o treści – „Uroczycie przyrzekam wierność i poszanowanie Konstytucji i ustaw przyjętych na jej podstawie oraz zachowanie niepodległości i integralności terytorialnej Republiki Cypru” (art. 69)⁵¹.

Parlament może mieć też wyłączną kompetencję do stanowienia przepisów mających wpływ na integralność terytorialną. Zgodnie z konstytucją belgijską „przyjęcie obcych oddziałów zbrojnych na służbę państwa, zajęcie części terytorium lub przemarsz obcych wojsk może nastąpić tylko na podstawie ustawy”⁵². Nie ulega wątpliwości, że obecność sił zbrojnych innego państwa może wpłynąć nie tylko na suwerenność państwa czy jego granice, ale również na integralność terytorialną.

2.4. Integralność terytorialna a siły zbrojne

Zapewnienie państwu integralności terytorialnej jest jednym z podstawowych zadań sił zbrojnych. Stanowią o tym przepisy konstytucyjne w wielu konstytucjach państw europejskich.

W konstytucji albańskiej znajduje się przepis mówiący o tym, że „siły zbrojne zapewniają niepodległość państwa oraz chronią jego integralność terytorialną i porządek konstytucyjny” (art. 12)⁵³. Z kolei zgodnie z art. 7 chorwackiej konstytucji „Siły Zbrojne Republiki Chorwacji chronią jej suwerenność i niepodległość oraz bronią jej integralności terytorialnej”⁵⁴. W obowiązującej od kilku lat konstytucji węgierskiej art. 45 stanowi, że „podstawowym zadaniem Wojska Węgierskiego jest obrona niepodległości Węgier, ich integralności terytorialnej i granic” a także inne, działania, o charakterze humanitarnym oraz wynikającym z zobowiązań prawnomiędzynarodowych⁵⁵. Z kolei konstytucja hiszpańska zakłada trzy podstawowe rodzaje zadań sił zbrojnych, tj. zapewnienie suwerenności i niezawisłości Hiszpanii, obronę jej integralności terytorialnej i porządku konstytucyjnego (art. 8 ust. 1)⁵⁶.

⁵¹ P. Osiewicz, *op. cit.*

⁵² W. Skrzydło, *op. cit.*

⁵³ *Konstytucja Albanii*, Warszawa 1997.

⁵⁴ A. Garlicka, L. Garlicki, *op. cit.*

⁵⁵ W. Brodziński, *Ustawa zasadnicza Węgier*, Warszawa 2012.

⁵⁶ *Konstytucja Hiszpanii*, <http://biblioteka.sejm.gov.pl/wp-content/uploads/2015/10/Hiszpania_pol_300612.pdf> [dostęp on-line: 20.03.2018].

3. Podsumowanie

Niewątpliwie, integralność terytorialna – rozumiana, jako utrzymanie zwierzchnictwa terytorialnego w dotychczasowych granicach państwa, nienaruszalność granic i nietykalność terytorium państwowego – i jej ochrona są wartością prawnomiędzynarodową, która w hierarchii priorytetów społeczności międzynarodowej jest postawiona wysoko. Doniosłość ochrony integralności terytorialnej państwa, gwarantowanej na gruncie prawnomiędzynarodowym wynika, jak się wydaje, z celu społeczności międzynarodowej jakim jest zachowanie stabilności ładu światowego. Usankcjonowana przez Kartę Narodów Zjednoczonych zasada ochrony integralności terytorialnej jest jednym z fundamentów kształtowania się stosunków międzynarodowych w XXI wieku.

Zasada ta jest sprzężona (definiowana, a zarazem współdziałająca) z zasadą zakazu stosowania siły oraz groźby jej użycia w stosunkach międzynarodowych, a także zasadą zakazu nabywania terytorium siłą. Ma chronić przed rozczłonkowaniem terytorium i bezpieczeństwem granic państwowych, jako wolnych od działań bezpośrednich i pośrednich nakierunkowanych na naruszenie niepodzielności terytorium państw.

Oczywiście zasada ochrony integralności terytorialnej nie jest normą nielimitowaną. Jej ograniczenie wynika z rozdziału VII Karty Narodów Zjednoczonych, który nadaje specjalne uprawnienia Radzie Bezpieczeństwa ONZ w zakresie utrzymania albo przywrócenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Uprawnienie to jest skierowane wobec stron konfliktu i polega na użyciu sił powietrznych, morskich lub lądowych, co jest bezpośrednim naruszeniem integralności terytorialnej. W takich jednak przypadkach bezprawność naruszenia zostaje wyłączona.

Jedną z fundamentalnych wartości prawa międzynarodowego, jakim jest integralność terytorialna państw, znalazła odzwierciedlenie w systemach konstytucyjnych poszczególnych państw, które jako jedne z głównych zadań postawionych przed aparatem państwowym stawiały ochronę niepodzielności terytorium.

Ochrona integralności terytorialnej, na gruncie konstytucyjnym, ma też chronić obowiązujący w danym państwie ustrój terytorialny, w szczególności przed – w niektórych rejonach Europy bardzo silnymi – tendencjami separatystycznymi, takimi jak, przykładowo, ruchy niepodległościowe w Katalonii, Kraju Basków czy w północnych częściach Włoch. Odpowiednie uregulowania w ustawach zasadniczych nakazują najważniejszym organom państwa troskę o niepodzielność państwa oraz nadają odpowiednie narzędzia do realizacji tego zadania.

Integralność terytorialna jest jedną z najważniejszych wartości z punktu widzenia interesów państwa, dlatego, z jednej strony, treść wielu

przysięg składanych przez głowy państwa bądź parlamentarzystów, zobowiązuje osoby piastujące te urzędy do podejmowania działań mających na celu zachowanie integralności, z drugiej zaś strony, konieczność ochrony jedności terytorium państwa umożliwia ograniczanie praw i wolności przysługujących jednostkom.

A B S T R A C T

The article indicates that the principle of protection of territorial integrity is one of the fundamental values that the public international law advocates. The concept of territorial integrity, its legal content, methods of violation, as well as possible limitations are described. The article indicates that the international legal guarantee of the territorial integrity of states is reflected in the constitutions of individual states that define the protection of territorial integrity as the main task of the constitutional organs of the state.

TOMASZ SŁAPCZYŃSKI

*Charakterystyka podmiotów podlegających
podatkowi dochodowemu od osób prawnych
oraz analiza strukturalna wpływów
podatkowych*

*Characteristics of entities subject to
corporation tax and structural analysis
of state tax revenues*

S T R E S Z C Z E N I E

Praca ma na celu ukazanie systemu podatku dochodowego od osób prawnych w Polsce. Podejmie ona próbę zaprezentowania zarówno ustawowych, doktrynalnych jak i praktycznych aspektów tego podatku w Polsce. Ponadto analizie poddane zostaną dane statystyczne z lat 2015-2017, porównujące wpływy i udziały poszczególnych podatków w dochodach budżetu państwa.

Wstęp

W dzisiejszych czasach podatki pełnią bardzo ważną rolę, dostarczają środków finansowych do budżetu państwa i zapewniają jego prawidłowe funkcjonowanie. Podatki stanowią najważniejsze źródło dochodów państwa. Aby państwo mogło się rozwijać i spełniać podstawowe obowiązki wobec swoich obywateli, musi mieć środki finansowe. Podatek dochodowy od osób prawnych z jednej strony stanowi obciążenie i pewną barierę dla rozwoju samych osób prawnych prowadzących działalność gospodarczą, ale także jest źródłem dochodów budżetu państwa.

Podatek dochodowy od osób prawnych został wprowadzony w Polsce wraz z ustanowieniem gospodarki wolnorynkowej. Przeszedł on przeszedł szereg ważnych transformacji, przede wszystkim po wejściu Polski do Unii Europejskiej. Stawki podatkowe, od początku lat dziewięćdziesiątych były systematycznie zmniejszane. Dogodny podatek dochodowy przyciąga także inwestorów zagranicznych, dla których aspekt związany z łatwym

rozliczaniem się z fiskusem, jest jednym z kluczowych. Praca ma na celu przybliżenie problematyki polskiego podatku dochodowego od osób prawnych. Podejmuje próbę ujęcia problemów związanych z zarządzaniem podatkami w przedsiębiorstwie, ze stosowaniem ulg i zwolnień przez przedsiębiorców. A także problemy związane z dochodami państwa z podatku dochodowego od osób prawnych oraz z wpływami utraconymi przez stosowanie ulg i zwolnień. Analizie poddane zostaną dane dotyczące dochodów państwa z poszczególnych podatków oraz ilość podmiotów podlegających podatkowi w latach 2015-2016 oraz ich wpływ na dochody.

Zawiera ona problematykę konstrukcji polskiego podatku dochodowego od osób prawnych. Obejmuje problemy związane z podmiotem, przedmiotem, podstawą podatku dochodowego od osób prawnych, skalą i stawki podatkowe oraz zwolnienia i ulgi od podatku dochodowego od osób prawnych oraz podsumowanie skuteczności i przychylności dla przedsiębiorców przepisów tego podatku. Praca oparta jest na podstawie krytycznej analizy literatury przedmiotu.

W rozdziale pierwszym zostanie zaprezentowane doktrynalne, teoretyczne pojęcie podatku oraz zostanie omówiona istota i znaczenie omawianego podatku.

Rozdział drugim scharakteryzuje zakres przedmiotowy i podmiotowy podatku dochodowego od osób prawnych.

Rozdział trzeci przedstawi informacje dotyczące podstawy opodatkowania podatkiem dochodowym od osób prawnych oraz obowiązujące stawki podatkowe.

W rozdziale czwarty zostaną natomiast przedstawione obowiązujące zwolnienia i ulgi od podatku dochodowego od osób prawnych.

Rozdział piątym scharakteryzuje ustawowe obowiązki podatników i płatników podatku dochodowego od osób prawnych.

Rozdział szósty podejmie próbę analizy statystycznej dochodów z podatku dochodowego od osób prawnych.

Praca ma na celu wykazanie zależności pomiędzy wielkością dochodów z podatku dochodowego a ilością podmiotów podlegających opodatkowaniu.

1. Podatek dochodowy od osób prawnych, istota i znaczenie

Podatek jest kategorią niewątpliwie ekonomiczną, inne nauki pomagają lepiej zrozumieć kwestie z nim związane. Nauki prawne pomagają uporządkować system podatkowy, za pomocą przepisów prawa. Definicja podatku w ujęciu doktrynalnym ukształtowała podatek, jako „świadczenie pieniężne na rzecz podmiotu prawa publicznego, czyli państwa lub

samorządu, jednostronnie przez ten podmiot ustalonego o charakterze ogólnym, zasadniczym, bezzwrotnym, nieodpłatnym i przymusowym.”¹. Artykuł 6 Ordynacji Podatkowej definiuje podatek, „jako publicznoprawne nieodpłatne przymusowe oraz bezzwrotne świadczenie pieniężne na rzecz Skarbu Państwa, województwa, powiatu lub gminy, które wynika z ustawy podatkowej.”². Definicja doktrynalna i definicja ustawowa są do siebie treściowo zbliżone i posiadają pokrywające się cechy.

Podatek dochodowy od osób prawnych jest w Polsce uregulowany w ustawie z 15 II 1992 roku o podatku dochodowym od osób prawnych (Dz.U. 2000 r. Nr 54, poz. 645, ze zm.) oraz rozporządzeniem Ministra Finansów z 16 V 2005 r. w sprawie określania krajów i terytoriów stosujących szkodliwą konkurencję podatkową, dla celów podatku dochodowego od osób prawnych (Dz.U. Nr 94, poz. 791).

Podatek dochodowy od osób prawnych w znacznym stopniu różni się od podatku dochodowego od osób fizycznych. Podatek dochodowy od osób prawnych nie uwzględnia sytuacji osobistej podatnika. Nie uwzględnia się minimum wolnego od podatku, jako minimum egzystencji. Nie różnicuje się stawek podatkowych w zależności od wielkości przychodów generowanych przez spółkę. Skala w podatku dochodowym od osób prawnych jest proporcjonalna. Podatek ten ma charakter rzeczowy, podstawą opodatkowania jest zysk bilansowy ustalany na podstawie prowadzonej przez przedsiębiorstwo księgowości. Opodatkowanie podatkiem dochodowym od osób prawnych zysku bilansowego powoduje, że już raz opodatkowany zysk, jest następnie opodatkowywany podatkiem dochodowym od osób fizycznych, jako osobisty dochód poszczególnych udziałowców, który otrzymują dywidendy. Ważną kwestią jest także zjawisko podwójnego opodatkowania, występujące przy przedsiębiorstwach, które prowadzą działalność w kilku krajach jednocześnie. Podatek dochodowy od osób prawnych jest podatkiem obligatoryjnym, bezpośrednim, o charakterze rzeczowym i dochodowym. Jest podatkiem państwowym, ale zasila także budżet samorządu terytorialnego. Obliczany jest zazwyczaj przez podatnika³. Zasada równości w podatku dochodowym od osób prawnych oznacza, że wszyscy podatnicy są traktowani tak samo, bez względu na źródło uzyskiwanego dochodu i rodzaj działalności, jaka przedsiębiorstwo wykonuje. Zasada powszechności w podatku dochodowym od osób prawnych, odnosi się do podmiotu i przedmiotu podatku. Zasada powszechności podmiotowej oznacza, że podatek ten ma zastosowanie do wszystkich podmiotów nim objętych, to znaczy do osób

¹ W. Wójtowicz i inni, *Zarys prawa finansowego*, Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2009, s. 131.

² Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Ordynacja podatkowa, (Dz.U. z 2005 r., Nr 8, poz. 60, ze zm.), art. 6.

³ W. Wójtowicz i inni, *Zarys prawa finansowego...*, s. 298–299.

prawnych oraz jednostek organizacyjnych, które temu podatkowi podlegają, bez ulg i zwolnień z tego podatku. Zasada powszechności podmiotowej nie jest w chwili obecnej całkowicie przestrzegana na terytorium RP. Zasada powszechności przedmiotowej oznacza, że podatki powinny być płacone bez względu na przedmiot działalności prowadzonej przez przedsiębiorstwo. Zasada powszechności przedmiotowej także nie jest w Polsce w pełni przestrzegana. Katalog ulg i zwolnień zmienia się bardzo często ze względu na aspekty polityczne i koncepcje przyjmowane przez polskiego ustawodawcę⁴.

2. Zakres podmiotowy i przedmiotowy podatku

Podmiotem podatku dochodowego od osób prawnych są wszystkie osoby prawne, bez względu na ich formę organizacyjną, a także spółki kapitałowe w organizacji oraz spółdzielnie. Podmiotem podatku dochodowego od osób prawnych są także jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej, nie dotyczy to jednak spółek niemających osobowości prawnej, w których podatnikami są osoby fizyczne tworzące spółkę. Do spółek niemających osobowości prawnej zalicza się, spółkę cywilną, spółkę jawną, spółkę komandytową, spółkę partnerską i spółkę komandytowo-akcyjną⁵.

Osoba prawna to skarbnik państwa i jednostki organizacyjne, którym przepisy szczególne przyznają osobowość prawną. Posiadanie osobowości prawnej może wynikać bezpośrednio z ustawy lub z faktu wpisania danej jednostki do właściwego rejestru⁶. Osoba prawna, która nie zostaje utworzona na mocy ustawy, uzyskuje osobowość prawną z momentem wpisu do właściwego rejestru⁷.

W 1996 roku wprowadzono możliwość, aby podatnikami podatku dochodowego od osób prawnych były tak zwane podatkowe grupy kapitałowe. Podatkowa grupa kapitałowa to grupa, co najmniej dwóch spółek prawa handlowego, które mają osobowość prawną i pozostają ze sobą w związku kapitałowym. Aby spółki mogły być podmiotem podatku dochodowego od osób prawnych muszą spełniać następujące warunki:⁸

- a) Mając siedzibę na terenie Polski, muszą posiadać odpowiedni kapitał zakładowy, na każdą ze spółek musi przypadać, co najmniej 1.000.000 PLN,

⁴ *Ibidem*, s.298–299.

⁵ A. Bryńska, W. Dmoch, *Podatek Dochodowy od osób prawnych*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2001, s. 37.

⁶ Ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r., Ustawa Kodeks Cywilny, (Dz.U. z 1964 r. Nr 16, poz. 93, ze zm.), art. 33.

⁷ A. Bryńska, W. Dmoch, *op. cit.*, s. 2.

⁸ Ustawa z dnia 15 lutego 1992 r. Ustawa o podatku dochodowym od osób prawnych, (Dz.U. z 2000 r. Nr 54, poz. 654, ze zm.) art. 1a, zwana dalej UoPDP.

- b) Jedna ze spółek, zwana spółką dominującą, musi posiadać bezpośredni udział wyższy lub równy 95%, w spółkach zależnych, Dotyczy to także kapitału, który nie został przeznaczony do preferencyjnego rozdysponowania w ramach procesu prywatyzacji,
 - c) Grupa kapitałowa nie ma zaległych zobowiązań na rzecz budżetu państwa, a jeśli takie zaległości istnieją ma obowiązek uregulować je w ciągu czternastu dni,
 - d) Żadna ze spółek zależnych nie posiada udziałów w kapitałach innych spółek zależnych wchodzących w skład danej podatkowej grupy kapitałowej,
 - e) Grupa kapitałowa jest zobowiązana zawrzeć umowę o utworzeniu grupy kapitałowej w formie aktu notarialnego, umowa musi być zawarta na okres, co najmniej trzech lat. Umowa taka, musi być także zarejestrowana przez naczelnika urzędu skarbowego,
 - f) Po utworzeniu grupy spółka musi przez cały czas spełniać warunki, które są wymagane do jej istnienia,
 - g) Poziom dochodowości w każdym następnym roku obrotowym musi być większy bądź równy 3%,
 - h) Nie może korzystać z ulg ani zwolnień na podstawie ustaw odrębnych.
 - i) Nie może pozostawać w jakichkolwiek związkach z innymi podmiotami niewchodzącymi w skład podatkowej grupy kapitałowej, które prowadziłyby do wykazania mniejszych dochodów do opodatkowania.
- Należy także zaznaczyć, że spółki wchodzące w skład podatkowej grupy kapitałowej, za zobowiązania spółki odpowiadają solidarnie. Umowa o utworzeniu podatkowej grupy kapitałowej musi zawierać, co najmniej:⁹
- a) Wykaz spółek tworzących podatkową grupę kapitałową oraz wysokość ich kapitału zakładowego,
 - b) Informację o udziałowcach (akcjonariuszach) i wysokości ich udziału w kapitale zakładowym w spółce dominującej i w spółkach zależnych tworzących podatkową grupę kapitałową, posiadających, co najmniej 5% udziałów (akcji) tych spółek,
 - c) Określenie czasu trwania umowy,
 - d) Wskazanie spółki reprezentującej podatkową grupę kapitałową w zakresie obowiązków wynikających z ustawy oraz z przepisów ordynacji podatkowej,
 - e) Określenie przyjętego roku podatkowego.
 - f) Aby spółka była zobowiązana do płacenia podatków, musi uzyskiwać dochód. Podatkowi dochodowemu od osób prawnych, nie podlegają dochody uzyskiwane z:¹⁰

⁹ UoPDP, art. 1a., ust. 1-5.

¹⁰ W. Wójtowicz i inni, *Zarys prawa finansowego...*, s. 301.

- g) Czynności, które nie mogą być przedmiotem prawnie skutecznej umowy,
- e) Z działalności rolnej lub leśnej, gdyż od takiej działalności pobierany jest podatek rolny lub leśny,
- f) Objęte podatkiem tonażowym.

Stworzenie podatkowej grupy kapitałowej ma na celu ustanowić przywilej podatkowy polegający na możliwości łączenia strat i dochodów spółek wchodzących w skład podatkowej grupy kapitałowej. Spółka, która ponosi stratę nie musi jej rozliczać przez pięć lat, zdarza się, iż spółka w następnych pięciu latach nie uzyska dostatecznej ilości dochodu, aby odliczyć poniesioną stratę. Taka spółka należąca do podatkowej grupy kapitałowej, ma możliwość rozliczenia straty w ciągu roku. Holding, do którego należy spółka ponosząca stratę odprowadza dzięki temu niższy podatek. Jednak korzystanie ze wszystkich przywilejów, jakie zostały przyznane podatkowej grupie podatkowej, są obwarowane licznymi i bardzo restrykcyjnymi warunkami. Struktura podatkowej grupy kapitałowej, ma na celu służyć kumulacji dochodów i strat podatkowych, spółek wchodzących w skład grupy, co prowadzi w konsekwencji do obniżenia wysokości podatku dochodowego. Spółki wchodzące w skład podatkowej grupy kapitałowej, uzyskujące dochody z udziałów od spółek należących do grupy, zwolnione są od podatku od tych zysków. Po rejestracji umowy w urzędzie skarbowym i otrzymaniu statusu podatnika, podatkowa grupa kapitałowa nie może być rozszerzona o inne spółki. Ustawa nie zakazuje natomiast wystąpienia ze spółki. Wszelkie zmiany w kapitale akcyjnym (zakładowym) oraz zmiany umowy, należy zgłosić do odpowiedniego urzędu skarbowego. W razie wystąpienia zmian w stanie faktycznym lub prawnym, które naruszają istotne warunki utworzenia i funkcjonowania podatkowej grupy kapitałowej, podmiot traci taki status. Wynika z tego wniosek, iż podatkowa grupa kapitałowa może dowolnie zmieniać umowę, byleby zmiana ta nie łamała warunków istnienia grupy. Informacja o utworzeniu lub o wykreśleniu podatkowej grupy kapitałowej, podlega ogłoszeniu w monitorze sądowym i gospodarczym. Grupa traci swój status, gdy zachodzą w niej zmiany naruszające warunki uznania jej za podatnika podatku dochodowego. Płatnikiem w podatkowej grupie kapitałowej jest spółka reprezentująca grupę. Do obowiązków tej spółki należy obliczanie, pobieranie i wpłacanie podatku oraz zaliczek na podatek dochodowy do urzędu skarbowego¹¹.

Podatkiem dochodowym od osób prawnych są natomiast objęte dochody z działów specjalnych produkcji rolnej, głównie uprawy i hodowla zwierząt, imiennie wymienione w ustawie. W podatku dochodowym od osób

¹¹ A. Bryńska, W. Dmoch, *op. cit.*, s. 10–15.

prawnych wyróżnia się nieograniczony i ograniczony obowiązek podatkowy. Nieograniczonemu obowiązkowi podatkowemu podlegają podmioty, których siedziba lub zarząd znajduje się na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. Oznacz to, że obowiązek podatkowy obejmuje całość ich dochodów bez względu na miejsce ich osiągnięcia. Ograniczonemu obowiązkowi podatkowemu podlegają natomiast podatnicy, których siedziba lub zarząd znajduje się poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej. W takim wypadku podatkowi dochodowemu od osób prawnych podlegają tylko te dochody, które zostały uzyskane na terenie Polski. Warto podkreślić, że za terytorium Rzeczypospolitej Polskiej uważa się także strefę ekonomiczną, położoną poza morzem terytorialnym, w której Rzeczpospolita Polska wykonuje prawa do eksploatacji oraz badań dna morskiego i zasobów naturalnych.

Zakres podmiotowy podatku to podmioty, które podlegają obowiązkowi podatkowemu dotyczącemu podatku dochodowego od osób prawnych. Zakres podmiotowy jest ograniczony poprzez zwolnienia podmiotowe. Od podatku został zwolniony Narodowy Bank Polski, fundusze celowe oraz przedsiębiorstwa międzynarodowe i inne podmioty gospodarcze, które zostały utworzone na podstawie porozumień i umów międzynarodowych. Od podatku zwolniony jest także Skarb Państwa, jednostki samorządu terytorialnego oraz jednostki budżetowe. Zwolnieniu podlegają także fundusze inwestycyjne, fundusze emerytalne oraz Zakład Ubezpieczeń Społecznych. Pewne zwolnienia podmiotowe są uzasadnione, biorąc pod uwagę funkcje pomiotów zwolnionych¹².

Podstawą opodatkowania podatkiem dochodowym od osób prawnych jest dochód, bez względu na jego źródło.

Jednak, w niektórych imiennie wskazanych w ustawie sytuacjach, podstawą obliczenia podatku jest przychód podatnika z określonej działalności. Taka sytuacja występuje w przypadku, gdy przedmiotem opodatkowania jest przychód pochodzący z:¹³

- a) Praw autorskich lub pokrewnych, praw wynalazczych, praw do znaków towarowych i wzorów zdobniczych, które należą do podmiotów podlegających ograniczonemu obowiązkowi podatkowemu,
- b) Świadczenia usług w zakresie księgowości, usług doradczych oraz usług prawniczych,
- c) Przychód pochodzący z dywidend i udziałów w zyskach osób prawnych mających siedzibę na terenie Rzeczypospolitej Polskiej.

Dochód, jest to nadwyżka wszystkich przychodów nad kosztami jej uzyskania. Jednak, gdy spółka osiągnie stratę w danym roku podatkowym,

¹² UoPDP, art. 6.

¹³ W. Wójtowicz i inni, *Zarys prawa finansowego...*, s. 305.

może to uwzględnić w ciągu następnych pięciu lat bilansowych. Podczas ustalania wielkości dochodu, nie uwzględnia się dochodów opodatkowanych odrębnie oraz dochodów niepodlegających podatkowi dochodowemu. Podatek dochodowy od osób prawnych, oblicza się za pełny rok podatkowy danej spółki. Rokiem podatkowym jest rok kalendarzowy albo dwanaście kolejnych miesięcy. Gdy spółka ustali rok podatkowy, inny niż rok kalendarzowy, jest obowiązana zgłosić ten fakt do właściwego Urzędu Skarbowego. Ustalenie wielkości dochodu następuje na podstawie prowadzonej przez spółkę księgowości, pozwala ona na ustalenie rzeczywistych kosztów uzyskania przychodu. Szacunkową metodę ustalania kosztów stosuje się wyjątkowo, gdy nie ma możliwości rzeczywistego ustalenia kosztów. Do dochodów podlegających opodatkowaniu zalicza się udziały w zyskach w postaci dywidend oraz dochód przeznaczony na powiększenie kapitału zakładowego (akcyjnego), dochód z umorzenia udziałów, akcji oraz wartość majątku związanego z likwidacją spółki¹⁴. Ustawa o podatku dochodowym od osób prawnych szczegółowo określa sposoby i zasady ustalania przychodów z różnych, poszczególnych źródeł¹⁵. Do przychodów w rozumieniu ustawy zalicza się między innymi:¹⁶

- a) Otrzymane pieniądze,
- b) Otrzymane wartości pieniężne,
- c) Różnice kursowe,
- d) Wartość otrzymanych nieodpłatnie świadczeń,
- e) Przychody świadczone w naturze,
- f) Kwoty należne związane z działami specjalnymi produkcji rolnej.

W przypadku przychodów otrzymywanych z zagranicy oblicza się różnicę pomiędzy dniem uzyskania należności, a dniem jej realnego wpływu na konto spółki. Istotna jest przy tym rola banku, który świadczył usługi, ponieważ to on przeliczał walutę po ustalonym przez siebie kursie. Do przychodu nie wlicza się pieniędzy pobranych za wykonanie przysługujących zobowiązań, nie wlicza się także otrzymanych kredytów i pożyczek. Wartość nieodpłatnych świadczeń na rzecz spółki, ustala się w jej wartości godziwej i to ona stanowi przychód. Wartość świadczeń na rzecz spółki w naturze, określa się na podstawie przeciętnych cen stosowanych w obrocie za tego samego rodzaju świadczenia. Natomiast wartość nieodpłatnie udostępnianych nieruchomości określa się, według przeciętnych cen za najem nieruchomości takiego rodzaju. Nieodpłatne udostępnienie nieruchomości do korzystania przez spółkę, które nie jest źródłem uzyskania przychodu może nastąpić, gdy nieruchomość jest wykorzystywana na

¹⁴ *Ibidem*, s. 305–306.

¹⁵ UoPDP, art. 11 i 12.

¹⁶ *Ibidem*, art. 11 i 12.

cele oświatowe, ochrony zdrowia, działalności dobroczynnej lub kulturowej. Podczas gdy spółka sprzedaje nieruchomości, przychodem dla celów podatkowych jest wartość sprzedaży określona w umowie. Jednak, gdy cena odbiega znacznie od wartości rynkowej cenę może ustalić biegły powołany przez Urząd Skarbowy. Gdy cena nieruchomości zawarta w umowie odbiega od ceny rynkowej, ustalonej przez biegłego o 33%, wtedy kosztami wyceny obciąża się spółkę, która była sprzedawcą¹⁷.

Aby można było ustalić dochód przeznaczony do opodatkowania, trzeba od przychodów odjąć koszty ich uzyskania. Do kosztów uzyskania przychodów zalicza się te koszty, które zostały poniesione w celu uzyskania osiągnięcia przychodów oraz koszty, które służyły zabezpieczeniu i zachowaniu źródeł przychodów. Najważniejszym sposobem ustalania kosztów jest metoda kosztów rzeczywistych, wynikająca z prowadzonej rachunkowości. W wyjątkowych sytuacjach zachodzi konieczność oszacowania kosztów. Koszty ponoszone przez przedsiębiorstwo dzieli się na koszty potrącalne i koszty niepotrącalne. Koszty potrącalne mogą być uznawane za koszty uzyskania przychodów dla celów podatkowych natomiast koszty niepotrącalne nie¹⁸.

Wydatki potrącalne dzieli się natomiast na wydatki konieczne oraz na wydatki pożyteczne. Wydatki konieczne to wydatki, które trzeba ponieść, aby uzyskać przychód. Do wydatków koniecznych należą:¹⁹

- a) Koszty rzeczowe, do których zalicza się koszty materiałów, produktów, surowców, koszty produkcji, transportu i tym podobne,
- b) Koszty osobowe związane z ludzką pracą, wypłaty dla pracowników składki i inne obowiązkowe świadczenia pracownicze,
- c) Koszty finansowe, do których zalicza się koszty niezwiązane z kosztami osobowymi ani rzeczowymi, a które także są kosztami koniecznymi. Są to koszty amortyzacji, odpisów aktualizacyjnych, koszty przekazywane na tworzenie obowiązkowych funduszy.

Koszty pożyteczne to koszty, które mogą przyczynić się do zwiększenia przychodów przedsiębiorstwa i poprawić jego funkcjonowanie. Do kosztów pożytecznych należą wydatki poniesione na promocję, na badania prowadzone przez przedsiębiorstwo oraz wydatki na wdrażanie nowych technologii. Koszty konieczne i koszty pożyteczne są kosztami odliczanymi od przychodu, wpływają one na wielkość dochodu a tym samym na wielkość płaconego przez przedsiębiorstwo podatku.

¹⁷ W. Wójtowicz i inni, *Zarys prawa finansowego*, Wyd. Wolters Kluwer, Warszawa 2009, s. 305.

¹⁸ I. Krawczyk, *Podatek dochodowy od osób prawnych*, Dom Wydawniczy ABC, 2002, s. 269.

¹⁹ W. Wójtowicz i inni, *Zarys...*, s. 305.

3. Podstawa opodatkowania i stawki podatkowe

Aby dokonać obliczenia wysokości podatku, należy ustalić najpierw podstawę opodatkowania, która jest różnicą przychodów uzyskiwanych przez spółkę oraz kosztów, które podlegają odjęciu. Podstawę opodatkowania podatkiem dochodowym od osób prawnych stanowi łączny dochód uzyskiwany przez podatnika, ze źródeł przychodów objętych tym podatkiem, w trakcie roku podatkowego. Podstawą opodatkowania jest przychód, gdy:²⁰

- a) Przychody uzyskiwane są przez nierezydentów, na terenie Rzeczypospolitej Polskiej z praw wynalazczych, praw autorskich i pokrewnych,
- b) Przychody uzyskiwane są z dywidend, i z tytułu udziału w zyskach osoby prawnej mającej siedzibę na terenie Rzeczypospolitej Polskiej.

Podstawa opodatkowania może być pomniejszona o kwoty, które stanowią ulgi podatkowe. Ulgami są „przewidziane w przepisach prawa podatkowego zwolnienia, odliczenia, obniżki albo zmniejszenia, których zastosowanie powoduje obniżenie podstawy opodatkowania lub wysokości podatku.”²¹ Art. 18. ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych stanowi, że podstawą opodatkowania stanowi dochód po odliczeniu:²²

- a) Darowizn – łącznie do wysokości nieprzekraczającej 10% dochodu,
- b) W bankach – 20% kwoty kredytów (pożyczek) umorzonych w związku z realizacją programu restrukturyzacji,
- c) Darowizny na cele kultu religijnego oraz działalność charytatywno-opiekuńczą, obrony narodowej, bezpieczeństwa publicznego, dobroczynnego, ochrony środowiska, cele związane z budownictwem mieszkaniowym w samorządzie terytorialnym, na budowę strażnic jednostek ochrony przeciwpożarowej,
- d) Kwoty równe funduszowi wynagrodzeń przysługujących osobom pozbawionym wolności, zatrudnionym u podatnika innego niż przywiązany zakład pracy.

Odliczeniu nie podlegają darowizny na rzecz:²³

- a) osób fizycznych,
- b) osób prawnych oraz jednostek organizacyjnych niemających osobowości prawnej, prowadzących działalność gospodarczą polegającą na wytwarzaniu wyrobów przemysłu elektronicznego, paliwowego, tytoniowego, spirytusowego, winiarskiego, piwowarskiego, a także

²⁰ *Ibidem*, s. 308.

²¹ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. Ordynacja podatkowa (Dz.U. z 2005 r. Nr 8, poz. 60, ze zm.), art. 3., ust. 6.

²² UoPDP, art. 18.

²³ I. Krawczyk, *Podatek dochodowy od osób prawnych*, Dom Wydawniczy ABC, 2002, s. 739–740.

pozostałych wyrobów alkoholowych o zawartości alkoholu powyżej 1,5%, oraz wyrobów z metali szlachetnych albo z udziałem tych metali, lub handlu tymi wyrobami,

Jeżeli przedmiotem darowizny są towary lub usługi opodatkowane podatkiem od towarów i usług, przez pojęcie kwoty darowizny rozumie się wartość towaru uwzględniającą należny podatek od towarów i usług. Aby jednak można było odliczyć darowiznę na rzecz ulgi, w podatku dochodowym od osób prawnych, musi być ona udokumentowana dowodem wpłaty na rachunek bankowy podmiotu obdarowanego. Gdy przedmiotem darowizny jest inna rzecz niż pieniądze, trzeba udokumentować to poświadczeniem, z którego wynika wartość darowizny i to, że obdarowany darowiznę przyjął²⁴.

Jeżeli podatnicy, osiągają dochody (przychody) także poza terytorium Rzeczypospolitej Polskiej i dochody te podlegają opodatkowaniu w państwach obcych, dochody (przychody) te łączy się z dochodami (przychodami) osiąganymi na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej. W tym wypadku od podatku obliczonego od łącznej sumy dochodów, odlicza się kwotę równą podatkowi zapłaconemu w obcym państwie. Kwota odliczenia nie może jednak przekroczyć tej części podatku obliczonego przed dokonaniem odliczenia, która proporcjonalnie przypada na dochód uzyskany w obcym państwie. W przypadku, gdy:²⁵

- a) Spółka posiadająca osobowość prawną, mająca siedzibę lub zarząd na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej uzyskuje dochody z tytułu dywidend oraz inne przychody, z tytułu udziału w zyskach osoby prawnej,
- b) Dochody, uzyskiwane są z tytułu udziału w zyskach spółki podlegającej opodatkowaniu podatkiem dochodowym od całości swoich dochodów, bez względu na miejsce ich osiągnięcia, na terytorium państwa, z którym Rzeczpospolita Polska posiada obowiązującą umowę o unikaniu podwójnego opodatkowania, niebędącego państwem członkowskim Unii Europejskiej lub innym państwem należącym do Europejskiego Obszaru Gospodarczego albo Konfederacją Szwajcarską,
- c) Spółka, która posiada w kapitale spółki, bezpośrednio nie mniej niż 75% udziałów (akcji).

Skala podatkowa w podatku dochodowym od osób prawnych jest skalą proporcjonalną. Stawki są wyrażone procentowo w zależności od tego czy podstawą do obliczenia podatku jest dochód czy przychód podatnika.

²⁴ UoPDP, art. 18.

²⁵ UoPDP, art. 20, ust. 1.

Osoby prawne będące nierezydentami, które uzyskują w Polsce przychody z tytułu praw autorskich i pokrewnych patentów i licencji i innych praw wymienionych w ustawie płacą podatek z przychodów uzyskanych w Polsce. Taka sama stawka podatku dochodowego obowiązuje nierezydentów świadczących na terenie RP usług z zakresu doradztwa, usług księgowych, prawnych i reklamowych. Nierezydenci świadczący usługi w zakresie żegluga powietrznej i morskiej płacą 10% podatku od swoich przychodów.

Stawka podstawowa podatku dochodowego od osób prawnych wynosi 19%, poza nielicznymi wyjątkami wskazanymi w ustawie. Jeżeli organy podatkowe lub organy kontroli skarbowej określą dochód podatnika w wysokości wyższej (stratę w wysokości niższej), niż zadeklarowana przez podatnika w związku z dokonaniem transakcji, a podatnik nie przedstawi tym organom wymaganej przez te przepisy dokumentacji podatkowej - różnicę między dochodem zadeklarowanym przez podatnika, a określonym przez te organy opodatkowuje się stawką 50%²⁶.

4. Zwolnienia od podatku dochodowego od osób prawnych

Zwolnienia przedmiotowe istotnie ograniczają zasadę powszechności podatku. Mają one bardzo ważne znaczenie dla ustalenia przedmiotu opodatkowania. Zwolnienia przedmiotowe są nieustannie zmieniane, zarówno ich treść jak i sam zakres podmiotów nimi objętych. Co znacznie utrudnia funkcjonowanie przedsiębiorstw, jak i organów pobierających podatek. Niestabilność przepisów, może działać zniechęcająco na inwestorów zagranicznych. Zwolnienia przedmiotowe można podzielić na dwie podstawowe grupy. Zwolnienia o charakterze stymulacyjnym oraz zwolnienia o charakterze gospodarczym. Pierwsza grupa zwolnień ma zachęcać określone podmioty, do określonego typu zachowań. Są to działania mające wywołać pozytywny wydzźwięk społeczny lub gospodarczy. Zwolnienia o charakterze gospodarczym to zwolnienia mające na celu rozwój gospodarczy. Zwolnienia z podatku dochodowego od osób prawnych, o charakterze społecznym, to zwolnienia obejmujące swoim zakresem działalność w zakresie wyższej użyteczności publicznej.

Zwolnione z podatku dochodowego są dochody ze wskazanej wyżej działalności, jeśli dochody te są przeznaczane na rozwój i środki trwałe nabywane dla danej jednostki. Zwolnieniom przedmiotowym podlegają także osoby prawne i inne jednostki organizacyjne, które na podstawie porozumień i umów międzynarodowych są objęte zwolnieniem. Podatkowi

²⁶ UoPDP, art. 19, ust. 1, pkt. 4.

dochodowemu od osób prawnych, w ramach wyłączenia przedmiotowego, nie podlegają także:²⁷

- a) przychody z działalności rolniczej, z wyjątkiem dochodów z działów specjalnych produkcji rolnej,
- b) Przychody z gospodarki leśnej w rozumieniu ustawy o lasach,
- c) Przychody wynikających z czynności, które nie mogą być przedmiotem prawnie skutecznej umowy,
- d) Przychody (dochodów) armatora opodatkowanych na zasadach wynikających z ustawy z dnia 24 sierpnia 2006 r. o podatku tonażowym.

„Działalnością rolniczą, jest działalność polegająca na wytwarzaniu produktów roślinnych lub zwierzęcych w stanie nieprzetworzonym, z własnych upraw albo hodowli lub chowu, w tym również produkcja materiału siewnego, szkółkarskiego, hodowlanego oraz reprodukcyjnego, produkcja warzywnicza gruntowa, szklarniowa i pod folią. Produkcja roślin ozdobnych, grzybów uprawnych i sadownicza, hodowla i produkcja materiału zarodowego zwierząt, ptactwa i owadów użytkowych, produkcja zwierzęca typu przemysłowo-fermowego oraz hodowla ryb.”²⁸

5. Obowiązki podatników i płatników

Podatek dochodowy od osób prawnych, najczęściej obliczany jest przez samego podatnika. Istnieją jednak sytuacje, w których obowiązek obliczenia i pobrania podatku spoczywa na płatniku. Taka sytuacja zachodzi, gdy opodatkowaniu podlega dochód. Uzyskiwany w Polsce przez osoby prawne objęte ograniczonym obowiązkiem podatkowym z tytułu praw autorskich i pokrewnych, praw wynalazczych, praw do znaków towarowych i wzorów zdobniczych, udostępniania tajemnicy receptury i innych tytułów wskazanych w ustawie. Płatnikiem w takiej sytuacji jest przedsiębiorca, który dokonywał wypłaty środków finansowych na podstawie wyżej wymienionych tytułów. Podatek pobierany od udziału w zyskach innej osoby prawnej, której siedziba znajduje się na terenie Rzeczypospolitej Polskiej. Płatnikiem w zaistniałej sytuacji jest spółka, która wypłaca zyski innym podmiotom²⁹.

Płatnik jest zobowiązany przekazać podatek, który pobrał od podatnika na rachunek właściwego Urzędu Skarbowego, w terminie do siódmego

²⁷ UoPDP, art. 2.

²⁸ I. Krawczyk, *Podatek dochodowy od osób prawnych*, Dom Wydawniczy ABC, 2002, s. 21 i UoPDP, art. 2.

²⁹ C. Kosikowski, E. Ruśkowski, *Finanse publiczne i prawo finansowe*, Wolters Kluwer, Warszawa 2008, s. 509–511.

dnia miesiąca następnego po miesiącu, za który podatek został pobrany. „Osoby prawne i jednostki organizacyjne niemające osobowości prawnej oraz będące przedsiębiorcami, osoby fizyczne, które dokonują wypłat są obowiązane, jako płatnicy, pobierać, w dniu dokonania wypłaty, zryczałtowany podatek dochodowy od tych wypłat. Jednakże zastosowanie stawki podatku wynikającej z właściwej umowy o unikaniu podwójnego opodatkowania albo niepobranie podatku zgodnie z taką umową jest możliwe pod warunkiem udokumentowania miejsca siedziby podatnika dla celów podatkowych, uzyskanym od podatnika certyfikatem rezydencji.”³⁰ W pozostałych przypadkach obowiązek obliczenia i odprowadzenia podatku ciąży na podatniku. Spoczywa na nich kilka obowiązków³¹.

Po pierwsze, składanie odpowiednich deklaracji na zasadach wskazanych w ustawie i w odpowiednim terminie właściwym do składania zaliczek. Od składania deklaracji zwolnieni są tak zwani mali podatnicy. Mogą oni wpłacać zaliczki w sposób uproszczony. Podatnicy muszą wpłacać miesięczne zaliczki na poczet podatku do 20 dnia każdego miesiąca za miesiąc poprzedni. „Podatnicy, tacy są obowiązani wpłacać na rachunek urzędu skarbowego zaliczki miesięczne w wysokości różnicy pomiędzy podatkiem należnym od dochodu osiągniętego od początku roku podatkowego, a sumą zaliczek należnych za poprzednie miesiące. Zaliczki miesięczne, o których mowa, za okres od pierwszego do przedostatniego miesiąca roku podatkowego podatnik uiszcza w terminie do dnia 20 każdego miesiąca za miesiąc poprzedni. Zaliczka za ostatni miesiąc jest uiszczana w wysokości zaliczki za miesiąc poprzedni do 20 dnia ostatniego miesiąca roku podatkowego; ostateczne rozliczenie podatku za rok podatkowy następuje w terminie ustalonym do złożenia zeznania o wysokości dochodu osiągniętego lub poniesionej straty za ten rok. Podatnicy rozpoczynający działalność, w pierwszym roku podatkowym, oraz mali podatnicy, mogą wpłacać zaliczki kwartalne w wysokości różnicy pomiędzy podatkiem należnym od dochodu osiągniętego od początku roku podatkowego a sumą zaliczek należnych za poprzednie kwartały. Przez kwartał rozumie się kwartał roku kalendarzowego.”³²

Należy dodać, iż osoby prawne prowadzące działalność w zakresie usług międzynarodowej żeglugi morskiej, świadczonych za pomocą statków o pojemności przekraczającej 100 GT, mogą płacić od swoich przychodów podatek tonażowy. Przedmiotem opodatkowania tym podatkiem jest dochód, który armatorzy osiągają z:³³

³⁰ UoPDP, art. 26, ust. 1.

³¹ I. Krawczyk, *Podatek dochodowy od osób prawnych*, Dom Wydawniczy ABC, 2002, s. 871 oraz UoPDP, art. 25.

³² UoPDP, art. 26.

³³ W. Wójtowicz i inni, *Prawo podatkowe- część ogólna i szczegółowa*, Wyd. C.H. Beck, Warszawa 2009, s. 313.

- a) Transportu pasażerów i ładunków,
- b) Holowania pełnomorskiego,
- c) Ratownictwa pełnomorskiego,
- d) Poglębienia morskiego dna i wydobywania z niego materiałów.

Gdy przedsiębiorca wybierze tonażową formę opodatkowania swoich przychodów, to obowiązuje go ona aż przez 5 następnych lat. Opodatkowanie przedsiębiorców podatkiem dochodowym od osób prawnych w Polsce, jest w miarę dogodne i sprawiedliwe dla przedsiębiorców. Skala podatkowa jest proporcjonalna, nie wyróżnia to ani przedsiębiorców mających niskie dochody, ani tych, których dochody są stosunkowo wysokie względem średniej. W miarę prosty i dogodny sposób rozliczania się z Urzędem Skarbowym, jest też dużym plusem polskiego podatku dochodowego od osób prawnych. Sprawia on, że rozliczanie się z podatku nie utrudnia w sposób znaczący prowadzenia działalności gospodarczej i przedsiębiorstwo może się skupić na najistotniejszych dla niego rzeczach. System podatkowy dotyczący opodatkowania dochodów osób prawnych, był wielokrotnie zmieniany w ciągu kilku ostatnich lat. Ciągłe nowelizacje ustawy o podatku dochodowym od osób prawnych są przejawem niestabilności prawa i nie wpływają pozytywnie na postrzegania aparatu państwowego, niewątpliwie utrudniają prowadzenie działalności gospodarczej. W 1997 roku stawka podatku dochodowego od osób prawnych wynosiła 38%. Począwszy od tamtego czasu, stawka ta systematycznie malała, co było bardzo pożądanym zjawiskiem, ze względu na stymulowanie rozwoju gospodarczego. Dzisiejszy, polski system podatkowy wydaje się być stosunkowo dogodny, dla przedsiębiorców polskich jak i zagranicznych.

6. Wpływy z podatku dochodowego od osób prawnych w latach 2015-2016

Wpływy z podatku dochodowego od osób prawnych są jednym z głównych dochodów państwa. Podatek dochodowy od osób prawnych generuje dochody na poziomie około 10% wszystkich dochodów podatkowych. Najwięcej do budżetu państwa wpływa z podatku VAT, podatku akcyzowego i podatku dochodowego od osób fizycznych. Mimo wszystko należy podkreślić iż, podatki dochodowe są bardzo ważnym elementem dochodów państwa i stanowią one poważny wkład finansowy. Poniższa tabela przedstawia wpływy do budżetu państwa w roku 2015. Wyraźnie widać iż podatek dochodowy od osób prawnych jest bardzo ważnym składnikiem dochodów budżetowych. Stanowił on w 2015 roku 10,74% Wszystkich dochodów podatkowych. Dodatkowo należy podkreślić, iż dochody wykazywane są w pełnych wielkościach, bez odliczenia udziałów dla jednostek samorządu terytorialnego.

Tabela 1: Wpływy budżetowe w latach 2015 i 2016 roku

Lp.	Wyszczególnienie	Wpływy budżetowe*)	w tym: Kwoty zaległości budżetowych ściągniętych w drodze egzekucji
Rok 2015			
1	Podatek dochodowy od osób prawnych	32 894 156	127 609
2	Podatek dochodowy od osób fizycznych	83 140 145	693 281
3	Podatek od towarów i usług	123 120 798	2 079 786
4	Podatek akcyzowy	62 808 633	47 514
5	Podatek od gier	1 337 125	374
6	Podatki zniesione	60	0
7	Cła	2 929 145	2 476
8	Ogółem	306 230 062	2 951 041
Rok 2016			
1	Podatek dochodowy od osób prawnych	33 825 201	134 988
2	Podatek dochodowy od osób fizycznych	89 340 154	692 472
3	Podatek od towarów i usług	126 584 120	2 256 459
4	Podatek od niektórych instytucji finansowych	3 506 810	0
5	Podatek akcyzowy	65 749 274	44 509
6	Podatek od gier	1 406 925	758
7	Podatki zniesione	3	1
8	Cła	3 177 775	2 905
9	Ogółem	323 590 263	3 132 092

źródło: https://finanse.mf.gov.pl/budzet-panstwa/wplywy-budzetowe/-/document_library_display/u2GC/view/5865011; dostęp: 20.06.2018.

Liczba podatników podatku dochodowego od osób prawnych w roku 2015 plasowała się na poziomie 456 190. Dodatkowo 61 podmiotów rozliczało się jako podatkowe grupy kapitałowe. Dochód z ich rozliczeń wyniósł 16 373 459 tys. zł, a podatek należny 3 102 144 tys. zł. Liczba podatników, którzy wykazali dochód w 2015 roku, to 315 268. Przeciętny dochód tych podmiotów plasował się na poziomie około 800 tys. zł. Natomiast dochody wolne lub zwolnione od podatku wykazało 190 166 podatników. Dochody wolne/zwolnione od podatku wyniosły 73 908 046 tys. zł. Przeciętny

dochód wolny/zwolniony od podatku plasował się na poziomie 389 tys. zł. W roku 2016 dochody z podatku dochodowego od osób prawnych plasowały się na podobnym poziomie i stanowiły 10,45% wszystkich dochodów podatkowych. Nominalnie wpływy z podatku dochodowego od osób prawnych wzrosły o 2,83%.

Tabela 2: Dane porównawcze podatku dochodowego od osób prawnych za lata 2012-2016

	2012		2013		2014		2015		2016	
Wyszczególnienie	kwota	kwota	2013 /2012	kwota	2014 /2013	kwota	2015 /2014	kwota	2016 /2015	
Przychód*)	5 924 849 540	5 199 931 256	87,8%	4 978 373 558	95,7%	4 988 324 431	100,2%	5 068 962 329	101,6%	
Koszty uzyskania przychodów	5 756 247 296	5 019 271 285	87,2%	4 762 799 624	94,9%	4 796 390 945	100,7%	4 884 562 216	101,8%	
Dochód	217 642 903	227 131 814	104,4%	241 258 650	106,2%	252 189 297	104,5%	262 841 986	104,2%	
Podatek należny	28 417 389	27 969 249	98,4%	30 359 015	108,5%	31 113 309	102,5%	33 845 088	108,8%	

*) Przychód nie uwzględnia przychodów wszystkich spółek tworzących podatkową grupę kapitałową

źródło: <https://www.finanze.mf.gov.pl/cit/statystyki>; dostęp: 20.06.2018.

Należy zauważyć, iż w roku 2012 podatek należny stanowił średnio tylko 0,47% przychodów osiągniętych przez spółki. Natomiast w roku 2016 podatek ten stanowił już 0,66% przychodów.

Tabela 3: Ilość podmiotów podlegających podatkowi dochodowemu od osób prawnych w latach 2012-2016

2012	2013		2014		2015		2016	
liczba	liczba	2013/2012	liczba	2014/2013	liczba	2015/2014	liczba	2016/2015
378 964	400 944	105,80%	434 398	108,34%	456 190	105,02%	483 176	105,92%

źródło: <https://www.finanze.mf.gov.pl/cit/statystyki>; dostęp: 20.06.2018.

Powyższe tabele przedstawiają dane statystyczne ukazujące wpływ z podatku dochodowego od osób prawnych, jak również ilość podmiotów podlegających temu podatkowi. Należy zauważyć, iż liczba podmiotów podlegających opisywanemu podmiotowi stale rośnie, z 378 964 w roku 2012, do liczby 483 176 w roku 2016. Porównując te dwie tabele należy zauważyć iż, wzrost liczby podmiotów nie przekłada się bezpośrednio na stosunkowy wzrost dochodów z omawianego podatku. Jest to logiczne i uzależnione od uzyskiwanych dochodów, kosztów ich uzyskania a także zwolnień i ulg, z których te podmioty korzystają.

Zakończenie

Prezentowana w pracy problematyka ukazuje rolę, jaką podatek dochodowy od osób prawnych pełni w dochodach budżetu państwa oraz jakie skutki wywołuje w przedsiębiorstwie, jak przedsiębiorstwo radzą sobie z rozliczaniem podatku dochodowego.

Każdy przedsiębiorca dąży do minimalizacji swoich kosztów i do zwiększenia rentowności swojej działalności. Podatek dochodowy od osób prawnych, którym musi płacić przedsiębiorca, jest stosunkowo dużym obciążeniem jego zysków. Obowiązująca stawka jest znacznym zmniejszeniem dochodów przedsiębiorstwa, dlatego podmioty te starają się w każdy możliwy, legalny sposób zmniejszyć ciężar tego obciążenia finansowego. Aby spółka mogła płacić mniejszy podatek, musi spełniać pewne kryteria zapisane w ustawie, które jej to gwarantują. Możliwości zmniejszenia ciężaru podatkowego jest wiele. Przedsiębiorstwa mogą korzystać z ulg na inwestycje, ulg z tytułu darowizn i innych. Zwolnienia podmiotowe i przedmiotowe z podatku dochodowego od osób prawnych, także stanowią zmniejszenie obciążeń podatkowych. Zwolnienia przedmiotowe dotyczą podmiotów, których działalność jest wymieniona w ustawie. Zwolnienia podmiotowe obejmują te podmioty, które są wymienione w ustawie. Przedsiębiorca ma także możliwość odliczenia od podatku straty z lat ubiegłych, jest to uzasadnione dbaniem o możliwość dalszego istnienia przedsiębiorcy. Także tworzenie podatkowych grup kapitałowych, w pewnych sytuacjach pozwala na zmniejszenie odczuwalności ciężaru podatku, przez poszczególne spółki. Jednak stworzenie podatkowej grupy kapitałowej jest obwarowane bardzo restrykcyjnymi warunkami.

Jak wykazano w analizie, podatek dochodowy w strukturze podatkowych dochodów budżetu państwa stanowi jedną z ważniejszych pozycji. Jest to po podatkach pośrednich, najbardziej dochodowy rodzaj podatków. Jego dochodowość jest uzasadniona tym, iż podatek dochodowy płaci każdy podmiot uzyskujący dochody. Problemy w funkcjonowaniu przedsię-

biorstw wywołane kryzysem finansowym lub innymi trudnościami, od razu odbijają się na wielkości dochodów uzyskiwanych z podatku dochodowego. Analiza wykazała także wzrost ilości podmiotów podlegających podatkowi dochodowemu od osób prawnych, na przestrzeni analizowanych lat, wzrosła także liczba podatkowych grup kapitałowych oraz nominalna wielkość podatku dochodowego która wpłynęła do budżetu. Należy zauważyć ponadto, iż wzrost liczby podmiotów podatku nie jest równoznaczny ze wprost proporcjonalnym wzrostem dochodów podatkowych państwa, ponieważ wielkość podatku dochodowego uzależniona jest od bardzo wielu czynników i czasami przedsiębiorstwo z większymi przychodami płaci mniejszy podatek, niż to które uzyskuje mniejszy przychód, ale nie korzysta z ulg, zwolnień czy odliczeń od podatku.

A B S T R A C T

The aim of the work is to bring the issue of Polish corporate income tax. It tries to address issues related to tax management in an enterprise, with the application of discounts and exemptions by entrepreneurs and also issues related to state income from corporate income tax and the income lost by the use of relief and dismissals.

The paper contains issues related to the construction of Polish corporate income tax. Includes issues related to the subject, object, basis of corporate income tax. It also covers the scale and rates of taxation, exemptions and reductions from corporation tax and a summary of the efficiency and favorability of entrepreneurs for the provisions of this tax. The work is based on a critical analysis of the literature of the subject.

Komunikaty dla Autorów i Czytelników

.....

I. Informacje dla autorów i recenzentów

Warunki publikacji i wskazówki edytorskie

1. „Wojskowy Przegląd Prawniczy” przyjmuje do publikacji artykuły, materiały szkoleniowe i glosy o tematyce prawnej i dotyczące wojskowości, w szczególności z zakresu: międzynarodowego prawa humanitarnego, terroryzmu, cyberterroryzmu, cyberprzestępczości, bezpieczeństwa międzynarodowego, narodowego i wewnętrznego, obronności, jak również artykuły historyczne o tematyce prawnej i wojskowej.

2. Materiały należy przysyłać na adres e-mail: redakcja.wpp@pk.gov.pl.

3. Redakcja prosi o nadsyłanie materiałów przeznaczonych do publikacji wyłącznie w formie elektronicznej w edytorze Word, dla następujących ustawień: marginesy standardowe, czcionka Times New Roman w rozmiarze 12 (dla przypisów dolnych 10), interlinia 1,5 wiersza.

4. Ramy artykułu nie powinny przekraczać 25 stron znormalizowanego tekstu, a pozostałych opracowań – 10 stron.

5. Na pierwszej stronie należy zamieścić: imię i nazwisko autora (autorów), tytuł pracy, krótkie (kilkudzaniowe) streszczenie ujmujące główne tezy opracowania. Należy dołączyć tłumaczenie tytułu i streszczenia (2–3 zdania) w języku angielskim.

6. Nie należy dołączać streszczeń do materiałów innego rodzaju (głos, recenzji, sprawozdań).

7. Na końcu pracy należy podać: adres (adresy) autora (autorów), nr telefonu, adres e-mail, a także informacje o statusie profesjonalnym autora (autorów), z wyszczególnieniem posiadanych tytułów naukowych, nazwy instytucji zatrudniającej oraz zajmowanego stanowiska. Od doktorantów i aplikantów wymagana jest opinia dotycząca wartości merytorycznej przedstawionego artykułu – rekomendacja opiekuna naukowego i odpowiednio zawodowego.

8. W przypadku asesora oraz asystenta prokuratora oczekuje się rekomendacji kierownika jednostki organizacyjnej, a asystenta sędziego – przewodniczącego wydziału.

9. Redakcja zastrzega sobie prawo do dokonywania w nadesłanych materiałach zmian tytułów, skrótów, poprawek stylistyczno-językowych oraz innych przeróbek technicznych.

10. Redakcja przyjmuje prace dotychczas niedrukowane, a niezamówione materiały zwraca wyłącznie na życzenie autora (autorów).

Zasady recenzowania

Wszystkie materiały publikowane w czasopiśmie podlegają ocenie recenzentów. Recenzentowi nie przekazuje się informacji o autorze materiału przekazanego w celu sporządzenia recenzji. Autor ma prawo zapoznać się z treścią recenzji. Nazwiska recenzentów poszczególnych materiałów nie są ujawniane.

Recenzja przedstawiana jest redakcji w formie pisemnej i elektronicznej, w terminie 1 miesiąca od otrzymania materiału przez recenzenta. Termin ten w uzasadnionych wypadkach może zostać przedłużony w uzgodnieniu z Redaktorem Naczelnym „Wojskowego Przeglądu Prawniczego”. Przekroczenie wskazanego terminu może skutkować powierzeniem sporządzenia recenzji innej osobie wskazanej przez Redaktora Naczelnego.

Recenzja powinna zawierać jednoznaczny wniosek recenzenta dotyczący dopuszczenia materiału do publikacji lub jego odrzucenia. W przypadku zasugerowania przez recenzenta poprawek, warunkiem przyjęcia materiału do publikacji jest ich uwzględnienie przez autora tekstu.

W recenzji należy przedstawić główne tezy recenzowanego materiału.

Merytoryczna ocena recenzowanego tekstu powinna uwzględniać wartość tekstu, a w szczególności przydatność poruszanej w nim tematyki dla potrzeb praktyki i zgodności tekstu z profilem wydawniczym „Wojskowego Przeglądu Prawniczego”, poprawność logiczną wywodów, sposób przedstawiania poglądów własnych autora oraz poprawność wykorzystania przywołanych w tekście poglądów doktryny i judykatury.

Formalna ocena recenzowanego tekstu powinna obejmować poprawność językową i redakcyjną tekstu oraz wskazywać, czy nadesłany tekst odpowiada wymogom stawianym przez redakcję „Wojskowego Przeglądu Prawniczego”. Zauważone błędy i poprawki w tym zakresie należy wskazać w recenzji.

Ostateczną decyzję o przyjęciu materiału do publikacji bądź jego odrzuceniu podejmuje Redakcja.

Lista recenzentów współpracujących z czasopiśmie zamieszczana jest na stronie internetowej Prokuratury Krajowej, w zakładce „Wojskowy Przegląd Prawniczy” i podlega corocznej aktualizacji.

Zapobieganie przypadkom ghostwriting i guest authorship

Redakcja podejmuje działania zapobiegające przypadkom ghostwriting (osoba wniosła istotny wkład w powstanie publikacji, bez ujawnienia swojego udziału jako jeden z autorów) oraz guest authorship (osoba jest wymieniana jako autor lub współautor publikacji, choć jej udział w powstaniu tekstu jest znikomy lub w ogóle nie miał miejsca),

poprzez zobowiązanie autora lub współautorów składających materiał do redakcji do procentowego określenia swojego wkładu w powstanie publikacji, a także poinformowania redakcji o źródłach finansowania badań, których wyniki zostały przedstawione w utworze.

Informacje dla czytelników

Zgodnie z § 32 ust. 1 rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 12 grudnia 2016 r. w sprawie przyznawania kategorii naukowej jednostkom naukowym i uczelniom, w których zgodnie z ich statutami nie wyodrębniono podstawowych jednostek organizacyjnych (Dz.U. 2016 r. poz. 2154), opracowano wykaz czasopism naukowych wraz z liczbą punktów przyznawanych za publikacje w tych czasopismach.

Przy kompleksowej ocenie za lata 2013–2016 stosuje się wykaz czasopism naukowych wraz z liczbą punktów przyznanych za publikacje naukowe w tych czasopismach, ustalony na podstawie wykazów ogłoszonych w tych latach przez ministra zgodnie z § 14 ust. 2 rozporządzenia Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 13 lipca 2012 r. w sprawie kryteriów i trybu przyznawania kategorii naukowej jednostkom naukowym (Dz.U. z 2014 r. poz. 1126). W wykazie zamieszcza się wszystkie czasopisma naukowe, które zostały zamieszczone w co najmniej jednym wykazie obowiązującym w poszczególnych latach z okresu 2013–2016. Za publikacje naukowe w każdym z tych czasopism przyznaje się najwyższą liczbę punktów spośród określonych w poszczególnych wykazach z tego okresu.

Wykaz czasopism naukowych składa się z 3 części: A, B i C.

Kwartalnik „Wojskowy Przegląd Prawniczy” zamieszczono w części B, pozycja 2825, przyznając 5 punktów za publikację w czasopiśmie naukowym.

Informację na ten temat można znaleźć pod adresem: <http://www.nauka.gov.pl/ujednociony-wykaz-czasopism-naukowych/wykaz-czasopism-naukowych-zawierajacy-historie-czasopisma-z-publikowanych-wykazow-za-lata-2013-2016.html>.

Czasopismo „Wojskowy Przegląd Prawniczy” pozytywnie przeszło proces ewaluacji ICI Journals Master List 20154, której wynikiem jest przyznanie wskaźnika ICV (*Index Copernicus Value*) w wysokości 46.96 pkt.

NAKLAD 200 EGZ.